

Tab. IX.

K. Stranetzky pinx.

Fluoritov kristal iz Vipavske doline.

Trije neznani rimski napisi.

Dr. Jos. Mantuani.

V Radečah pri Zidanem mostu so meseca maja 1910 podrli ladjo stare župne cerkve, ker se je morala nadomestiti z novo in obširnejšo. Pri tej priliki se je pojavilo spet važno in zanimivo kulturno dejstvo, da so prejšnje dobe stavile rade s pomočjo gradiva iz pretečenih dni.

Radeška cerkev je bila najpozneje postavljena v 11. veku. Zakaj že l. 1016., ko je prišlo ozemlje sedanje župnije v last grofov Zeltschach, izvemo, da je bilo v dušnopastirskem oziru podrejeno župniji v Laškem na Štajerskem¹. Cerkev je bila zgrajena v lepem romanskem slogu, kakor pričajo ornamentirani ostanki, ki so se bili porabili za stene njenih razširjenih delov v 15. veku. Zakaj l. 1429. je dobila cerkev vikariat² in se je morala kmalu potem preustrojiti, da je bila primerno velika kot samostalno središče za dušno pastirstvo. Tedaj je dobila tudi gotiški obok na rebrih in pa nov presbiterij, ki je tudi sedaj še ohranjen kot stranska kapela. Ob tej priliki so zazidali stara romanska okna, vanje vstavili oporne podnožnike za gotiško rebrovje, a v steno med prejšnjimi okni so naredili nova gotiška. V zadnji tretjini 15. stol., ko je bila v Radečah iz vikariata postala že župnija³, se je cerkev še enkrat povečala s tem, da so ji dodali na severni strani pobočno stransko ladjo. V isti dobi se je tudi poslikala. V 17. stol. so jo spet v toliko preosnovali, da so večino oken razširili in jim dali takrat priljubljeno čveterokotno obliko. Tudi 18. vek je vtisnil tej stavbi svoj znak: vdolbel je pod presbiterijem kripto-grobnico, prizidal sedanji zvonik in opremil notranjščino in njene dele v dekorativnem okusu svoje dobe.

To preosnavljanje Radeške cerkve nam podaja v prvi vrsti velevažne podatke za kulturno kontinuiteto one dobe, ki jo moremo zasledovati i po spomenikih i po listinah. Iz porušenih sten stare cerkvene ladje smo dobili dragocene dokaze za dejstvo, da je vsako razdobje uporabilo gradivo neposrednjo predhajajoče epohe: barok

¹ Schumi, Archiv II., 113.

² Schumi, l. c.

³ Koblar, Izvestja muz. društva I., 21. Leta 1477 se imenuje 16/l. Caspar parochus.

je porabil gotiške dele, gotika romanske. Vsi ti deli so tvorili složno najnovejše stene 18. veka.

A ta kontinuiteta sega še dalje. Tudi doba romanskega sloga je uporabila starejše gradivo. Med romanskimi podboji in gotiškimi sklepniki se je našlo nekaj rimskih kamnov z napisi. Žal, da je bilo izbiranje prepuščeno preprostim delavcem, ki niso imeli mnogo smisla za to zadevo. Trije so se pa vendar ohranili in župnik jim je odkazal častno mesto na cerkveni steni, kamor jih je dal vzdati.

Že pri gradnji romanske cerkve so jih priredili za tedanjo potrebo in jim odbili nekatere dele. Popolno cel ni nobeden izmed njih.

Prvi, iz sivega marmorja, je sedaj vzdan v zapadno cerkveno steno, na levo od zvonika. Visok je 48 cm, širok pa zgoraj 30 cm, spodaj 21 cm. Na vrhu ima krepak in razčlenjen napustek. Desna stran kaže nalomnino v nepravilno zverženi črti. Prvotno je utegnil biti kakih 44 cm širok. Desni del napisa je odkrušen. Na tem odbitem delu je stalo še sedem črk od napisa, kakor je domnevati, in to od prve vrste tri, od druge tri, od tretje ena.

Tik pod zadnjo vrsto napisa je plošča počrez preklana. Ohranjeni del napisa se glasi:

$$\begin{array}{l} S \cdot ET \cdot ATP_{//} \\ IVL \cdot IVS_{//} \\ V \cdot S \cdot I_{//} \end{array}$$

Gledé izpopolnjevanja dela samo prva vrsta težave, to pa zato, ker imajo kratice popolnoma lokalni znak. Prvi S· bi bilo skoraj nemogoče pravilno razrešiti, da nam ne daje migljaja beseda, ki sledi za ET, četudi je pohabljen. Od te sta ohranjeni črki AT popolno, a od tretje samo še nad njeno sredino zaokrožen del. To je pa mogoče samo pri B, P in R. Ker sta za T glasoslovno izključeni prvi dve črki B in P, nam ostaja samo R. Del besede se mora torej glasiti ATR. Kako to izpopolniti?

Napisna plošča je votivna ali zaobljubna plošča. Črke prve vrste značijo ime božanstva, katerima je kamen posvečen. Na tej točki pridemo v novo zadrego glede določevanja. Zakaj razen rimskih božanstev, znanih iz klasične mitologije, poznajo napisi veliko množico bogov, ki se sicer nikjer ne omenjajo. Tu nam pomaga pri določanju samo najdišče. Kamen, najden v zidu Radeške cerkve, more biti v zvezi samo z lokalnimi božanstvi tega okraja. Ako se ozremo po važnejši točki Radeške okolice v rimskem zmislu, kjer nekaj kilometrov razdalje ne pomeni nič, nam postane jasno, da je odlomek ATR del imena velevažne rimske postojanke ATRANS,

Lokalno zaščitno božanstvo te naselbine se imenuje istotako. Ker stoji ime božanstva, kateremu je kamen posvečen, pravilno v tretjem sklonu, nam je odlomek ATR razrešiti in dopolniti v ATRanti. Ta rimski Atrans — tudi Adrans se piše — so današnje Trojane.

Drugo važno lokalno božanstvo v bližini Trojan in Radeč, da celó važnejše in uglednejše nego ta utrdba, ker stoji v napisu na prvem mestu, more biti samo bog Save t. j. *Savus*. V kraju, kjer je stal kamen, je bilo to božanstvo v obče tako znano, da je vsakdo vedel, kaj pomeni začetnica S v napisu.

Ko smo določili imeni v prvi vrsti napisa, nam je drugo in tretjo vrsto lahko določiti, ker se držita povsem stalnih obrazcev za okrajšave.

Ime prouzročitelja tega napisnega kamna je čitati in dopolniti IVLius IVStus. To je popolnoma gotovo. Prvo ime je okrajšano po piki, stavljeni za prvim zlogom, ni torej popolnoma izpisano. Drugo ime bi se moglo glasiti samo IVStus ali IVStinus. Poslednje je pa izključeno, zato ker do desnega roba napisne plošče ni prostora za pet črk, kakor se mora soditi po dolgotosti prve in zadnje vrste.

Tretja vrsta obsega svečano izjavo, da je to izpolnitev božanstvom dane obljube. Ker se je ta izjava nešteto krat ponavljala, so stavili od zadevnih besedi samo začetnice, ki jih je vsakdo poznal. Takih posamičnic so poznali Rimljani dolgo vrsto in jih rabili dosledno. Po stalnem obrazcu je čitati kratice zadnje vrste našega napisa:

Votum Solvit Libens Merito.

Črki V in S sta na napisu popolni, od znaka L je ohranjeno navpično deblo, a M je odbit. Ves napis, razrešen tem kritičnim potom slove torej:

Savo ET ATRanti

IVLius IVStus

Votum Solvit Libens Merito

Pravilnost te razrešitve dobiva tudi v analogijah podporo. Lokalno božanstvo *Savus* je dokazano tudi v drugih napisih. Tako imamo rimski kamen iz Trebnjega (Latobici ali Praetorium Latobiorum), kjer se imenuje to Savino božanstvo „veličastno“⁴. Istotako

⁴ CIL (= Corpus inscriptionum latinarum), št. 3896:

SAVO AVGusto

SACrum

P. RVFRIVS

VERVS

V · S · L · M ·

nazivljejo neki Inventius Primigenius in njegovi tovariši boga Save veličastnega⁵. Spričo velike pomembe, ki jo je imela ta reka za gospodarske odnošaje v rimski dobi, je to češčenje povsem umevno.

Kakor z božanstvom Save, tako je tudi pri velevažni utrjeni postojanki Atrans. Bila je prva točka v Noriku za potnike, ki so iz Italije ali pa iz zgornje Panonije od Emone hodili proti severu. Imenuje se v vseh večjih cestnih seznamkih (itinerarjih); tako v Antoninijevem, Jeruzalemskem in na Peutingerjevem zemljevidu. V prvih dveh se imenuje izrečno „mansio“, t. j. prenočišče⁶. Leta 354. po Kr. je opremil cesar Konstancij II. dolgo cesto skozi Illyricum z obcestnimi miljniki, to pa začeni pri Atransu pa do Sigidunuma (Belgrad). Ta pot je bila dolga 346 rimskih milj, to je približno 69 naših. Na enem teh stebrov, ki so ga našli l. 1867. v Mitrovici, je oslavil ta svoj čin z obširnim napisom⁷, v katerem pravi, da je potem, ko je ceste napravil, mostove nanovo pozidal, vrhovno oblast v državi dosegel, tudi na vsakih pet (rimskih) milj dal postaviti po en milnik skozi ilirsko pokrajino, od Trojan (Atrans) pa do izliva Save (v Donavo). Iz tega je razvidno, kolikega pomena je bil še v pozni rimski dobi Atrans. Zato se imenuje v napisih „augustus“ (veličastni)⁸ ali pa „honor stationis Atrantinae“ (čast Atrantinske postojanke)⁹.

Prevzet od te častne važnosti je posvetil torej tudi naš Iulius Iustus zaobljubljeni kamen atrantinskemu božanstvu. S tem napisom se je torej pomnožilo število dokazov za odličnost, ki so jo imele stare Trojane in pa za dejstvo, da so jim izkazovali božansko češčenje, kakor Savi.

*

Drugi kamen z napisom je sedaj poleg prvega vzdian v zapadno cerkveno steno. Snov je rumen peščenec. Oblika je nepravilna

⁵ Prim. CIL 4009, kamen iz Scitarjevega na Hrvaškem.

⁶ CIL III/2, str. 627. — Müllner, Emona, 78 nsl. — Prim. tudi CIL III/1, str. 465.

⁷ CIL III/1, št. 3705. — Müllner, l. c. 84.

⁸ CIL III/2, št. 5117: ATRANTI
AVG · SAC ·
FORTVNATV ·
C · ANTON · RVFI
PROC · AVG · SER · VIL
V · S · L · M ·

Ta kamen je sedaj v Gorici in se je baje našel na nekem holmu nad Solkanom. Mommsen je po pravici sodil, da je to poročilo mistifikacija in da je moral stati v okolici Trojan.

⁹ CIL III/2, št. 5123.

vsled svojodobnega prirejanja za steno romanske cerkve. Odbili so mu vrh in levo plat, deloma tudi spodnji del. Vendar je napis v spodnjem delu ostal precej nedotaknjen. Zgornja, vodoravna črta meri 23·5 cm, desni navpični rob 22 cm; levi bok ima precej gladko, a poševno nalomninsko črto, dolgo 18·5 cm, a spodnja je zveržena in poševna, dolga 17·5 cm, Gornji in levi del napisa sta poškodovana.

Od napisa, ki se po svoji važnosti ne more meriti s prvim je ohranjeno to-le:

////\BIKIAKX
 ///ROFIKIOAX
 ///CONIVGIA
 AVOXX

Pred seboj imamo nagrobni napis. To je povsem jasno in gotovo po zasnutku besedila. Gornji del napisa nedostaja. Pogrešamo občnega znaka, s katerim se določa, da je to nagrobnik. Največkrat so stavili v ta namen posamičnice D · M · (*Diis Manibus*) ali D · M · S · (*Diis Manibus Sacrum*), to se pravi, da je stvar posvečena dušam umrlih. Dalje ne poznamo imena prvega rajnika, ki mu je ta kamen postavljen in pa njegovih sorodniških odnošajev z zaostalim naročnikom tega spominskega kamna. Morebiti je bil pri prvem imenu dodan tudi znak poklica; vendar se mi zdi to vspricho ostale zasnove skoraj neverjetno.

Prva oseba je morala biti v tesnem sorodstvu s prouzročiteljem tega napisa, morebiti oče ali pa mati. Ta domneva se opira na ostanek prve besede v napisu. Izpopolniti jo je nedvomno v *amABILI*. To je pravilno pri udih najožjega obiteljskega kroga. Ker nastopne črke prve vrste ALX (čitaj: *Annorum LX* = 60 let star) javijo precejšnjo priletnost, bo tu misliti na očeta, mater, strica, morebiti tudi deda ali staro mater.

Druga vrsta omenja sina, katerega ime pa značijo v nekoliko samo prvi dve ohranjeni črki: RO, torej ime končujoče se na -rus ali -er (*Barbarus*, *Afer* itd.). Obiteljski znak je popolnoma izpisan: FILIO. Zadnji črki te vrste imenujete starost umrlega dečka: *Annorum X* (to je: 10letni).

Tretja vrsta omenja zakonsko osebo, ne da bi se dalo določiti, je li soprog ali soproga: CONIVGI. Zadnja črka te vrste A pomenja morebiti *Annorum* ali pa tudi *Amantissimo* (*Amantissimae*).

Zadnja vrsta je dodana pozneje od nevešče in neizurjene roke kakor pričajo zelo okorne oblike teh črk. Dodal je starost zadevne osebe *ANNORum XX* (to je 20letna).

To vse velja seve za slučaj, da je na desni plati napis ohranjen. Zdi se pa, da je tudi tukaj nekoliko poškodovan. Zakaj zadnje črke vsake vrste so tikoma ob desnem robu. Mogoče bi bilo torej, da je prva oseba starejša, nego 60, druga starejša nego 10 in zadnja starejša nego 20 let. To postaja verjetneje, ako si ogledamo razmerje med roditeljem v zadnji vrsti in med sinom v drugi vrsti. Dvajsetletni roditelj ne more imeti desetletnega sina, če mu ni očim ali pa mačeha.

Ako pa ostanemo pri tem, kar nam napis v svojih ostankih faktično podaja, ga je tako razrešiti:

(*diis manibus*)

|||||
 |||||
 ||||| amABILIAnnorum LX
 ||||| ROFILIOAnnorum X
 ||||| CONIVGIAmantissimo (ae)
 ANNOrum XX

*

Najbolje je ohranjen tretji kamen, ki je sedaj vzdan na severni strani nove cerkve, na desni od apside. Visok je 38 cm, širok 30,5 cm. Snov je rumen peščenec. Ploskev za napis je poglobljena ter meri v navpični smeri 32 cm, ker odpade na pridvignjeni okvir zgoraj in spodaj po 3 cm. Na levi plati je odbit okvir in morebiti 1 cm od napisne ploskve. Napis ni zelo poškodovan, izvzemši začetek v prvi vrsti. Nepoškodovan kamen je utegnil meriti 33,5 × 38 cm.

Tudi ta kamen nosi nagrobni napis. Ohranjeni deli napisa slovejo:

|| KITA · RESSATI
 F · VIVA · FEC: |||
 SIBI · ET · CAS
 TORI · CON
 IVGI · AN · LX

V začetku se je uničila ena ali k večjemu dve črki. Zakaj naslednje štiri vrste so popolne in ne pripuščajo za začetek prve vrste več, nego k večjemu dve črki. Karkoli bi dostavili, je seve hipotetično, zato ker se ne gre samo za lastno imé, ampak celó za lastno ime tujega, t. j. nerimskega pokoljenja. Morebiti bi smeli domnevati, da je stalo tam prvotno PO. Istotako pa je mogoče, da

je stal v začetku en sam vokal. Na tej podlagi bi bilo torej ta napis tako-le razrešiti:

(po?) LITA · RESSATI

Filia · VIVA · FECIT

SIBI · ET · CAS

TORI · CON

IVGI · ANnorum LX

*

Sedaj nas pa zanima še eno vprašanje. Poudarjali smo pri prvem napisu važnost trojanske postojanke za časa rimskega gospodstva v naši deželi. Ali so bile morebiti tudi Radeče pri Zidanem mostu važna naselbina? Za sedaj nimamo za to dokazov. Ker so se pa Radeče razvile v trg na točki, na kateri bi naša doba ne ustanavljala naselbin, je to podlaga za domnevanje, da je srednji vek našel tukaj ostanke stare kulture ter nit svojega razvoja nanjo napredel. Vpoštevajmo tudi to, da so bile ob Savi po brdih gosto nasejana prazgodovinska bivališča in da so tudi Rimljani zasnovali svoje gospodarstvo na staro kulturo.

Da bi Rimljan ne bil ustanovil kake naselbine ob tako velevažnem raztočišču svojih cest, ob izlivu Savinje v Savo, to bi bilo več nego čudno. Če drugih bivališč ni bilo tam, kjer se dandanes razprostirajo Radeče, „tabernae“ (gostilne s prenočišči) so bile gotovo. Ob Savi je vodila strateško važna cesta — in sicer na Štajerski strani — do Krškega, kjer je bila Sava premostena; od tod dalje v Neviodunum (Drnovo) in Siscio (Sisek). Ob takih cestah je dal postaviti cesar Nero gostilne za moštvo in popotnike, uglednejša prenočišča pa za potujoče višje uradnike¹⁰. Iz teh „hotelov“ (praetoria) so se včasih razvile naselbine, ki so dobile v nekaterih slučajih celo ime po prvotnem prenočišču. Tako na pr. Praetorium Latobiorum (Trebnje). Radeče so samo kakih 15 minut oddaljene od Zidanega mosta. Ime te krajevne točke izvira od dejstva, da se je ta most po svoji konstrukciji in snovi odlikoval od vseh drugih daleč na okoli. Ostal je tudi v srednjem veku zidan. Vojvoda Liupold VI. (Babenberški) je l. 1222. na novo premostil Savo na isti točki. Most je bil kameniten. To pa gotovo zato, ker je imel še rimske babe (slôpe) na razpolago in mu je bilo torej treba stavbo samo popraviti¹¹. Leta 1224. je obdaril isti knez ta most s posebnimi svoboščinami v prilog Jurkloštru pri Laškem¹². Okoli leta 1442.

¹⁰ CIL III/2, št. 6123: Tabernae et praetoria per vias militares fieri iussit.

¹¹ Schumi, Archiv II., 113.

¹² Schumi, Urkunden- u. Regestenbuch II., 34.

so ga popolnoma porušili, baje na ukaz cesarskega poveljnika, za časa spora med cesarjem Friderikom III. in Celjskimi grofi. Od tega časa sem je ostal most porušen¹³. Ko je pa l. 1834. bila Sava zelo plitva, so morali na kranjski strani odpraviti ostanke dveh bab in pa mostni branik, zato, da so mogli plavi voziti po poglobljeni strugi. V teh babah, torej v njihovih spodnjih delih, so pa našli dva rimska novca, enega od cesarja Galiena, drugega od enega cesarja iz rodovine Julijev¹⁴.

To so važni podatki, ki podpirajo domnevo, da je moral biti kraj, kjer se dandanes razprostirajo Radeče, že v rimski dobi razvita naselbina.

Ako je to tako, potem pa sledi z logično doslednostjo trditev, da so trije ravnokar opisani rimski kamni z drugimi vred, ki so bili v Radečah najdeni in se bodo še našli, svojčas na licu mesta postavljeni.

Že l. 1822. je opozoril „domovinski muzej v Ljubljani“ graščino v Radečah na najdenine in jo prosil, da naj bo pozorna na arheološke predmete, ki se izkopljejo na polju v posavskih vaseh, osobito v krajih proti „belemu slapovju“ reke Save. Graščina je tudi obljubila, da bo sodelovala. Zdi se pa, da tem potom ni prišlo do nikakršnih uspehov; vsaj muzejski akti jih ne omenjajo.

L. 1823. se je našel v Radečah na vrtu „Stare mesarice“ v zemlji zakopan in z napisom navzdol obrnjen nagrobni kamen. Tedanji broderski komisar Anton Plusk je prerisal napis, vkolikor ga je mogel čitati ter ga poslal po stavbenem ravnatelju Münzlu našemu muzeju. Ta prepis se je izgubil. Kamen je ostal na licu mesta navzlic temu, da je poročevalec, — menda dr. Repežič — priporočal, da naj se po Savi prepelje v muzej, zato ker ima lepo obliko („weil der Stein einen schönen Form hat“)¹⁵.

Iz vsega tega je torej posneti, da so bile Radeče za časa rimskega gospodstva mnogo važnejša postojanka, nego jo cenimo dosedaj, da je doli še mnogo nerešenih arheoloških vprašanj in da more vsak, tudi neznamenit prirastek posvetiti v zgodovinsko temo našega kulturnega razvoja. Ta namen ima objavljene gori raztolmačenih napisov.

¹³ Novice. 1880, 417. — Schumi, Archiv II., 113 nsl.

¹⁴ Novice, l. c. — Schumi, Archiv I. c.

¹⁵ Priobčen je po Pluskovem prepisu v CIL III/2, št. 5133.

Zur Autorschaft des „Gründlichen Gegenberichtes“.

Von Dr. Josef Gruden.

Unter den Schriften, welche die bewegten Zeiten der Gegenreformation in Innerösterreich hervorgebracht haben, nimmt unzweifelhaft jenes Buch eine hervorragende Stellung ein, das uns als „Gründlicher Gegenbericht“ unter dem Namen des Propstes von Stainz, Jakob Rosolenz überliefert worden ist. Die Zeitgenossen haben dieses Werk wohl vor allem als Streitschrift aufgefasst gleich den Schriften Scheerers, Ernhofters oder des Propstes Peter Muchitsch und mochten besonders an der kräftigen, oft derben Sprache und der wuchtigen Beweisführung Gefallen gefunden haben, mit welcher der Autor seinem Gegner, dem Wittenberger Theologen David Rungius zu Leibe rückt. In dieser Beziehung unterscheidet sich der „Gründliche Gegenbericht“ nicht viel von andern polemischen Schriften, wie sie die literarischen Kämpfe der Reformationszeit sowohl auf protestantischer als auf katholischer Seite gezeitigt haben. Der Nachwelt dient jedoch dieses Buch hauptsächlich als geschichtliche Quelle, wegen der wertvollen Berichte über den Fortgang der Gegenreformation in Innerösterreich, die sich im ersten Teil desselben befinden. Mit Recht sagt Schuster über den angeblichen Autor des Werkes: „An der Reformation Steiermarks nahm er (Rosolenz) nur indirekt Anteil und verewigte den Verlauf derselben durch seinen Gründlichen Gegenbericht gegen die verleumderische Darstellung des wittenbergischen Professors David Rungius, was sein Hauptverdienst in dieser Sache bleiben wird“¹.

Freilich wird der „Gegenbericht“ als geschichtliche Quelle sehr verschieden bewertet. Während einige Historiker Rosolenz als zuverlässigen Augenzeugen der geschilderten Begebenheiten betrachten und ausgiebig benützen, können andere nicht genug abfällig über ihn urteilen. Zu den letztern gehört besonders Loserth, der ihn die „Grundsuppe“ aller irrtümlichen Behauptungen über die Gegenreformation, die sich bei andern Autoren vorfinden, nennt. In seiner „Kritik des Rosolenz“ sucht er nachzuweisen, dass fast alle ältern und neuern Werke über die Gegenreformation dieses Buch als eine durchaus glaubwürdige Quelle benützt haben und „auf den Schultern

¹ Schuster, Martin Brenner, pag. 606.

des Stainzer Propstes stehen“², neben Khevenhiller und Julius Caesar aus älterer Zeit auch Robitsch, Hurter, Schuster, Gebler. An vielen Stellen werden Rosolenz Verlogenheit, Entstellung der Wahrheit, falsche Angaben vorgeworfen, wobei als Hauptbeweis seiner geringen Wahrheitsliebe der Umstand angeführt wird, daß der Autor wegen der in seinem Buche gegen den steirischen Herren- und Ritterstand erhobenen Beschuldigungen und Schmähungen genötigt war, im offenen Landtage feierliche Abbitte zu tun. — Da es sich also um eine vielumstrittene Geschichtsquelle handelt, wird es nicht ohne Interesse sein, einiges über die Genesis und wahre Autorschaft des Werkes zu erfahren, zumal dadurch der Inhalt selbst in einem andern Lichte erscheinen dürfte.

*

Die religiösen Vorgänge in Innerösterreich, wie sie sich namentlich seit dem Jahre 1598 abspielten, verursachten unter den Protestanten allenthalben große Aufregung. Weit über die Grenzen Österreichs hinaus erregten sie Aufmerksamkeit, wurden auch vielfach übertrieben und die ungeheuerlichsten Gerüchte darüber unter dem Volke verbreitet. Aus verschiedenen Predigten der Prädikanten, aus Privatbriefen und sonstigen Schriften läßt sich einigermaßen die Spannung bemessen, mit der man die Entwicklung der Dinge in Steiermark, Kärnten und Krain verfolgte.

Schon im Jahre 1600 sah sich der Seckauer Bischof Martin Brenner veranlaßt, eine Apologie seiner Reformationstätigkeit in Steiermark und Kärnten zu schreiben. Es ist das der bekannte Brief vom 21. November an Baron Marcus Fugger, seinen einstigen Zögling³. In diesem Briefe klagt der Bischof daß die Häretiker allerlei Gerüchte über die Räubereien seiner Soldaten und über die von den Reformationskommissären gegen das Volk ausgeübte Tyrannei ausgestreut hätten. Allerdings meint er „seien dies durchaus falsche und lügenhafte Behauptungen, welche in nichts vergehen, ohne daß es eines Nachweises seiner Unschuld bedürfte“. Doch findet sich daselbst die bedeutungsvolle Bemerkung, daß die Akten über die Vorgänge bei der Reformation in Kärnten und Steiermark vielleicht einst gedruckt werden dürften“ („reformationis et Carinthiacae et Styriacae acta forsitan aliquando publicis typis committentur“). Der Brief war nicht nur für den Adressaten bestimmt,

² Loserth, Zur Kritik des Rosolenz. (Mittheil. des Inst. für österr. Geschichtsforschung, Bd. XXI, p. 485 ff.).

³ Gedruckt im „Gegenbericht“, fol. 65 b, und bei Loserth, Akten und Korrespondenzen (Fontes. rer. austr., 2. Abt., 60. Bd., p. 100 ff.).

sondern der Schreiber selbst bat, ihn einigen Bekannten (P. Gregor und Dr. Rott) mitzuteilen⁴. Tatsächlich machte er in Deutschland die Runde und gelangte auch in die Hände des Wittenberger Professors David Rungius, der ihn zur Grundlage seiner Streitschrift nahm.

Denselben apologetischen Charakter trägt das Schreiben Ferdinands II. vom 7. Mai 1601 an Herzog Max von Bayern⁵. Der Erzherzog verwahrt sich darin gegen die üble Auslegung seiner Religionsreformation von Seite der akatholischen Fürsten und legt die Motive seines Vorgehens dar. Neben „der Salvierung seines christlichen Gewissens“ habe ihn vor allem die Anmassung der sektischen Prädikanten, welche auf offener Kanzel täglich Schmähungen wider ihn und höhere katholische Obrigkeiten vorgebracht, zum entschiedenen Eingreifen veranlaßt. Diese hätten auch in all seinen Städten und Märkten die Bürger derart zum Ungehorsam gegen ihn verhetzt, „daß sich in etlichen wiederholt offene Empörungen ereigneten und grosses Blutvergießen drohte, zu geschweigen der schädlichen Praktiken und Anschläge, welche schon gegen uns, unsern Staat und die Unsern durch heimliche Schreiben und Zusammenkünfte auf der Bahn waren. Alles das hat einzig die Ungleichheit der Religion und der daraus erfolgte Ungehorsam verursacht. Es war schon so weit gekommen, daß uns kein Respekt mehr erzeigt wurde, sondern wir gleichsam für einen gemalten Landesfürsten gehalten wurden.“

Ohne uns mit der Untersuchung über die Richtigkeit oder Unrichtigkeit dieser Angaben, gegen die Loserth polemisiert⁶, hier eingehender zu befassen, sei nur darauf hingewiesen, daß sich der Inhalt dieses Briefes mit den Ausführungen im ersten Kapitel des „Gegenberichtes“ vollkommen deckt („Motiven und Ursachen, durch welche der Durchleuchtigst Fürst und Herr, Herr Ferdinand Erzherzog zu Österreich, Herzog zu Burgund etc. zur reformierung seiner drey eigenthümlichen Landen Steyer, Kärndten und Krain ist bewegt worden“)⁷. Die einzelnen Behauptungen: Toben der Prädikanten, Verachtung der Obrigkeit, Verleitung zum Ungehorsam sucht der Autor nun durch viele einzelne Beispiele zu beweisen. Es ist zu betonen, daß auch der Brief Ferdinands ein Rechtfertigungsschreiben

⁴ . . . Quaesio communicet harum literarum copiam fratribus P. Gregorio et doctori Rott. (l. c.)

⁵ Inhaltlich wiedergegeben von Loserth in Font. rer. austr., 2. Abt., 60. Bd., pag. 189; wörtlich bei Janssen, Geschichte des deutschen Volkes, Bd. V., p. 267.

⁶ Loserth, Akten und Korrespondenzen, I. Theil. (Fontes rer. austr., 2. Abt., 58 Bd., p. XI. und XII.)

⁷ „Gegenbericht“, fol. 3 a seq.

war, nicht etwa bloß für Herzog Max von Bayern bestimmt, der ja mit seinem Schwager in kirchenpolitischen Fragen eines Sinnes war, sondern auch für die protestantischen Fürsten Deutschlands, namentlich für den Markgrafen Georg Friedrich von Ansbach, der zu wiederholtenmalen für seine Glaubensbrüder in Österreich eingetreten war⁸.

Wir entnehmen den beiden wichtigen Schreiben, daß man nach vollzogener Reformation sowohl in kirchlichen Kreisen als auch am Grazer Hofe wohl das Bedürfnis fühlte, den falschen Anschuldigungen über die Vorgänge in Österreich, die besonders in Deutschland stark verbreitet waren, öffentlich entgegen zu treten. Brenner hat vielleicht nur den Wunsch des Erzherzogs ausgesprochen, als er die Drucklegung der Reformationsakten in Aussicht stellte. Jedenfalls scheint man sich mit diesem Gedanken schon während der Tätigkeit der Reformationskommissionen getragen zu haben, den wir lesen im „Gegenbericht“ (fol. 29.) „daß der Regimentssecretari Wolf Kaltenhäuser die Acta Reformationis von Radkersburg año 1599 beschrieben habe.“

Die Angelegenheit einer öffentlichen Rechtfertigung wurde dringender, als im Jahre 1601 das Buch des Wittenberger Professors David Rungius erschien. Diese Schrift sollte ein Protest gegen die Vorgänge in Innerösterreich sein und die „tyrannische b päpstische Verfolgung des h. Evangelii“ in Steiermark, Kärnten und Krain brandmarken⁹. Allerdings ist der historische Inhalt recht dürftig. Der Verfasser bringt in seinem Werke nur drei geschichtliche Dokumente: den Bericht Brenners an Marcus Fugger über die Reformation in Kärnten, eine Instruktion der Reformationskommission für den Archidiakon in Oberkärnten und einen protestantischen Bericht über die Vorgänge in Gmünd. An diese schließt sich ein Exkurs über wahre und falsche Reformation an, weiters theologische Traktate über die Autorität der heiligen Schrift, über die Zeichen

⁸ Vergl. das Schreiben v. 26. Febr. 1601 an Herzog Max (Font. rer. austr., II. Abt., 60. Bd., pag. 143 seq.) auf das der Erzherzog mit dem obenerwähnten Briefe antwortete.

⁹ Der volle Titel des Buches lautet: Bericht und Erinnerung von der tyrannischen b päpstischen Verfolgung des h. Evangelii in Steyermarkt, Kärndten und Krain mit anhangendem Trost an die verfolgten Christen sampt gründlicher Widerlegung eines papistischen bedenkens von den Fragen ob in Glaubenssachen die h. Schrift oder die Kirche Richter sey und bey welchen Zeichen man die rechte Kirche Gottes erkennen könne. Zu End ist gesetzt die Clementinische Bull vom Jubeljahr mit einem Register der offenbaren Lügen des römischen Bapstes. Publiziert durch D. Davidem Rungium, Professoren der h. Schrift zur Wittenberg. Gedruckt zu Wittenberg durch Lorentz Seuberlich im Jahr 1601.

der wahren Kirche, Kommunion unter beiden Gestalten und schließlich eine weitläufige Polemik gegen die Bulle Klemens VIII. auf das Jubeljahr 1600. Nicht mit Unrecht meint der Verfasser des „Gegenberichtes“: „Rungius helt dafür, ein Buch hab kein Ansehen, wan es nit groß und mit allerley Materi (sie reime sich dan oder nit) wol angespielt sey“.

Die Schrift richtete ihre Spitze vor allem gegen Brenners Tätigkeit als Reformationskommissär. Sein Bericht war dem Buche zu Grunde gelegt, seine Predigtweise und sein Vorgehen einer Kritik unterzogen. Das bewog den energischen und schriftgewandten Seckauer Bischof, den schon früher gefaßten Plan einer Publikation der Reformationsakten auszuführen. Allerdings erhielt die Schrift mit Rücksicht auf die Angriffe des David Rungius einen stark polemischen Anstrich und wurde mit vielen theologischen Kontroversen bereichert. Es ist das jenes Werk, welches und als „Gründlicher Gegenbericht auf den falschen Bericht und vermainte Erinnerung Davidis Rungii“ vorliegt.

Daß wirklich Brenner der Inspirator dieses Buches ist, ergibt sich aus seiner Korrespondenz mit dem Laibacher Bischof Thomas Chrön.

Im Schreiben vom 2. November 1605 bittet Brenner seinen bischöflichen Amtskollegen, er möge ihm einen genauen Bericht über den Verlauf der Religionsreformation in Krain einsenden, damit er die verleumderische Schrift des Rungius widerlegen könne¹⁰.

Chrön gieng freudig auf diese Bitte ein und dachte sich jedenfalls das projektierte Werk auf einer breiten geschichtlichen Basis aufgebaut. Er begnügte sich nämlich nicht damit, einen Bericht seiner eigenen Tätigkeit als Reformationskommissär einzusenden, den wir im Buche unter dem Titel „Die Achte Religions Reformation Commission“ finden¹¹, sondern verfasste er auch eine historische Skizze über die Ausbreitung des Protestantismus in Krain und sah sich überdies nach Mitarbeitern um. In diesem Sinne schrieb er an den resignierten Dompropst Caspar Freidenschuß, einen bejahrten Mann, der einst als Archidiakon von Oberkrain an der Bekämpfung des Protestantismus Anteil genommen und damals in Radmannsdorf lebte (dat. 5. Dez. 1605) und lud ihn zur Mitarbeit ein. — Freidenschuß beantwortete drei Tage darauf das Schreiben des Bischofes

¹⁰ Archiv des fürstb. Ordinariates in Laibach. Im Register ist der Brief sammt Datum und Inhalt notiert (Fasz. XVI. n. 63); im betreffenden Faszikel findet sich das Stück nicht mehr.

¹¹ „Gegenbericht“, fol. 63b seq.

indem er bereitwillig seine Dienste anbot. Jener Teil des Briefes, der auf das in Aussicht genommene Werk Bezug hat, soll hier mitgeteilt werden¹².

(Datum Radmannsdorf in die Conceptionis B. Mariae Virg. 1605)
 . . . „Des Herrn Bischofen von Segkau Begern ist nit unangeneim deñ dadurch wirt einmal unser schier vergessenes Vaterland an das Taglicht khömen. Diese Arbeit aber ist nit gering, bedarf Zeit und Weil. So muess man in dergleichen Materien mit gueten Saatengruntt fürkhumen, auch nit vom Hörensagen, sondern was die Augen gesehen haben. Es gedünkt mich und will nit fehlen, dass ihr wenig noch geborene Laibacher sind, die mein Alter erreicht und von dergleichen Religionsveränderung in Krain Wissenschaft hätten, als mir nun bewusst ist. Zu dem ist unter allen Prälaten und Geistlichen keiner mehr am Leben, der da wisset, wass und wie man vor drei — vier — oder fünfundzwanzig Jahren am Landhaus zu Laibach wegen der Religion tractiert hat, auch was sich wegen der armseligen Confessionisten interim zu Laibach, Stain, Krainburg und . . . Radmannsdorf zugetragen, auch wegen des zersprengten Hundstall zu Vigaun¹³, dergleichen was sich in Kärndten in E. F. Capitelspfarr S. Nicolai vor Villach, allda ich aus Bewegnuss Ihrer Fürstl. Gnaden Herrn Bischofen selig¹⁴ und staatlicher Verordnung E. E. Capitels dahin abgesandt worden, dieselbig Pfarr samt dero 4 Filialunterpfarren wegen der Prädikanten zu visitieren. Wie ich nit Zweifel, meine Relation wirt deswegen zu Oberburg zu finden sein. Und so tragen E. F. Gn. guet Wissen, dass ich von ihrer Fürstl. Durchlaucht, unsern gnädigsten Herrn gottseligster Gedächtnuss, Herrn Carolo, dem Herrn Patriarchen in diesen drayen Landen, Steyer, Kärndten und Krain wegen der Religionsreformation und Visitation zuegethan gewesst¹⁵. Hochwohlerwähnter Patriarch hat sich auch dazumall ohne mein Vorwissen in kheiner Sachen impatronieren mögen noch wollen. Solche Visitation hat über sieben Monat sich erstreckt. Und diese, auch dergleichen Sachen, als Visitationes, Reformationes und Mutationes würden zu des hochwohlgemeldten Herrn Bischofen Werkh woll dienstlich sein, dazu ich ihm dan wissent ein ganz opusculum zu schreiben, fürnemblich was sich in Krain mit der Velserischen Belagerung und muetwilligen Händeln wider die katholischen Personen zuegetragen. Dieser aber aller Sachen hab ich die Beschreibung und Bericht gen Hof, item allerley Bevelch in originali, zum Theil so sie des 1580 Jahrs wegen der Reli-

¹² Archiv des fürstb. Ordinariates in Laibach (Fasc. XVI. n. 64.)

¹³ Prot. Bethaus in Vigaun bei Radmannsdorf, das einst als Pferdestall und Weinkeller diente, von der Reformationskommission 1601 zerstört.

¹⁴ Gemeint ist Bischof Johann Tautscher (1580—1597) von Laibach.

¹⁵ Visitation des Patriarchen Francesco Barbaro im österreichischen Teil der Diözese von Aquileia, vorgenommen in den Jahren 1592 u. 1593. Freudenschuss begleitete den Patriarchen als Regierungskommissär.

gion von Ihrer Fürstl. Durchlaucht ausgangen und was darüber ausgerichtet worden. Zu diesem Werkh muess man des Primi Truberi ausgegangenen windischen Catechismus haben, darin er alle Sachen beschreibt, was sich ungefährlich zu seiner Zeit zuegetragen. Ich muesset Zeit und Weil haben, damit ich die schriftlich Bevelch und Anderes zusammensuechet“.

Es folgen dan Nachrichten über seine Krankheit, die ihn am Schreiben hindert und andere persönliche Angelegenheiten. Zum Schlusse schreibt er nochmals: „Euer fürstl. Gnaden seien auf des Herrn Bischofen von Segkau Anhalten wohl bedächtig. Ich will interim in scriptis suchen, was zu diesem Werkh dienstlich wirt sein.“

Ob Freudenschuss einen zusammenfassenden Bericht über die Gegenreformation in Krain eingesandt hat, ist aus den Akten nicht ersichtlich. Auch im „Gegenbericht“ ist nichts ähnliches zu finden. Wohl wissen wir aber, daß Bischof Chrön selbst eine historische Skizze über die Verbreitung des Luthertums in Krain verfaßt hat, die teilweise in den „Gegenbericht“ Aufnahme fand. Das Konzept dieses lateinischen Schriftstückes aus Chröns Hand ist noch erhalten und befindet sich in der Laibacher Seminarsbibliothek¹⁶. Es trägt die Aufschrift: „Memoriale ad episcopum Seccoviensem“. Inhaltlich bringt es kaum etwas, das nicht bereits aus anderen Geschichtsquellen bekannt wäre. Der Form nach ist der Bericht ruhig und streng sachlich gehalten, während ihn der Autor des „Gegenberichtes“ im polemischen Sinne frei benutzte und übersetzte, auch vieles summarisch wieder gab, so dass im Buche bloß ein kurzer Auszug des Chrön'schen „Memoriale“ enthalten ist. Ein Vergleich möge das Verfahren beleuchten:

„Memoriale“

Mathias Klobner, poligrammaticus ducatus Carnioliae e primis seductoribus laicis tunc fuit. Deinde Primus Truberus, apostata canonicus se illi adiunxit et alii mali sacerdotes . . . Imperator Ferdinandus proscripsit non solum Truberum sed una et Paulum Wiener, apostatam canonicum . . . Interim Primus Truberus infamae memoriae apostata . . . in Wirtembergensi ducatu vigeat ubi ultimo tempore prope Tubingam in De-

„Gegenbericht“ (fol. 131 a)

Der erste so das Volk vor 56 Jahren zu Laibach zu verführen sich unterstanden ist gewesen Mathaeus Klobner, Burger und Landschreiber zu Laibach, welcher heimlich Conventicula und Zusammenkünfte gehalten, durch welche er nicht allein die Burger sondern auch fleischliche Priester verführt und zum Weibnehmen vermocht. Sonderlich aber ist von der kath. Religion abgefallen Primus Truber und Paulus

¹⁶ Es wurde veröffentlicht in den Mittheilungen des hist. Vereines für Krain 1864, p. 1. seq.

rending parochiam optimam habuit . . . Inde postillas, cathichismum, himnologiam, sacras conciones, opuscula et precatorios libellos a se in linguam Carniolanam e praecipuis haeresiarchis translatos . . . submitit frequenter una cum parte biblicorum . . .

Wiener, so zween canonici zu Laibach gewesen. Der Truber ist verjagt worden und sich einzeittlang bey Tübingen aufgehalten und windische Postillen, Gesangbücher und andere luthrische Traktätlein in Truch verfertigt und zu Nachteil catholischer Religion ins Land Krain geschickt . . .

Fast wörtlich ist dem „Memoriale“ entnommen die Stelle über die Verspottung des Festes Mariä Geburt von Seiten der Protestanten, wie folgende Parallele zeigt:

„Memoriale“

In illa iniquorum synagoga et congregatione conclusum, moxque publice pro concione ex cathedra promulgatum fuit, festum nativitatis B. Virginis Mariae non amplius celebrari oportere. Mense aprili 1573. Aboluerunt etiam assumptae Virginis celebritatem festivam, adeo ut . . . leves mulierculae et mechanici homines in fenestris nentes et laborantes ad catholicae plebis vexationem et devotionis turbationem sese exposuerint asserentes, Mariam esse unam mulierem ut alias . . .

„Gegenbericht“ (fol. II. b)

Als man das Fest Mariae, der Mutter Gottes zu Laibach gehalten, haben die Handwerksleut die Laden nit sperren, auch das Arbeiten nit wahren lassen. Die Weiber haben nit iren Diernen dem Fest zu einem Despect gar bei den Fenstern (damits meñiglich sehen kondte) gespuñen das Gspött getrieben und gesagt: Maria wär nit besser als sie gewesen . . .

Allerdings lagen dem Autor für Krain nebst dem „Memoriale“ noch andere Quellen vor, wie die Nachrichten über einige Prädikanten, z. B. die unsaubere Geschichte über Benedikt Pyrotar (fol. 96 b), beweisen.

Auch für die Zeit der Abfassung des „Gegenberichtes“ geben uns die obenerwähnten datierten Briefe einen Anhaltspunkt. Da sie aus den beiden letzten Monaten des Jahres 1605 herrühren, so muß man das „Memoriale“ Chröns ungefähr zu Anfang des Jahres 1606 ansetzen. Im September desselben Jahres erschien der „Gegenbericht“ im Druck. Es mußte daher das ziemlich umfangreiche Werk von etwa 20 Druckbogen in der ersten Hälfte des Jahres 1606 verfaßt sein, was auf eine intensive und schnelle Arbeit des Autors schließen läßt.

Wir sehen also die beiden Hauptakteure der Gegenreformation, Brenner und Chrön, am literarischen Werke, das ihre Tätigkeit vor der Öffentlichkeit rechtfertigen sollte, beteiligt. Daß jedoch Brenner nicht nur der Inspirator, und Materialiensammler war sondern als der wahre Autor des „Gründlichen Gegenberichtes“ angesehen werden muß, ergibt sich aus Folgendem.

Sobald das Buch erschienen war, erhielt Chrön ein Pracht-exemplar zum Geschenke, welches sich jetzt in der Laibacher Studienbibliothek befindet. Es ist in weißes Pergament gebunden, mit Goldschnitt und Goldpressungen geziert. Mit welcher Freude Chrön das Buch aufnahm, zeigen seine zahlreichen Bemerkungen auf dem Titelblatte und am Rande des Textes. Da lesen wir: *Septiceps hic est monachus Lutherus, haeresis structor variae, fideles qui a Poli regno rapuit, Stygioque subdidit igni;*“ darunter: „lege frequenter, observa, gratias omnipotenti Deo agito ac frutor“. Über dem Titel befindet sich Chröns Wahlspruch: *Terret labor, aspice praemium*, unter demselben die Bemerkung: „Sum Thomae Epō Labacensi transmissus dono ab ipsomet authore 1606“. Der Text selbst ist an vielen Stellen unterstrichen und mit Randglossen versehen.

Am wichtigsten ist jedoch die Note, die sich an der ersten leeren Seite des Buches befindet. Dasselbst lesen wir: „Notandum. Reverendissimus in Chro Pater ac Dñus Martinus Breñer, epūs Seccoviensis, serenissimi archiducis Ferdinandi intimus consiliarius, archiepiscopatus Salisburgensis officialis ac vicarius generalis, nec non per Styriam et Carinthiam religionis catholicae propemodum collapsae reformatore et haereticorum malleus uti perpetuus sic acerrimus, (qui me Thomam Chrön epum Labacensem ordinavit in subdiaconum, diaconum et presbyterum; cumque ab Illmo ac Rmo Dño Hieronymo comite Portia, nuntio apostolico 12. Septembris año 1599. Graetii ad S. Aegidium in Epum consecrarer, mihi una cum Rmo Epō Georgio Lavantino archiducali Locumtenente et arcano consiliario assistens fuit) hunc librum ipse composuit sed alieno sub nomine, prudenter insidias Styriae procerum haereticorum praecavens, edidit, catholicos defendit et haereticos acriter confutavit. Obiit 14. Octob. 1616. Cuius anima vivat aeterno Deo in aeternum“.

Hier haben wir die Autorschaft Brenners deutlich bezeugt. Es muß bemerkt werden, daß diese Note erst in seinem Sterbejahre geschrieben worden ist, wie der letzte Satz beweist. Dadurch erhält sie noch eine größere Bedeutung. Chrön stützt sich dabei keineswegs auf eine bloße Vermutung, sondern spricht seine unum-

stößliche Überzeugung aus, wobei noch zu berücksichtigen ist, daß er sich seit dem Jahre 1614 als Statthalter des Erzherzogs meistens in Graz aufhielt und gewiß Gelegenheit fand, mit Brenner persönlich zu verkehren. Der Zweck seiner Notiz war: seinem bischöflichen Amtskollegen, dem er selbst ein dankbares Andenken bewahrte, im Buche, daß er von ihm zum Geschenke erhalten und an dessen Abfassung er teilgenommen, dadurch ein Denkmal zu setzen, daß er dessen Autorschaft für alle künftigen Zeiten feststellte. In seinen Augen mag jedenfalls der „Gegenbericht“ nicht als das geringste unter den literarischen Werken Brenners gegolten haben. Daß übrigens Brenners Autorschaft auch andern Zeitgenossen nicht unbekannt war, kann man daraus entnehmen, daß sich der „Gegenbericht“ in zwei Fällen mitten unter andern Werken des Seckauer Bischofes eingebunden vorfindet¹⁷.

Was war der Grund, daß Brenner sein Werk unter einem fremden Namen herausgab? Chrön gibt an, „daß er den Nachstellungen der steierischen protestantischen Stände ausweichen wollte.“ Besser gesagt: Brenner wollte einen offenen Konflikt mit ihnen vermeiden. Es ist bekannt, daß er in seinem Benehmen den Ständen gegenüber sehr vorsichtig und rücksichtsvoll war, es vermied sie zu reizen und scharfe Konflikte zu veranlassen, ganz im Gegensatz zu Chrön, der eine so heftige Fehde mit den protestantischen Rittern und Herrn führte, daß Klagen gegen ihn sowohl in Graz als in Rom eingebracht wurden und Erzherzog Ferdinand selbst vermitteln mußte. Brenner wollte bei der damaligen, noch ungeschwächten Machtstellung der Stände, die ohnehin durch die Gegenreformation erbittert waren, diese nicht noch mehr aufregen und vermied es klug, sich zur Zielscheibe ihrer Angriffe zu machen. Wie richtig übrigens seine Vermutung war, zeigten die Vorgänge in der Grazer Landstube im Februar des Jahres 1607, und der Zorn der protestantischen Herren, der sich über den fiktiven Autor Rosolenz entlud und diesen zur Abbitte zwang.

Eine weitere Frage betrifft den Anteil des Propstes von Stainz am „Gegenbericht“. Nach den obigen Ausführungen zu urteilen, dürfte er nur seinen Namen dem Werke gegeben haben. Jedenfalls kommt er als Autor nicht in Betracht. Es ist bezeichnend, daß im Werke selbst seine Person nur in der Widmung des Buches an Maximilian v. Bayern hervortritt, sonst aber nirgends Anklänge an seine Person, Tätigkeit u. s. w. sich finden.

*

¹⁷ Die Laibacher Studienbibliothek besitzt zwei solche Sammelbände (Nr. 7506—99 und 14979—84).

Um den Wert des „Gegenberichtes“ als geschichtliche Quelle zu bestimmen, müßte man eine besondere Untersuchung anstellen und parallele Berichte aus andern Akten zum Vergleiche heranziehen. Wohl ist zu betonen, daß bei dem Werke das apologetische und polemische Interesse vorwaltet und die Ausführungen des Autors beherrscht. Demgemäß ist der Stil wuchtig, die Sprache oft derb. Überall findet man eine große Zahl von Kraftausdrücken, ironischen Redewendungen und wenig schmeichelhaften Beiworten, mit denen der Autor seine Gegner überhäuft. Selbst in den Berichten über geschichtliche Begebenheiten wird besonders das Sinnfällige, Packende betont. Vieles wird summarisch wiedergegeben, ohne daß man jedoch deswegen von einer Fälschung der Wahrheit reden könnte. Loserth, der den „Gegenbericht“ ausschließlich auf Grund von protestantischen Akten einer Kritik unterzieht, kommt freilich zu einem sehr abfälligen Urteil.

Zu den grundlosen Beschuldigungen zählt er „das angeblich unsinnige und wütende Toben der Prädikanten auf offener Kanzel, zweitens die grobe Beschuldigung, daß die Prädikanten, die protestantischen Ritter, Bürger und Bauern es darauf abgesehen haben, daß dem Landesfürsten in weltlichen Dingen der Gehorsam gekündigt werde, drittens daß der prot. Herren- und Ritterstand am Brucker Tage von 1578 eine Zusage des Erzherzogs fälschte, dazu kommt viertens eine erhebliche Anzahl einzelner Anschuldigungen“¹⁸.

Was die beiden ersten Beschuldigungen betrifft, so ist zu erwähnen, daß sie nicht etwa nur dem „Gegenbericht“ eigentümlich sind, sondern sie tönen uns aus allen zeitgenössischen katholischen Quellen entgegen: aus Privatschreiben und landesfürstlichen Dekreten, aus Nuntiaturberichten und Visitationsprotokollen. Wenn Loserth die Ausfälle der Prädikanten entschuldigend meint, sie seien verpflichtet gewesen, nicht nur die Thesen ihrer Religion, sondern auch die Antithesen der Katholiken zu beleuchten, so ist das doch nur ein milderer Ausdruck für dieselbe Sache, wenn man in Betracht zieht, daß z. B. zu solchen „Antithesen“ auch gehörte „daß das Sacrament so die Papisten in der Procession umtragen der lebendige und rechte Teuffel sey“, wie Homberger in Graz, Hans Scheerer und Georg Jurešič in Laibach predigten¹⁹. — Eine Fälschung der Brucker Pazifikation wirft der Autor des „Ge-

¹⁸ Mittheil. des Inst. für. österr. Geschichtsforschung, XXI. Bd., S. 495 ff.

¹⁹ Vgl. „Gegenbericht“, fol. 8b; Mittheil. des hist. Vereines für Krain 1864, pag. 6.

genberichtes“ den prot. Ständen nicht vor. Es wird daselbst nur berichtet (fol. 7a), die prot. Herren hätten dem Erzherzog „starek zugemuthet auch dies zu consentieren und einzugehen, damit bemeldete Concession derselben Erben und Nachkömmling auch binden und verobligieren sollte.“ Die Version, es sei eine solche Klausel von den Ständen in die Akten eingeschoben, jedoch vom Erzherzog durchstrichen worden, findet sich erst bei Hurter²⁰, der mit seinen Ausführungen durchaus nicht „auf dem von Rosolenz gelegten Fundamente steht.“

Die Schilderungen der Vorgänge in den verschiedenen Pfarreien, wie sie der „Gegenbericht“ in großer Anzahl bringt, erhalten erhöhte Bedeutung, wenn wir uns vor Augen halten, daß sie Brenner selbst verfaßt hat, der als Seckauer Bischof und Salzburger Generalvikar über dieselben von Amtswegen unterrichtet sein mußte.

Zum Schlusse noch eine Bemerkung über den Widerruf des Propstes Rosolenz im steirischen Landtage am 7. Februar des Jahres 1607. — Es ist leicht zu ersehen, daß nach dem eben Gesagten Rosolenz' Worte und Taten für die Beurteilung des „Gegenberichtes“ nicht in Betracht kommen. Da Rosolenz seinen Namen einem Werke, welches Angriffe auf die Stände enthielt gegeben, kam er in die unangenehme Lage, daß ihm die prot. Herrn ihre Macht im Landtage fühlen ließen. Es wurde ihm am 30. Januar „die session, bis solang er entweder solche Auflagen beweisen oder im widrigen dero gnugsambe satisfaction thuen würde, verwehrt“²¹.

Rosolenz wollte sich anfangs zu einem Widerruf nicht verstehen. Erst auf die Vermittlung des Abtes Johann von Admont und des Herrn Hans Sigmund Wagen verlas er am 7. Februar die von der Ritterschaft abgefaßte Note: „dass ihm einiges böses Stukh oder üble Tat von wohlgedachter Ritterschaft nicht bewußt, also ist auch mein siñ und meinung keineswegs gewest, sie die Ritterschaft als wie sie diss mein buech angezogen zu calumniern oder schmeihen, viel weniger an ehren anzutasten.“ Auf diese Erklärung hin wurde er wieder als Mitglied des Landtages anerkannt.

Wie solche Ausschlüssungen und Widerufe jener Zeit zu beurteilen sind, zeigen ähnliche Beispiele in andern Ländern. Im Krainer Landtage wurde dieses Mittel wiederholt gegen katholische Prälaten angewandt, sobald sie es wagten die prot. Stände anzu-

²⁰ Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinands II. und seiner Eltern. Bd. I., S. 321 ff.

²¹ Das Protokoll bei Loserth, „Zur Kritik des Rosolenz“. (Mittheil. des Inst. für österr. Geschichtsforschung, Bd. XXI., p. 516.

greifen. Schon 1555 massten sich die im Landtage zu Laibach versammelten Landstände an, den Bischof Urban Textor zurecht zu weisen, weil er in einer Predigt zu Krainburg das Volk ermahnt hatte „im Glauben fest zu bleiben und nicht seinen Herrn zu folgen, welche vom Glauben abgefallen wären“. Man drohte ihm wegen Verhetzung des Volkes mit einer Anklage beim Könige²². Im Jahre 1595 wurde Dompropst Freudenschuss von den ständischen Versammlungen ausgeschlossen „weil er die Landschaft geschmäht und iniuriert habe.“ Der wahre Grund war seine Mitwirkung an der Gegenreformation in Stein²³. Ein ähnliches Los traf im Jahre 1607 den Bischof Chrön, weil er in einer „Famosschrift“ an den Hof gegen den protestantischen Herrenstand verschiedene Anklagen vorgebracht hatte²⁴. Erst der persönlichen Vermittlung des Erzherzog Ferdinand gelang es, den Streit beizulegen.

Daher betont Brenner in seinem Gesuche um Enthebung vom bischöflichen Amte mit Recht, es müsse der künftige Bischof von Seckau derart qualifiziert sein, daß er sich auf den Landtagen gegen die Unkatholischen unerschrocken zeige, denn es sei ja oftmals schon geschehen, daß die Geistlichen in derlei Zusammenkünften „starke Anstösse“ ausstehen mußten²⁵. — Für die Wahrheit oder Unwahrheit von geschichtlichen Behauptungen bieten solche Vorfälle jedenfalls kein sicheres Kriterium.

In der Vorrede zu seinen „Akten und Korrespondenzen“ schrieb Prof. Loserth²⁶: „Es ist gewiß zu bedauern, daß der Fürstbischof Martin Brenner von Seckau die Akten der steirischen und kärntnischen Gegenreformation nicht, wie er es zu thun beabsichtigte, dem Druck übermittle hat. Es kann ja kein Zweifel darüber sein, daß diese Publikation uns ein besseres Bild von den Ereignissen geboten hätte, als man es jetzt in dem Buche von Rosolenz zu sehen pflegt.“ — Nun, wie unsere Ausführungen zeigten, haben wir es eben bei diesem Buche mit einem Werke Brenners zu tun, was künftighin bei Beurteilungen wird in Betracht gezogen werden müssen. Es ist Chröns Verdienst, diese Tatsache der Nachwelt übermittle zu haben.

²² C. f. Dimitz, *Gesch. Krains* II, pag. 224 seq.

²³ Vgl. Dimitz, *Geschichte Krains*, Bd. III., S. 257 ff.

²⁴ Die Beschwerdeschrift der Stände (*Querela Statuum Carnioliae contra episcopum Labacensem*) samt der Antwort des Bischofs in der k. k. Hofbibliothek Ms. Nr. 7250. Die Kopien freundlichst zur Verfügung gestellt durch Herrn Peter v. Radics.

²⁵ Schuster, *Martin Brenner*, p. 351.

²⁶ *Font. rer. austr.*, II. Abt., LX Bd., p. XII.

Privilegiji trga Vače.

Dr. Jos. Mal.

Gospodarski in socialni razvoj dežele se zrcali najboljše v napredku trgov in mest, kjer so vse komponente takorekoč združene na eni sami točki. Zlasti velja to za manjše trge, ki so na bližnjo okolico veliko bolj vezani kot pa n. pr. velika trgovska središča, katerih interes je bil vsled raznih ugodnosti in predpravic onemu kmečke okolice naravnost nasproten. Ko so tekom XV. stoletja dosegla mesta višek svojega razvoja, je pomenjalo to v enaki meri tudi škodo priprosti deželi. Zakaj ta mesta XV. stoletja (deloma seveda še prej) so uživala važne predpravice v škodo dežele: tako so n. pr. imela pravico prvega nakupa sirovin, lastno tržno sodstvo, monopol na gotove stroke obrti, obratno so bili pa okoličani prisiljeni kriti v teh svoje potrebščine. In zvišanje cen ni bilo v prid delavskim slojem, marveč vsled raznih privilegijev (prednakup) in drugih okolnosti (velike trgovske družbe, karteli) zopet mestom; razen zatiranja od strani graščakov je tudi to varuštvo privilegiranih mest vplivalo na kmetske upore koncem XV. in začetkom XVI. stoletja, ne pa samo novi nauk protestantizma. Vsled raznih pritožb niso bili deželni knezi s podeljevanjem novih pravic nič več tako radodarni, od II. polovice XVI. stoletja so jim tudi stare predpravice potrjevali le deloma ali vsaj pogojno. Šele v dobi merkantilizma so prišla mesta zopet do nekoliko večjega vpliva.

Nasprotstvo med deželo in komuno naravno v manj privilegiranih mestih in trgih ni bilo tako pereče, saj so se prebivalci poslednjih morali sami pečati tudi s kmetijstvom, kot nam poroča kranjski deželni glavar l. 1782. v svojem motivacijskem poročilu centralni vladi o meščanih trga Vače.

Poročila, ki govore o Vačah kot trgu zasledujemo lahko daleč nazaj v srednji vek — čisto umevno, saj so pridobivali v bližini razen železa tudi baker in že prazgodovinski človek je spoznal ugodnost kraja ter se tu naselil. Bližnja Sava pa tvori naravno zvezo z vzhodom in zapadom, ob kateri se je vršil velik del prometa. Vsled pomanjkanja drugih virov črpamo vesti o pravnih razmerah trga iz privilegijev. Ker Vače niso bile deželno-knežji trg, zato tudi niso bile deležne tolikih pravic; tržani so morali marveč odrajtovati lebeški graščini vse davščine in druge služnosti enako ostalim podložnikom, le z nekaterimi olajšavami in pravicami. Tako so že l. 1479. imeli pravico si vsako leto prosto voliti svojega sodnika¹; vendar pa je ta pravica več ali manj problematična, ker je deželni knez moral izvoljenega sodnika tudi potrditi. Vaški sodnik je imel samo nižjo sodno oblast (*causae minores*) ter je

¹ V farnem arhivu na Vačah se imenujeta v listini 24/VIII. 1467 dva vaška sodnika: Andre Koliencz in Peter Končič.

razpravljaj z občani na trških večah o vseh tržnih zadevah. V znak svojega dostojanstva je smel nositi žezlo ter je tvoril za vse meščane (Bürger, kakor se v virih nazivljejo) in ostale prebivalce trga prvo inštanco v civilnih in kriminalnih zadevah. Izvzeti so torej vsi spori, kjer gre za kri in življenje (causae majores). To in prizivno sodstvo je pristalo tržnemu gospodu, ki je kot posestnik lebeške graščine bil tudi imetnik polne grofovske oblasti, ki pa se je tekom časa zmanjšala za takozvano kauzalno in personalno sodstvo, kakor je na pr. gorska in denarska pravda, sodstvo glede židov in zajmov (Lehengericht). Prvotno je imela vsaka vas, ozir. soseska za svoje notranje zadeve, za upravo skupnih občinskih zemljišč ter za poravnavo različnih poljskih prestopkov in drugih manjših zločinov in prestopkov, ki so se storili pod domačim krovom, svoje lastno vaško sodišče, večje (Dorf-Hofmarkgerichtsbarkeit). Še pred koncem takozvanega srednjega veka je odvzela zemljiška gosposka kmetom razen mnogih drugih prvotno ne z zemljiščem zvezanih pravic javnega značaja tudi ta košček njihove samouprave: iz imunitete, advokacije, višje ali deželne sodnije, skratka iz konglomerata najrazličnejših pravic, izprva popolnoma neenotnega značaja in izvora se je počasi izcimilo takozvano patrimonialno sodstvo. Umevno, da je bilo to za kmeta, ki se je sedaj izpremenil v graščinskega podložnika, hud udarec, ker je bil vedno bolj izročen na milost in nemilost vlastelinu-plemiču. Plemstvo je namreč kot državo ohranjujoči vojaški stan prenehalo biti to, kar je bilo nekdanj; z uporabo ognjenega orožja se je v vojski polagala večja važnost na število preprostih, najetih vojakov, ker je bila taka armada veliko bolj gibčna kot pa težke in okorne čete vitezev s svojimi oklepi. Razentega so se tudi deželni knezi vedno bolj posluževali sveta ljudi meščanskega pokolenja, pri katerih se jim ni bilo treba bati, da bodo postali popolnoma od njih odvisni, kakor se je to dogodilo pri mogočnem in samozavestnem plemištvu. In slednjič, a ne nazadnje, pride tu v poštev tudi recepcija rimskega prava: deželni knezi so v svojih uradih in poslih rabili večjih, izšolanih moči, ki so tako tudi v tem oziru izpodrinili juridično neizobraženo plemstvo. Vsled tega se je bilo poslednje prisiljeno pečati intenzivneje z gospodarstvom svojih posestev ter delovati na kolikor mogoče visoko zvišanje dohodkov zemljišč, — vse to seveda na račun in škodo podložnikov, katerim se je bolj in bolj kratila pravica do rodne grude, obratno pa so se zviševale davščine in služnosti. Ne slučajno nastane v tem času (konec XV. in začetek XVI. stol.) splošna socialna in gospodarska kriza na deželi. V tej luči bomo tudi bolje umeli obupni klic po stari pravdi, ki je bil tudi v okolici Vač tako močan, da so razjarjeni, do obupa pritirani kmetje razdejali vaško graščino na Lébeku.

Vse to se mi je zdelo umestno, naravnost potrebno si zopet poklicati nazaj v spomin, ako hočemo prav ceniti vse te pravice, katere so se Vačanom ravno v začetku te dobe (o. l. 1470.) s cesarskim pismom potrdile. Ako so se jim te pravice takrat prvič ali pa že prej zago-

tovile, se vsled pomanjkanja virov ne da z gotovostjo dognati; vsled naklonjenosti cesarja Friderika III. meščanskemu življu pa je zelo verjetno, da jim je te predprave, (ako že niso bile prej zapisane, — dejansko so se jim po običajnem pravu skoro gotovo tudi dozdej priznavale) s svojim pismom uzakonil, kar je bilo v teh divje razburkanih časih, ko je divjal boj vseh proti vsakomur, še dvakrat bolj potrebno. V luči sodobne zgodovine in takratnih razmer oživi na mah pred našimi očmi sicer suhoparna, malobesedna vsebina tega privilegija ter šele tako prav spoznamo in razumemo njeno kauzalno zvezo. Večinoma s poljedelstvom se ukvarjajoči vaški tržani so si znali ohraniti trohico samostalnosti in samouprave, ki je ostalim podložnikom bila že zdavna odvzeta (Dorf-Hofmarkgerichtsbarkeit).

Razentega so bili deležni tudi še nekaterih drugih olajšav. Tržanom ni bilo treba na graščinskih lovih opravljati ponižujoče službe lovskih priganjačev; bili so tudi oproščeni zasledovanja in tiranja hudodelcev. Ta privileg (ki se pa ni ohranil, marveč se Vačani v svojih prošnjah nanj sklicujejo, ker da jim je original l. 1479. bil med drugim od Turkov požgan) jim dovoljuje razen tedenskega sejma tudi še 3 velike letne sejme ter pravico do pobiranja štantnine.

Mogoče ni le golo naključje, da so Vačani spet ravno za časa divjajoče kmetijske vojske (1573) prosili nadvojvodo Karla potrditve svojih starih pravic: v tem vihnem času se jim je zdelo potrebno si za vsak slučaj pravočasno zagotoviti in pravno utrditi svoje posestno stanje. V dotični spomenici na nadvojvodo trdijo, da so od davna imeli v svojem trgu sejme na sv. Mihaela in sv. Andreja dan ter na Cvetno nedeljo. Takrat so prišli ljudje od vseh krajev, iz Ljubljane in Kamnika ter prodajali sukno, kramarijo in vsakovrstno drugo blago, razen živine in žita. Da bi to kot tudi dovoljenje tedenskega sejma (ob četrtnih) lažje dosegli, so tako postrani nadvojvodu namignili, da tudi erar ne bo ostal v tem slučaju brez nič, ker pobira vaško colnino deželnoknežja graščina višnjegorska.

Dasiravno je bilo že 11. febr. 1574. deželnemu glavarju naročeno, da naj pri bližnjih trgih in mestih poizve, če se ti sejm lahko brez škode dovolijo in vladi poroča, če so bili že od nekdaj v navadi, — vendar je trajalo celih 6 let, da je došlo poročilo kamniškega mesta, v katerem izjavljajo mestni očetje, da omenjeni tedenski sejm nikakor ne bi bili brez škode za njihovo mesto, ker ležijo Vače preblizu in bi potegnile velik kos prometa k sebi². Uspeh tega protesta je bil ta, da nadvojvoda Karl za sedaj ni potrdil zaprosenih privilegijev. Razen Kamničanov so namreč podali neugodno izjavo tudi Višnjegorčani, ki so trdili, da bi bil z dovoljenjem tedenskega sejma na Vačah njih trg občutno prizadet, in da se sicer s svojo malo razvito obrtjo in rokodielstvom morejo le težko preživljati. To je menda vplivalo tudi na

² Prim. za to in naslednje akte vicedomskega arhiva (Rudolfinum), fasc. 145.

vicedoma Jurija Höferja, da se v svojem poročilu na vlado (12./VIII. 1580) ni preveč toplo zavzemal za koristi vaškega trga, češ da leži le ta v divjem, vsled slabih cest težko pristopnem kraju, da šteje malo prebivalcev, katerim bi bilo tudi sicer s tem malo pomagano; okoličanski kmetje pa si nabavijo svoje potrebščine ravno tako lahko v Kamniku ali pa v Višnji gori, zlasti še ker imajo Vače že tako 6 letnih sejmov.

Ugodnejšo izjavo je podal le imetnik medijske graščine Rasp Wallthausen in ljubljanski mestni svet. Wallthausen se zavzema za dovoljenje tedenskega sejma že iz tega ozira, ker ne obstoji v celem okrožju med Vačami, Višnjo goro, Ljubljano in Kamnikom noben tedenski trg, kjer bi mogli ljudje spraviti v denar svoje žito, sir, maslo, platno in druge podobne domače pridelke ter bi si mogli ondi nakupiti soli in drugih potrebščin. Tudi Ljubljanci niso imeli ničesar proti, želeli so samo, da naj bo mesto četrta tržni dan pondeljek, zato da ne bosta oškodovana ljubljanska tržna dneva ob sredah in sobotah.

Četudi je bila, kot omenjeno, prošnja odbita vendar ni to Vačanov oviralo, da ne bi takoj ponovili iste prošnje. Zakaj že 18. decembra 1581. prosijo „ubogi meščani trga Vače“ nadvojvodo za potrditev svojih po požaru uničenih privilegijev, inenoma za potrditev šestih sejmov, ki so jih imeli od pamtiveka, kar je tudi sploh po deželi znano (prvi sejem na kvaterno nedeljo v postu, 2. na cvetno nedeljo, 3. na sv. Mihaela, 4. na sv. Andreja dan, 5. o Telovem in 6. na sv. Urha dan). — Da so sedaj navajali šest sejmov, med tem ko so l. 1573. prosili le za potrditev treh, si razlagam tako, da so takrat (1573) si hoteli pismeno zagotoviti samo tiste, do katerih se jim je pravica odrekala; da bi bili pa za vsak slučaj kriti, so prosili sedaj za sankcijo še ostalih treh sejmov ter želeli, da bi se na teh 6 sejmi smelo kupovati in prodajati vse, tako živina kot tudi kramarsko blago, kar dozdej ni bilo v navadi. Štiri dni zatem (22./XII. 1581) že naroči nadv. Karel kranjskemu deželnemu glavlavarju in vicedomu, da mu vpošljeta tozadevno poročilo, potem ko sta se o stvari posvetovala z okoli ležečimi trgi. Iz virov ne morem posneti, kakšen uspeh je imela ta prošnja, a domnevam, da je bil to pot ugoden. Zakaj cesar Leopold I. jim potrdi 21. sept. 1667. tiste pravice, ki so jih imeli še pred 188 leti (ko jim je bilo pismo od Turkov uničeno) „kakor tudi vse druge od njegovih prednikov pridobljene ter dosedaj nemo-teno uživane prostosti.“ Priznala se jim je torej prosta vsakoletna izvolitev sodnika, ki je imel pravico nositi žezlo (Gerichtstab), bili so oproščeni lovskega priganjaštva in tiranja zločincev. Dovolil se jim je tudi tedenski sejem ob pondeljkih (katero izpremembo je želel že prej ljubljanski mestni svet), zato so pa dobili najbrže samo 3 sejme: prvo nedeljo po Veliki noči, prvo nedeljo po Binkošti in na sv. Roka dan. Smeli so pobirati tudi pristojbino od štantov, katera pravica se jim je pozneje od strani zemljiške gosposke odrekala. Tudi cesar Leopold je prej vprašal za mnenje pri tem interesiranih trgov in mest, katerih izjava se je glasila to pot Vačam v prilog, nakar cesar še posebej naroči

kranjskemu vicedomu grofu Blagayu (5./V. 1668), da naj varuje Vačane v mirni in nemoteni posesti teh svoboščin, pravic in starih semanjih običajev³. L. 1729 (20./IX.) so prosili vaški občani tudi cesarja Karla VI. za potrditev vseh onih pravic, ki jih jim je zadnjič potrdil cesar Leopold in katere je pozneje (1748, 24./III.) v polnem obsegu vnovič potrdila cesarica Marija Terezija⁴. Pa tudi cesar Jožef II. se je moral baviti s to zadevo. Poslal je enako svojim prednikom okrožnice z zadevnimi vprašanji, da na podlagi teh odgovorov končno sam razsodi. Ant. Kappus pl. Pichelstein, fiskal na Kranjskem, je glede obsega in vsebine zaprosenih privilegijev stavil dve izpremambi, ki naj bi te predprave spravili v soglasje z obstoječimi naredbami in zakoni: 1. tržna pravosodna uprava se mora ravnati po novem sodnem redu (terezijanske in jožefinske reforme naj bi torej veljale tudi za avtonomne urade), 2. pa se morajo v zmislu ces. patenta z dne 4. avgusta 1770. vsi sejmi, ki so jih imeli doslej na nedeljo ali zapovedan praznik, preložiti na delavnik, — Višnjegorčani pa so se s svoje strani zopet branili, da bi se preložil semenj na kvaterno nedeljo na prihodnji pondeljek, ker je bil isti dan v Višnji gori eden najbolj obiskanih letnih sejmov. Višnjegorska graščina je zraven pripomnila, da pripada po starem pravu njej pobiranje colnine na Vačah, katero si je kljub pravdi s ponoviško-lebeško gosposko znala ohraniti⁵. Kakor smo imeli priliko že zgoraj se o tem prepričati, je to v resnici odgovarjalo staremu običaju. Nasprotno je pa bil lastnik lebeško-ponoviške deželskosodne graščine Fr. Rud. Wolkensperg o stvari popolnoma napačno poučen, ali pa je zadevo nalašč sebi v korist zavlil, če je trdil, „da so se ti siromašni kajzarji subrepticie polastili štantnine“, katera se je dotlej nemoteno odraščala tako njemu, kakor tudi njegovemu očetu in stricu. Prvič ni res, da bi bili dozdej uživali to pristojbino od štantov nemočeno, ker so si morali to pravico šele s pravdo pridobiti, — pač po stari izkušnji, da zmaga tisti, ki ima moč. V prejšnjih privilegijih se je pripoznala štantnina Vačanom, da so s temi prispevki pokrili svoje tržne izdatke, — nikakor pa ni bil to deželskosodni donesek, kakor je trdil baron Wolkensperg. Sicer pa ni imel on ničesar proti drugim točkam privilega, češ da bi se s tem in novimi cestami zamoglo ubožnemu trgu nekoliko pripomoči; reklamiral je za-se tudi davek od prignane živine (mitnino), radi česar se je moral spreti z višnjegorsko gosposko.

Ugodno se je glasila tudi izjava medijske gosposke, na kar je poslalo še kranjsko deželno glavarstvo 30. aprila 1782. svoje poročilo ces. dvorni pisarni, kjer pravi, „da sestoji takozvano meščanstvo trga Vače le iz kmetov, ter da bi bilo mogoče koristneje, da bi se njim in

³ Koncept privilega je shranjen tudi v arhivu notranjega ministrstva, f. IV., D. 7.

⁴ Prim. to potrditev tudi v Mitteilungen des Musealvereines für Krain X, 1897, str. 26.

⁵ Poročilo z 29 /XII. 1781, Rudolfinum I/145.

podobnim občinam sploh nobene predprave ne dajale, ker se jih s tem navaja le k razuzdanosti in pravdam, namesto k pokorščini in kulturi.“ Poročilo postane pa kmalu mileje in deželni glavar naravnost priporoča vaše težnje v ugodno rešitev, češ da so te pravice, ki jih imajo, tako malenkostne, ker obstoje le iz proste volitve tržnega sodnika za nižje sodstvo, iz treh letnih sejmov⁶ ter enega tedenskega sejma ob ponedeljkih; ne more se pa dovoliti še četrti letni sejem v ponedeljek po kvaterni nedelji v postu, ker je ravno isti dan tudi v Višnjigori in se po takih sejmovih že itak preveč pijančuje in veseljači. Enako se ima odreči tudi štantnina, ki pripade (lebeški) zemljiški gosposki. Radi vpeljave novega sodnega reda pa je bilo dež. glavarstvo drugega mnjenja kot fiskal, ker trdi, da bi se kmete težko pripravilo do njegove uporabe, ker so nevešči branja in pisanja in so tudi težko najti slučaj, ki bi se morali rešiti po novih predpisih.

S to izjavo se je soglašala tudi dvorna pisarna (16./V. 1782), nakar je bila izdana slednjič 29./III. 1784. diploma ces. Jožefa II., kjer potrjuje Vačam stare pravice in svoboščine, kakor so volitev sodnika, sejme in tržne dneve, razen štantnine, ki ima ostati pri zemljiški gosposki, — a vse to z izrečno pripombo, da cesar lahko vsekdar te pravice in svoboščine po potrebi zveča ali zmanjša ali tudi popolnoma prekliče in razveljavi. Nov veter veje iz tega pristavka: deželni knez kot absolutni gospodar je tisti, ki deli milost in pravico, in če se mu kake predprave ne zdijo več umestne in času primerne, ali ako ovirajo splošni napredek ter naprotujejo občnemu blagru, jih lahko kratkoma razveljavi in ustanovi nov red.

Ornitologične beležke za Kranjsko leta 1911.

Dr. Gv. Sajovic.

Toplo solnce je vpeljalo novo leto 1911. v deželo, toda kmalu sta zagospodovala sneg in mraz. Zatorej je bilo za ptice prezimovanje v drugi polovici zime manj ugodno in so si morale iskati svoje hrane v bližini človeških naselbin, tako n. pr. poroča Sl. N.¹ z dne 8. februarja, da so prišle pri Novem mestu divje race po Krki prav do stanovanj. Štirje pari so se prèpeljavali brez vsakega strahu prav pred okrožnim sodiščem, mestoma so pa prišle tako blizu obrežja, da bi jih človek lahko z roko dosegel. Vendar ni

⁶ Kakor se kaže, so bili tudi letni sejmi prestavljeni, in sicer na ponedeljek po beli nedelji, ponedeljek po Binkoštih in na sv. Roka dan.

¹ Sl. N. = Slovenski Narod.

trajalo zimsko vreme dolgo, ker je zadobilo solnce kmalu svojo premoč. Ščinkavec se je oglasil s svojo popevko v ljubljanskih nasadih že koncem januarja, v deželo pa je prišla kmalu na to zelena vigred. Spomladanski dohod selilk je bil razmeroma pravilen; tudi parjenje in gnezdenje se je pričelo ob svojem času. Sredi junija pa je nastopilo po vsej deželi močno deževno vreme, ki je trajalo z malimi presledki več kot teden dni. Ostri viharji in hudi nalivi so razdrli marsikatero gnezdo in pokončali mnogoteri ptičji zarod. Predvsem so trpele na tleh gnezdeče ptice in zlasti kure. Splošno pa niso učinkovale te neugodne vremenske razmere tako škodljivo, kakor se je prvotno mislilo, zakaj opazovali so le primeroma majhno število uničenih gnezdišč.

Vlažnim junijevim dnem je sledilo toplo vreme. Nastala je vročina, ki je vladala s svojo zvesto spremljevalko, sušo, v deželi vzdržema skozi vse poletje. Rastlinstvo je bilo vsepovsod borno razvito, žuželčji zarod pa potemtakem samoobsebi umevno pičel. Vsled tega so morale večje in manjše družbe ptic selilk v posameznih krajih predčasno zapustiti našo deželo. Po jesenskem deževju je nastalo zopet ugodno vreme, ki se je obdržalo tudi v zimskih mesecih. O izredno mili zimi nam priča postolka, ki se je 28. do 30. decembra izpreletavala na Gorenjskem.

Tekom leta 1911 so se pokazale v naših krajih le maloštevilne posebno redke ptičje vrste, ki so vredne, da jih posebej omenimo, in sicer: v začetku januarja *morski slapnik*, *urinator lumme* (Gunn.) na Krki pri Novem mestu (glej str. 123), spomladi *severni slapnik*, *urinator imber* (Gunn.) na Blejskem jezeru (glej str. 123), meseca marca *obrežni kljunač*, *limosa lapponica* (L.) pri Lescah (glej str. 124), meseca majnika *črna štoklja*, *ciconia nigra* L., pri Logatecu in jata rožnatih drozgov (*pastor roseus* L.) v Vipavi (glej str. 124 in 130), meseca junija *virček*, *pisorhina scops* (L.) v ljubljablanski okolici in *beloglavi jastreb*, *gyps fulvus* (Gm.), pri Kostanjevici (glej str. 127 in 126), jeseni *rjava čaplja*, *ardea purpurea* L., na Notranjskem in v ljubljanski okolici (glej str. 125), meseca septembra in oktobra pa *sibirska leščerka*, *nucifraga caryocatactes macrorhyncha* Brehm (glej str. 130).

Z ozirom na izredno barvano perje moramo omeniti sledeče belične pojave: popolna beličnost pri rjavem srakoperju, *lanius collurio* L. (glej str. 129), delna beličnost pri fazanu, *phasianus colchicus* L., in pri vrani, spec.? (glej str. 125 in 130).

Razveseljivo znamenje je, da je vzniklo v poslednjem času tudi pri nas mnogo več zanimanja za varstvo ptic kakor pa smo ga

bili doslej vajeni. V prvi vrsti gre zasluga „Lovcu“, glasilu „Slovenskega lovskega društva“. Tam sta izšla l. 1911 članka: M. Hanzlovski „O lovu na divjega petelina“ in dr. Jeločnik „Petelin in rekord“. Oba pisatelja obsojata prezgodnjo in brezmiselno postre-ljevanje petelinov in se toplo zavzemata za to plemenito gozdno kurjo vrsto, na kar smo opozarjali že l. 1909 (Carniola 1909, pag. 51). Prav tam se je mnogo pisalo o vodomecu (Lovec 1911, str. 33, 53, 54, 92, 113). Tudi znamenitejše ujede, ki smo jih že dve leti priporočali milosti (Carniola 1910 in 1911), so našle svoje zago-vornike (Lovec 1911, str. 151). Nadalje nasvetuje dr. Jeločnik v „Lovcu“ 1911 (str. 51), da se naj popolnoma opusti ali vsaj deloma omeji iz aklimatizacijskih ozirov spomladanski lov na kljunače. Isti pisatelj priporoča več prizanesljivosti za gozdnega jereba („Laibacher Zeitung“ 1911, šte. 59). Za obziren lov na kljunače se zavzema tudi H. B. v „Laibacher Zeitung“ 1911. šte. 62.

Kakor doslej, sem tudi letošnje leto zbral poleg lastnih opa-zovanj ornitologične notice iz „Lovca“ in iz nekaterih tukajšnjih časopisov. Za tovrstna poročila se moram nadalje zahvaliti g. I. Šašlju, župniku v Adlešičih, in g. V. Herfortu, preparatorju v Ljubljani, ki sta me vestno obveščala o zanimivejših pojavih v ptičjem svetu; poleg tega pa še hvala vsem znancem za poedina poročila. Nabranih podatkov nisem razpredelil v posamezne oddelke po letnih časih, ampak sem jih razvrstil to pot v sistematičnem redu. Navedena razvrstitvev ima to prednost, da so pri vsaki omenjeni ptičji vrsti vsi podatki skupaj in niso raztreseni v posameznih odstavkih; zate-gadelj je tudi bolj pregledna. V sledečih vrsticah podajam važnejše podatke o 46 opazovanih ptičjih vrstah.

Morski slapnik (urinator lumme (Gunn.) — Nordseetaucher) se je pokazal 11. in 12. januarja na Krki blizu Starega brega pri Novem mestu. Bil je mladič. Kakor omenja poročevalec I. B. potuje skoraj vsako leto nekaj teh severnih gostov skozi Dolenjsko (L.² 1911, str. 33).

Severni slapnik (urinator imber (Gunn.) — Eistaucher). Približno dvestoglava družba severnih slapnikov se je mudila spomladi na Blejskem jezeru (L. 1911, str. 175). Ta ptica prebiva visoko na severu Evrope in Amerike, pozimi pa potuje ob obrežju do Sredozemskega morja, Kali-fornije in Mehikanskega zaliva. Semintja jo pelje pot tudi skozi celino, v naši deželi pa se pokaže le redkokedaj

Črna mahavka (Hydrochelidon nigra (L.) — Trauerseeschwalbe). Na Ljubljani blizu Fužin so se pokazale 28. majnika mnogoštevilne ma-havke. Sprva so bile razdeljene na 6 jat, ki so se pozneje združile v 3 in pozneje samo v 2, katerih vsaka je štela do 100 glav.

² L. = Lovec, glasilo Slovenskega lovskega društva.

Raznoverstne race (anatidae — Entenvögel) so prezimovale letošnjo zimo pri Otočcu na Dolenjskem (Sl. N. 1911, 8./II.) in na Cerkniškem jezeru (L. Z.³ 1911, 28./III.). Na Ljubljano in na Barje so prišle v večjem številu šele 21. marca, med njimi so bile: divje race (*anas boschas* L.), zvižgavke (*anas penelope* L.), krehljice (*anas crecca* L.) in regljice (*anas querquedula* L.). Koncem marca so potovale velike jate divjih rac vprek Ljubljane. Ker jih je motila mestna razsvetljava, so krožile dalj časa nad mestom (L. Z. 1911, 28./III.). Jeseni so pa letele velike jate divjih rac in gosi čez ljubljansko mesto med 10. in 16. nov. v nočnem času (L. Z. 1911, 16. Nov.).

Divje race (anas boschas L. — *Stockente*) so stalne prezimovalke na Krki pri Novem mestu. 6. oktobra so priletele tri trope divjih rac na poplavljenе rateške Ledine; semintja so se race dvignile in odletele k izviru Save Dolinke, vendar so se zopet vrnile in so ostale na Ledinah dalj časa (L. 1911, str. 193.).

Žličarka (spatula clypeata (L.) — *Löffelente*) je bila ustreljena meseca marca na Blejskem jezeru (L. 1911, str. 175.).

Krehljice (anas crecca L. — *Krickente*). Dr. I. L. je opazoval dva para sparjenih krehljic na Ljubljani pri Fužinah 25. marca

Dva obrežna kljunača (limosa lapponica (L.) — *Pfuhschnepfe*) je opazoval „—ga“ mesecam arca ob Savi na Gorenjskem (L. 1911, str. 175.). Ta ptica gnezdi v severnih delih Norveške, Laponske, Ruske in Sibirije. Na zimo prihaja ob obrežju prav do Kanarskih otokov. Redkokdaj potuje po celini. V naših krajih je že več let ni bilo.

Sloka ali kljunač (scelopax rusticola L. — *Waldschnepfe*) gnezdi v zadnjem desetletju vsako leto pogosteje po srednji Evropi. Tudi po slov. planinah se izkuša ta dolgokljuna severna ptica nastaniti, o čemer pričajo razna opazovanja zadnjega časa. V svrhu pospeševanja kljunačeve naselitve pri nas, priporočajo mnogi lovci več obzirnosti za to ptico, zlasti v spomladanskem času; priporočilo, ki ga mora vsak ljubitelj prirode z največjim veseljem pozdraviti. — Prve spomladanske sloke so se prikazale v horjulski okolici med 5. in 12. februarjem, v lovišču občine Volčji potok 5. februarja, v mengiškem lovišču 9. februarja, v lovišču breške graščine pri Globokem pa šele 8. do 13. marca. Izredno mnogo kljunačev je prinesla v našo deželo jesenska selitev; posebno veliko število se jih je pojavilo v ljubljanski okolici že zadnje dni septembra. Nadalje so jih opazovali 1. oktobra pri Ložah na Vipavskem, 10. oktobra pri Sanaboru na Vipavskem; največ kljunačev pa je bilo na poti skozi Kranjsko okoli 24. oktobra. Pri Logatcu so se mudili kljunači še 2. in 3. decembra. (L. 1911, str. 51, 175 in 234).

Žrjavi (grus grus (L.) — *Kranich*) so leteli skozi naše kraje jeseni sredi meseca novembra (L. Z. 1911, 16. Nov.).

Črna štorčja (ciconia nigra (L.) — *Schwarzer Storch*) je vobče že redka ptica, ki gnezdi tudi na Kranjskem. Vendar so njena gnezdišča

³ L. Z. = Laibacher Zeitung.

pri nas prava redkost, tako je v zadnjem času opazoval g. G. V. Jelovšek njeno gnezdo na visoki strmi pečini v Ljubljanskem vrhu. Lanski zarod je srečno dorastel. V letu 1911 pa je ustrelil brezvesten lovski čuvaj meseca majnika črno štokljo; kolikor je bilo v njenem gnezdu mladičev so poginili, zaležena jajca so se pa izpridila. Po mnenju dr. J. Ponebška je bilo morda to zadnje gnezdo te ptice v naših krajih (L. 1911, str. 135). L. 1889 so dobili pri Bistri gnezdo črne štoklje s tremi mladiči; 7. julija l. 1893 so našli na Jesenovcu na Galetovem posestvu gnezdo štoklje tudi s tremi mladiči.

Siva čaplja (ardea cinerea (L.) — Fischreiher) je pri nas precej pogostna ptica selilka, ki se nahaja ob ribnjakih, jezerih in na močvirjih. Jeseni se zbira v večje družbe, ki septembra in oktobra odidejo. Iz l. 1911 so mi znani trije slučaji in sicer je bila ustreljena siva čaplja 2. avgusta pri Postojni, 18. sept. pri Vevčah in 22. sept. pri Zadobravi.

Rjava čaplja (ardea purpurea L. — Purpurreiher) spada k našim redkim pticam. 1. oktobra je prinesla kmetica živo rjavo čapljo (mladič) na ljubljanski trg; 11. okt. so ustrelili ptico te vrste pri Postojni.

Jesensko selitev *divjih golobov (columbidae — Tauben)* so opazovali novomeški lovci 12. oktobra na potu proti Gorjancem. Zjutraj ob polu 7. uri so zapazili visoko v zraku jato golobov, letečo v smeri proti morju, njej je sledilo približno v $\frac{1}{4}$ ure še okoli 25 jat, ki so štele po 50 do 300 glav (Lovec 1911, str. 192).

Divja grlica (turtur turtur (L.) — Turteltaube) je prišla v Adlešičih 24. aprila, zadnjo so videli ondi 5. sept. Skozi celo poletje sem opazoval tri pare divjih grlic, ki so gnezdele v kokriškem dolu pod Kranjem. Grlice pa gnezde vsako leto tudi v čirčiškem gozdu in na Šmarjetni gori. Iz kokriškega dola pri Kranju (v bližini hujansko in čirčiško polje), kjer je suša vse zamorila, so izginile že v prvih dneh septembra.

Navadnega fazana (phasianus colchicus L. — Fasan) so pri nas že tako močno zaredili, da ga lahko prištevamo našim stalnim pticam. L. 1911 so vjeli dva delno belična fazana in sicer enega 19. oktobra pri Stražišču, drugega 8. novembra pri Medvodah. Oba sta imela zamazano belo krovno perje na glavi in vratu, perje po životu pa je bilo le namešano z zamazano belimi in svetlejšje barvanimi peresi.

Divji petelini (tetrao urogallus L. — Auerhuhn) so peli živahno letos v postojnskih gozdovih, kjer so dobili lansko leto po dolgem času zopet to plemenito gozdno kuro. L. 1911 so ustrelili ondi dva petelina in sicer 26. in 27. aprila. Par dni pred tem je padel divji petelin v „Glinski rebri“ v Danskem (24. aprila), mnogo so jih ustrelili lovci v ljubljanski okolici, v kranjskih in gorenjskih loviščih. Toplo sta se zavzela za divjega petelina M. Hanzlowsky in dr. V. Jeločnik; oba obojata prezgodnjo in preštevilno ustreljevanje petelinov. F. Plesničar nam je podal podatke o divjem petelinu v Trnovskem gozdu. Razmotrivalo se je tudi o nekaterih petelinovih lastnostih. Izkušeni lovci so ovrgli pri nas razširjena napačna mnenja, tako na pr., da petelin lovca ovoha, da

med petjem nič ne pazi in si trga resasto perje raz prstov i. dr. Tudi k tozadevni terminologiji so podali nekaj prav primernih dostavkov. — Iz petelinovega življenja je končno še zanimivo poročilo Fr. Klemenca iz Medvoda, ki poroča „Lovecu“, da je čul 4. oktobra zjutraj za Vragovcem peti starega divjega petelina. Petelinovo petje jeseni je gotovo nekaj izrednega. O vsem tem se nahajajo podrobnejši podatki v „Lovecu“ 1911, stran: 42, 62, 74, 91, 112, 175 in 192.

Ruševca (tetrao tetrix L. — Birkhuhn) gineva na Veliki in Mali planini v Kamniških alpah. Kakor nam poroča dr. J. P. (Lovec 1911, str. 135) je bilo ustreljenih v Kamniškem okraju največ ruševcev l. 1904 (10), l. 1901 (9), l. 1902 in 1903 (8), sicer pa po 4—2. Kakor divji petelini, tako tudi ruševci ne more ovohati loveca (Lovec 1911, str. 112).

Gozdni jereb (tetrao bonasia L. — Haselhuhn) je mnogoštevilno zaplojen v okolici Radnje vasi na Dolenjskem, kjer so jih posebno v poletnem času l. 1910. mnogo opazovali (L. 1911, str. 11). Za varstvo te plemenite gozdne kure se je oglasil dr. Viktor Jeločnik v „Laibacher Zeitung“ 1911, št. 59, v sestavku pod naslovom „Fürs Haselhuhn“.

Beloglavega jastreba ali mršnjika (Gyps fulvus (Gm.) — Gänsegeier) je vjel živga v drugi polovici meseca junija g. Košič v Krakovskem gozdu na Dolenjskem. Pred par leti so ustrelili beloglavega jastreba pri Medvodah. Erjavec poroča⁴, da so leta 1775 ubili imenovano ujedo na Šmarni gori, leta 1835 pa so ujeli beloglavega jastreba živga v Dolu pod Ljubljano. Beloglavi jastreb ne gnezdi pri nas, pač pa se zaleti včasih, zlasti spomladi in jeseni, v naše kraje.

Kragulj ali kokošar (astur palumbarius (L.) — Hühnerhabicht) je po naših krajih splošno razširjena, škodljiva ujeda. Vsako leto se jih postreli precejšnje število; za l. 1911. sem prejel le 3 poročila in sicer je bil kragulj ustreljen 10. avgusta pri Banjaloki, 20. avgusta pri Soteski in 20. novembra na Ljubljanskem barju.

Skobec ali kraguljček (accipiter nisus (L.) — Sperber) je sicer manjša, toda prav tako pogostna in škodljiva ujeda kakor kragulj. Pri Postojni se je ubil skobec 14. januarja ob telegrafski žici, ko je lovil vrabca (L. 1911, str. 10), meseca oktobra je opazil Z. kako je vrana preganjala skobca, ki je držal plen v krempljih (L. 1911, str. 193); znani so mi trije slučaji, da je bil skobec ustreljen in sicer 26. sept. pri Soteski in 19. nov. (2 skobca) pri Mostah v ljubljanski okolici. *

Kanjo (buteo buteo (L.) — Mäusebussard) še vedno brezmiselno zatirajo, kajti tudi to leto je padlo mnogo kanj pred smrtonosno dvocevko: 15. julija v Zg. Gameljnih, 12. sept. pri Sostrem, 8. novembra v Lazah pri Zalogu, 18. in 23. dec. pa pri Zadobravi. Še celo „Lovec“ (str. 91) je prinesel, kako junaško je ustrelil nadebudni deček v Višnji gori kanjo, ko je ravno hotela odnesti piščanca, ne da bi pri tem omenil splošno korist kanje in poleg pristavil, da smo pač vsi grešniki na tem svetu.

⁴ Fr. Erjavec, Domače in tuje živali v podobah II., str. 212.

Sršenar (pernis apivorus (L.) — Wespenbussard) pri nas ni ravno pogostna ptica. Leta 1911 je bil sršenar ustreljen 27. julija v Podgorici pri Črnučah, 1. avg. pri Trbojah in 15. avg. v Hotedražici pri Ložu.

Belorepec (haliaetus albicilla (L.) — Seeadler) je bil najbrže ustreljen pod Snežnikom; vsaj tega domnevanja je dr. J. P. na podlagi podanih podatkov o planinskem orlu, o katerem poroča Sl. N. 11. dec. 1911 (L. 1912, str. 18). Belorepec je za naše kraje največja redkost in zato zasluži tudi kar največ obzira.

Postolke (cerchneis tinnuncula (L.) — Turmfalk) so se prikazale v Ljubljani 1. aprila dopoldne nad Gradom, dežel. muzejem in Kranjsko hranilnico. Bil je topel solnčen dan in popoldne sem jih videl tudi nad Barjem. V kranjsko okolico so prišle šele 10. in 12. aprila. Proti jugu so se napotile deloma že v prvi avgustovi polovici. Izredno zanimivo je, da so videli na Gorenjskem postolko 28. in 30. decembra l. 1911.

Uharico ali vira (bubo bubo (L.) — Uhu) so ustrelili 18. majnika v goriški okolici pri Tolminu; na Kranjskem se pogostneje nahaja ta nočna ujeta po notranjskih gozdovih.

Gozdna uharica (asio otus (L.) — Waldohreule) je po vsem Kranjskem splošno razširjena. V tem letu je bila ustreljena: 7. majnika pri Mostah (♂), 14. majnika ravnotam (mladič), 8. septembra in 19. oktobra pri Soteski, 25. septembra pri Toplicah, 27. novembra pri Stražišču pod Šmarjetno goro, 7. novembra v Veliki Loki, 19. decembra na Golovcu in 27. decembra pri Zadobravi.

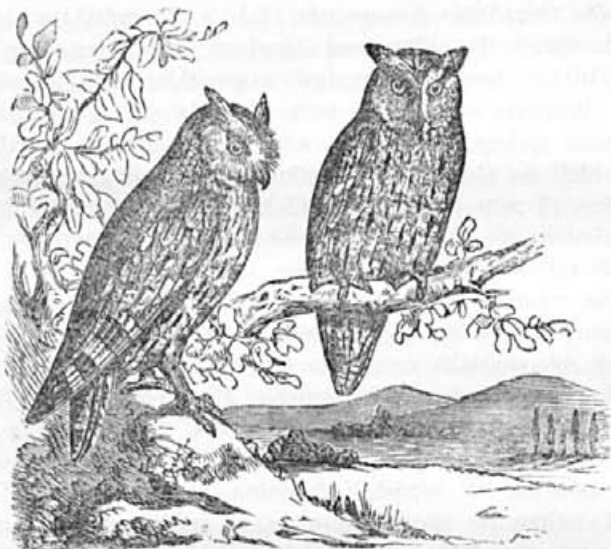
Mala uharica ali virček (pisorhina scops (L.) — Zwergohreule) spada med najmanjše sovje vrste in ni večja od navadnega drozga. Njeno perje je zamolklo sivkasto rjavo s temnejšimi pegami in pegicami, dobe se pa tudi eksemplarji pri katerih je perje bolj svetlo. Ušesni pernat šopki sestoje iz kratkih peresc, rjasti venec svetlejša barve je majhen. Kratkokrake nožice imajo dolge in gole prste. Letalna peresa so priostrena in segajo nekoliko preko repa. Virček prebiva v srednji in južni Evropi, vendar je na jugu bolj pogost. Prebiva najrajši po goratih in skalnatih krajih v listnatih gozdovih, ki mu nudijo čez dan zadostno skrivališče; večkrat se naseli tudi v bližini človeških nasebin. Poredkoma gnezdi tudi v naših krajih, raztreseno po vsej deželi. Izpočetka je bil poznan iz naših krajev pod posebnim imenom *čuk* (*strix carniolica* Lin. — *Krainische Eule*), tako ga navaja J. M. Bechstein že leta 1791⁵. To pa le vsled nezadostnega poznanja, kakor se je pozneje dognalo (glej Naumann, *Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas*, Jubiläumsausgabe, Gera, Band V., pag. 53). Fran Erjavec ga navaja za naše kraje pod slovenskim imenom skovik ali škratec⁶. V muzejski ornitologični zbirki v Ljubljani se nahajata samec in samica te ptičje vrste,

⁵ J. M. Bechstein, *Gemeinmützige Naturgeschichte der Vögel Deutschlands* Leipzig 1791, I. Band, pag. 349.

⁶ Fran Erjavec, *Domače in tuje živali v podobah*, Celovec 1870, Ptice 2. snopič, str. 230.

ki sta bila ustreljena l. 1870. v javorniški okolici. L. 1911. je dobil g. V. H. 7. majnika virčka (♂) pri Mostah v ljubljanski okolici in 2. julija je našel isti za vasjo Podgorica virčkovo gnezdo v kostanjevem duplu. Na gnezdišču so bila 4 že zaležena jajca. Samico in gnezdo z jajci hrani sedaj ornitologična zbirka deželnega muzeja v Ljubljani.

Kozača ali veliki škovik (syrnium uralense (Pall.) — Habichtseule) je bila ustreljena 20. februarja pri Krški vasi.

Slika 4. Virček ali škratec — *Pisorhina scops* (L.).

Lesna sova (syrnium aluco (L.) — Waldkauz) je naša najnavadnejša sovja vrsta, ki prebiva po celi deželi po gozdovih, semintja pa se nastani tudi v človeških naselbinah, zlasti po skednjih in hlevih. Ker zatira predvsem škodljive živali kakor gozdne in poljske miši, gosenice in raznovrsten drug mrčes, je koristna in zasluži več prizanašanja kot ga uživa doslej. Lesno sovo so opazili in seveda brez pomisleka ustrelili 25. februarja pri Smledniku, 10. marca na Golovecu, 14. majnika na Golovecu (samico in 2 mladiča), 9. oktobra v Poljanah nad Škofjo Loko, 19. oktobra pri Soteski, 23. novembra pri Št. Vidu nad Ljubljano in 10. decembra v novomeški okolici. To so pa najbrže le nekateri slučaji, žal, izmed mnogoštevilnih. Torej koristni ptici več usmiljenja!

Zelo koristna *pegasta sova (strix flammea (L.) — Schleiereule)* postaja pri nas vsako leto bolj redka, ker se jo vsled nepoznanja prav tako uničuje, kakor druge njene koristne sorodnice. Pegasto sovo so ustrelili 3. majnika v Krški okolici, 4. oktobra pa pri Postojni.

Učinki brezobzirnega preganjanja *ujed (rapaces — Raubvögel)* se že kažejo. Krasne in stasite vrste bistrookih sokolov (*falconidae — Falken*)

ki so pravi kras prirode in torej tudi lovišč, ginevajo. Leto za letom jih je manj in o nekaterih že lahko pišemo „da so gnezdile nekdanj tudi na Kranjskem“, o mnogih se bo pa to kmalu izpolnilo, ako bo šlo tako dalje. Čemu neusmiljeno zatiranje, ko je vendar na sto in sto slučajih dokazano, da je napravljena škoda le malenkostna, mnoge izmed njih so pa prej koristne kakor pa škodljive. Isto velja tudi o *sovah* (*strigidae*, *Eulen*). Izvun uharice in kozače so vse pri nas bivajoče sove za poljedelca in gozdarja važne vsled svoje koristi. Ne uničujmo jih!

Kukavica (*cuculus canorus* (L.) — *Kuckuck*) se je oglasila v Adlešičih že 2. aprila, navadno so jo ondi čuli že koncem marca. V ljubljanski okolici je zakukala na Rožniku 16. aprila, na Goloveu 19. aprila. Vsled velike suše se je izselila precej zgodaj, v Adlešičih so jo zadnjikrat slišali 5. julija.

O vodomcu (*alcedo ispida* L. — *Eisvogel*) se je mnogo razpravljalo letos v „Lovcu“. Čuli so se glasovi zanj in proti njemu (L. 1911, str. 33, 53, 84, 92, 113). Sam sem ga večkrat opazoval ob bistro tekoči Kokri od vasi Rupe pa do njenega izliva v Savo pod Kranjem; tudi ob Savi med Rakovico pod Sv. Joštom in Drulovko pod Kranjem se nahaja. Nihče ne more trditi, da je ribičem koristen, nikakor pa ne napravlja vedno take škode, da bi zaslužil proskripcijsko listo.

Prve *kmelijske lastavice* (*hirundo rustica* L. — *Rauchschwalbe*) so prišle v kranjsko okolico 12. aprila; 13. aprila je videl 5 lastovic dr. J. L. v Mostah pri Ljubljani; 17. aprila sem opazoval dve lastavičji družbi v Št. Vidu nad Ljubljano, v prvi je bilo 7, v drugi 5 glav. Vsled velike suše so odpotovale lastavice iz nekaterih krajev precej zgodaj. Znana mi je v Kranju hiša, v kateri so vzgojile lastavice že skozi celo desetletje vsako leto dva zaroda. Letos se pa niso pripravile k drugi valitvi in so že krog 20. avgusta zapustile kraj. Iz drugih krajev se zopet poroča, da so ostale lastavice ondi že v drugi polovici septembra; tako so zapustile lastavice skrajni sever naše dežele 24. septembra (L. 1911, str. 193). — Zelo zanimiv je zapisek o lastavicah, ki ga mi je poslal gosp. dr. L. Poljanec, profesor v Mariboru in v katerem mu sporoča gosp. J. Cigler: „Vsako leto ostane nekaj lastavic pri nas (v ptujski okolici). Dvakrat so jih našli v bukovih deblih. Žagali so, a ni šlo dalje. Pozneje so videli, da so bile v duplih natlačene lastovke. Pri peči so zopet oživele“. Isto poroča že Erjavec⁷, da zimsko vreme večkrat lastavice prehitijo „tako se zarijejo in poskrijejo v dupla in v podzemeljske luknje, kjer otrpnejo in tako prezimijo. Večkrat so že našli tako otrple lastavice, ki so v topli izbi zopet oživele.“ Vsekakor so to zanimivi pojavi, vredni natančnejšega proučavanja, zakaj zaenkrat se nekam neverjetno glasi, da bi se lastavice prilagodile prezimovanju v naših krajih.

Mladega albinističnega *rjavega srakoperja* (*lanius collurio* L. — *rotrückiger Würger*) so ujeli živega 5. julija pri Postojni (Lovec 1911,

⁷ Fr. Erjavec, Domače in tuje živali v podobah, I. 1870, ptice 1, str. 71.

str. 152). V Adlešičih je opazoval gosp. I. Šašelj prvega srakoperja 30. aprila, zadnjikrat pa ga je videl 22. avgusta. Iz Kranjskega polja je izginil srakoper že v prvi avgustovi polovici.

Albinistično vrano (*corvus, spec.? — Krähe, Art?*) je opazoval g. Fr. Zupan na njivi pri Zagorju ob Savi. Krovno perje ji je bilo mnogo svetlejšje kot sicer, letalna peresa pa bela. Vsled neugodnega terena je ni mogel zalesti. (L. 1911, str. 233).

Sibirski krekovt ali leščerka (*nucifraga caryocatactes macrorhyncha Brehm — Dünnschnäbler Tannenheher*), ki gnezdi v Sibiriji, se je pokazal v zimi l. 1911. tudi v naši deželi, zlasti po nekaterih krajih na Gorenjskem in Dolenjskem v večjem številu.

Kobilar (*oriolus oriolus* (L.) — *Pirol*) se je oglašal s svojim zvedavim žvižgom v ljubljanskem Mestnem logu 25. aprila, na Golovcu pa dva dni pozneje. V Adlešičih so čuli prvi kobilarjev žvižg 26. aprila, zadnjikrat 15. avgusta.

O škorcih (*sturnus vulgaris* L. — *Star*) v Adlešičih in okolici mi je poročal ondotnji župnik g. I. Šašelj. Prva spomladanska jata je prišla sredi marca. Splošno so se škorcei v imenovanem kraju, kjer jih prej niso opazovali, v zadnjih letih zelo razmnožili. V posebno velikem številu so prileteli tjakaj jeseni 1911, g. poročevalec mi piše: „4. oktobra sem se peljal v Podzemelj. Na travnikih med Krasincem in Podzemljem sem videl velikanske jate škorcev, kakor še nikdar toliko skupaj. Bilo jih je gotovo 3—4000. Ko so se dvignili, jih je bilo kar cel oblak, ko so se pa zopet spustili na travnik, je bilo videti, kakor da je travnik potrošen z gnojem — ves je bil črn. Zbirali so se ravno k selitvi.“

Večja jata rožastih drozgov (*pastor roseus* (L.) — *Amselstar*) se je mudila meseca majnika nekaj časa v Vipavi. V naših krajih se navedena ptičja vrsta zelo redkokdaj pokaže.

Krivokljune (*loxia curvirostra* L. — *Fichtenkreuzschnabel*) je opazoval gosp. I. Šašelj že več let na svojem vrtu v Adlešičih. Pod župniščem sta dva gabra. Na ta dva prihajajo krivokljuni vsako leto v času, ko dozori sad, t. j. začetkom septembra. Septembra l. 1911. jih je bilo vsak dan po 8—10 na omenjenih gabrih, kasneje pa so prihajali le posamezno. Zadnji se je mudil ondi 14. novembra.

Poljskega škranca (*alauda arvensis* L. — *Feldlerche*) sem prvič videl 2. marca na Posavskem polju pri Ljubljani. Toplega popoldne se je dvigal veselo žvrgoleč proti nebu. 7. marca je opazil poljskega škranca gosp. Fr. L. na Mirju ob rimskem zidu (L. Z. 1911, 8./III.).

Cikovt ali drozg (*turdus musicus* L. — *Singdrossel*) je po naši deželi splošno razširjen. Mnogoštevilna njegova gnezdišča sem opazoval skozi več let v kranjski okolici pri Struževem, Okroglem in v Straheči dolini, nadalje v Čirčiškem gozdu, na Šmarjetni gori, pod Sv. Joštom in drugod, tudi v ljubljanski okolici (Rožnik, Golovec i. d.) je pogost. Nastani se najrajše v listnatih gozdovih, ki so nekoliko pomešani z iglatim drevjem. Na visoki hoji si splete svoj dom, odondod se glasi

vsako jutro in vsak večer njegova melodična popevka. K nam prihaja navadno v prvi marčevi polovici in ostane do srede septembra.

Višnjevo taščico (*erithacus suecicus* (L.) — *rotsterniges Blaukelchen*), samca, so opazovali pri spodnjih Domžalah 11. oktobra, 14. novembra pa pod Rožnikom (L. 1912, str. 15).

Slavca (*erithacus luscini* (L.) — *Nachtigal*), ki se navadno seli skozi naše kraje šele meseca aprila in se drži pri tej priliki tudi nekaj časa v ljubljanski okolici; na Gradu in v Tivolskih nasadih, so slišali spomladi 1911. že 4. in 6. marca zjutraj med 7. in 8. uro, kar je izredno zgoden selilni čas za to ptico. (L. Z. 1911. 8./III.). V Adlešičih se oglasi slavec navadno že koncem meseca marca.

Fluorit na Kranjskem.

Prof. Kajetan Stranetzky, Idrija.

Na Kranjskem se dosedaj, razen v Idriji¹, še nikjer ni našel jedavec (fluorit, Ca F_2). Drugod se nahaja navadno v spremstvu kovinskih rudnin, posebno kositra. Tudi na Štajerskem v Gamsu se nahaja kristaliziran v apnenčevih razpokah v lepih kockah. Zanimivo je torej, da se je našel lep fluoritov kristal v jami nad Vrhpoljem pri Vipavi² izkristaliziran na podlagi, kakor kaže pozneje navedena analiza.

Jama se nahaja približno 15 minut severno od Vrhpolja. Vhod je komaj tako velik, da se lahko splazi odrasčen človek skozi. Dva metra od vhoda, ki je v začetku komaj 1 m visok in po razdalji 2 metrov tudi dva metra visok, stoji kapnik, steber. Okrog tega se lahko zleze v tri, rovom podobne prostore, ki pa so tako nizki in ozki, da se le z največjo težavo lahko prerinemo dalje. Od vhoda do začetka rovov je 7.6 m. Steber ni celoten ter je komaj 0.5 m visok; zavzema pa širino 3 metrov. Rovi so različno dolgi, približno

¹ J. v. Schröckinger Fluorit von Idria. Verhandlung der k. k. geolog. Reichsanstalt in Wien, Jahrg. 1877 Seite 130. — Wilhelm Voss, die Mineralien des Herzogthums Krain, Mittheilungen des Musealvereines für Krain 1894 pag. 95: „Dieses Mineral gehört zu den seltenen Vorkommnissen der Quecksilbergruben in Idria. Es bildet kaum 0.5 mm dicke, violette Krusten auf einem dunkelgrauen, fast schwarzen Schiefergesteine, enthält in zarten Punkten Zinnober eingesprengt und ist von zarten Dolomit- und Kalkspatkrusten begleitet. Die Fundstelle liegt am Grubenhorizonte „Hauptfeld“, Nordnordost von der „aufsteigendes Lager B“ genannten Abbaustrasse am Guglgeresenke; es ist jedoch gegenwärtig die Fundstelle nicht mehr erreichbar. Dieses Lager gehört der oberen Trias (Wengener-Skonza-Schichten) an und besteht aus schwarzen bituminösen, zum Theile sandigen

pa 10 m vsak. Vsa jama je dolga 20 m. Na koncu večjih rogov so ozke odprtine in razpoke. Te se nahajajo med poševno ležečimi ploščami apnenca. Za temi pa je deloma v bregu, deloma na ravnem, grobljišče, nad katerim vidimo zopet konkordantne plošče. Videti je, kakor bi se bil ta del usedel in pri tem zasul tudi prej tam se nahajajoči podaljšek rogov, ki se gotovo raztezajo še dalje nad grobljiščem. V jami je še nekoliko majhnih stalagmitov; toda mnoge izmed njih je že deloma odbil pri prvem pohodu v jamo posestnik Verčon³, ki je bil, kolikor moremo posneti iz njegovega poročila prvi v tej jami. Dobili pa smo v jami 1—3 dm dolge, deloma stoščaste valjaste kapnike v premeru do 2 dm. Tvorba, ki je mogoča pri kapnikih, je tudi v tej jami izražena, zakaj stalaktiti nastanejo ako tvorijo zunanji dovodi razpoke, po katerih prihaja raztopina, z stropom ostri kot in so na koncu zobasti. Ako je na koncu dovoda samo en zob in je dovod ozek in žlebast, tedaj nastanejo rogljasti kapniki. Ako je na koncu razpoke cela vrsta zob, drug poleg drugega in je razpoka tako široka, da se voda lahko razširi, tedaj se napravijo najprvo rogljasti kapniki, med temi pa, bi rekli, nekaka koža, ki zraste z roglji in tako napravi zastavo, zagrinjalo itd. Gube nastanejo vsled zob. Če pa so dovodi navpični ter trčijo na skalo ali pa na kako stransko steno jame, tedaj nastane nekak tok, napravi se siga z zobmi na spodnjem delu, ali pa je stena prevlečena s kristalinično sigo.

Stalagmiti nastanejo, ako padajo kapljice raz stalaktite na tla. V tem slučaju nastane polagoma stoječ kapnik. Njegov vrh priraste do zgoraj visečega stalaktita, na kar se oba sprimeta ter tvorita celoten steber, ki pa je v sredini, kjer sta se sprijela, tanjši, proti

Schiefern und aus zwischen-lagernden dunklen bituminösen, kristallinen Dolomiten. Sowohl der Lagerschiefer als auch die Dolomite sind nach allen Richtungen stark zerklüftet und die Seitenwände der Klüfte häufig mit weisem krystallisiertem Dolomit und teilweise mit krystallinischem Zinnober und Flussspat ausgefüllt oder belegt. Die beiden letzteren Mineralien scheinen nur nach bestimmten Richtungen aufzutreten, bald herrscht das eine bald das andere vor. In einzelnen Fällen kommen Dolomit, Zinnober und Flussspat zusammen vor, was auf Gleichzeitigkeit ihrer Bildung mittelst Infiltration schliessen lässt.

² Jamo je odkril g. H. Verčon iz Vrhpolja in našel pri nje pregledovanju ta kristal. Na željo „Društva za raziskavanje jam na Kranjskem“, smo jo pozneje preiskali z gg. realčnim ravnateljem dr. Beukom in prof. Nardinom iz Idrije.

³ Verčon poroča o jami sledeče: „... šel sem mimo nekega kamnoloma, kar zapazim eno prav majhno odprtino; pogledam skozi, kaj da je notri in zapazim takoj pri vhodu kapnike. Potem sem naredil tako luknjo, da sem lahko zlezal notri... v rovu sem si pa moral delati pot s kladivom, s katerim sem razbijal kamenje in kapnike.“

obema koncema pa se razširi. V slučaju pa, da se dovodne razpoke navpično končujejo v jamskem stropu, tako da voda nima časa apnenca odložiti, tedaj se napravi na tleh najprvo okrogla blazini podobna siga, ki se vzdiguje kakor terasa in iz te vzraste proti stropu tanjši steber ali piramida. Razen zadnje omenjene tvorbe opazamo v jami vse, iz česar sledi, da je prihajala raztopina na vsakovrsten način v jamo. Posebno na steni, kjer se pričenjajo že prej imenovani rovi, je jako lepo nagubano zagrinjalo. Jamo imenujejo „pod železnimi skalami“, ker ima kamenje v okolici nekoliko železa v sebi. Po 34 letih zopet enkrat se je našel izkristaliziran fluorit na Kranjskem, in sicer v omenjeni jami. Iz Verčonovega poročila⁴ se lahko sklepa, da se je razvil fluoritov kristal na najdišču vrhpoljske jame. Razne okoliščnosti, ki jih navedemo pozneje, pa govorijo proti temu. Najdišče je najbrže sekundarno ležišče fluoritovega kristala, kamor ga je prinesla voda iz zagonetnega kraškega podzemlja in kjer ga je najditelj šele pozneje opazil.

Fluorit kristalizira navadno teseralno v kockah, kakor na pr. v Gamsu, ali pa v kombinacijah z oktaedrom, tetrakisheksaedrom, ikositetraedrom in več heksakisoktaedrov. Dobimo pa tudi pretikajoče se dvojčke (Durchkreuzungszwillinge) po pravilu, os navpična na (111). Lepa izjema je vrhpoljski fluoritov kristal s pretežno obliko osmerca (tab. IX.). Piramidne ploskve (111), ($\bar{1}\bar{1}1$), ($\bar{1}\bar{1}\bar{1}$) in ($\bar{1}\bar{1}1$) so razun oglov jako lepo razvite. Izmed ploskev (111), ($\bar{1}\bar{1}1$), ($\bar{1}\bar{1}\bar{1}$), ($\bar{1}\bar{1}1$) je najlepše razvita ($\bar{1}\bar{1}\bar{1}$) deloma ($\bar{1}\bar{1}1$). Ogli so pa navidezno mehansko otrti; toda povečalno steklo nam pokaže, da so na oglih naznačene neznatno razvite heksaedrove ploskve. Kristal je živahno zelene barve ter fluorescira, ako ga pogledamo v solnčni svetlobi, posebno na oglih in posameznih ploskvah, v lepi modri barvi. V polarizacijski svetlobi zapazimo na njem znake dvolomnosti. Na ploskvah so vidni z dobrim povečalnim steklom lepi ujedeni liki (Aetzfiguren). enakostraničnih trikotov, kar nam svedoči o kristaliziranju osmerca. Ker je fluorit raztopljiv v žvepleni kislini, je to tudi dokaz, da se je morala nahajati v prostoru, kjer je izkristaliziral fluorit, prosta zelo razredčena žveplena kislina, da so ti liki nastali, kar je seveda na Krasu mogoče, ker se nahaja v prsti in v tamošnji okolici celo v kamenju žveplo z železom kot železni kršec (pirit).

Ploskve (111), ($\bar{1}\bar{1}1$), ($\bar{1}\bar{1}\bar{1}$) in deloma ($\bar{1}\bar{1}1$) ne kažejo takih likov. Ogel med ploskvami (111), ($\bar{1}\bar{1}1$), ($\bar{1}\bar{1}\bar{1}$), ($\bar{1}\bar{1}1$) ima štiri vzrastke z

⁴ Najditelj Verčon piše vodstvu deželnega muzeja o najdbi kristala: „Ko sem razbil en kamen, se mi je zabliskal pri svetlobi sveče majhen zelen kamenček, katerega Vam pošiljam posebej v škatljici.“

osmerčevimi ogli, znak prekinjenega kristaliziranja. S povečalnim steklom opazimo tudi raze koljivosti, vzporedne z osmerčevimi ploskvami. Leskeče se kakor motno steklo. Kristal je nekoliko pretegnjen. Meril sem kot med (111) in ($\bar{1}\bar{1}\bar{1}$) in kot med (111) in ($\bar{1}\bar{1}\bar{1}$) ter dobil $108^{\circ} 16'$, kar odgovarja osmerčevemu kotu $109^{\circ} 28'$. Fluoritovo svojstvo je tudi, da razgret in osvetljen s solnčno svetlobo fosforescira. Napravl sem nekoliko poizkusov, toda nisem mogel zaznati tega.

Kakor v Idriji in drugod je gotovo tudi ta kristal vzrastle po infiltraciji, toda kakor že omenjeno, ne v jami, kjer je kamenje, ki je take barve kakor kristalova podloga, ležalo osamljeno brez vsake zveze z obližjem. Analiza kristalove podloge je pokazala, da vsebuje tvarina kremikovo kislino (Si O_2), glinino ($\text{Al}_2 \text{O}_3$), železni oksid ($\text{Fe}_2 \text{O}_3$), apno (Ca O), magnezijo (Mg O) in fluor (F)⁵. Analiza⁶ kamena samega pa je bila negativna za fluorovodik (HF), v mali meri pozitivna za železo in v največji za kalcij. S tem pa še ni rečeno, da bi kristal ne bil z istim kamenjem lahko zanesen skozi v jami nahajajoče se razpoke od drugod.

Slovstvo.

Walter Lenel, *Venezianisch-Istrische Studien*. — Schriften der Wissenschaftlichen Gesellschaft in Straßburg, 9. Heft. XIV + 197. K 12'60.

Obe vprašanji, o katerih se tu govori sta enotnega izvora, četudi se razpravlja o navidezno različnih stvareh. V temeljiti kritični razpravi, upotrebljajoč vso literaturo pa tudi arhivalni material nam predloži pisatelj vzroke in početek spora med Oglejem in Gradežem: kako je sredi VI. stoletja nadškof Pavlin bežal pred Langobardi iz Ogleja na cesarski Gradež, kjer je bil izvoljen l. 607. vnet papežev privrženec, proti kojemu izvolijo oglejsko-langobardski škofje svojega lastnega nadškofa, ker niso hoteli priznati V., carigrajskega koncila (533, trokapi-telski spor). Politični razkosanosti se je pridružil torej še verski razkol. Politična delitev pa je povzročila, da je obstala cerkvena tudi še potem, ko so se (o. 700) oglejsko-langobardski metropolitani v verskem vprašanju zedinili z Rimom. (Mogoče in verjetno je, da so si za časa te napetosti med Rimom in Oglejem prideli slednji pridevek patriarh v znak svoje neodvisnosti od papeža, kateri častni naslov je bil pripoznan le škofom v Aleksandriji, Antiohiji, Carigradu in Jeruzalemu, na zapadu pa sicer nikomur.) Metropolitanska meja se je torej krila s politično: vsa nelan-gobardska Benečija z Istro je bila podložna gradežkemu nadškofu, kar je bilo kljub poznejši totalni zmedenosti čisto jasno izraženo v pismu papeža Gregorja II. (l. 723), kjer ta ukazuje oglejskemu nadškofu (= antistes foroiuliensis) „ne ullo modo

⁵ Kristalovo podlogo je analiziral gosp. A. Groschel, ing. kem. v dež. kemičnem preizkuševališču v Ljubljani. — ⁶ Analizo je napravil g. prof. B. Baebler v Idriji.

Obema gospodoma za njihov trud iskrena hvala!

terminos excedas ab eo (sc. Gradensi presule) possessas . . . nec amplius quam in finibus procul dubio gentis Langobardorum existentibus gressum tendere presumas". Pravomočnost dosedanjega posestnega stanja se je omajala še bolj z izpremembo deželne meje pod Karolinžani (osvojitev langobardskega kraljestva ter Istre). Cerkvena enotnost in državna razdeljenost gradeške dieceze ni mogla trajati dolgo, zlasti še ko je sedel na oglejskem prestolu Pavlin II., učitelj Karla Vel. in prijatelj Alkuinov. Važna epizoda in značilno za namere Pavlina se mi zdi njegov nastop proti samemu nadškofu solnograškemu, tako da je moral l. 811. sam cesar poseči vmes in določiti meje, na kar Lenel ni opozoril. Tako je prišlo, da so se l. 827. na sinodi v Mantovi priznale stare domnevne zgodovinske predprave oglejski cerkvi, četudi bi se cerkveno-pravno kot tak imel smatrati le gradeški patriarh. Toda zgodovinsko sporočilo je zatemnelo, zmagal je tisti, ki je imel moč: za Oglejem je stal rimsko-nemški cesar, za Gradežem pa le benečanska komuna! V Gradežu so si zato pomagali z raznimi teorijami o postanku obeh patriarhatov, katere je skušal Lenel s kritično preiskavo ter v okviru zgodovine časovno določiti. Konstitucija Leona IX. iz l. 1053. pomenja sicer formalno popolno zmago Gradeža, ali duhovne oblasti nad Istro le ni dobil, tod je vladal i nadalje nemoteno oglejski patriarh. Ves uspeh je ta, da si je gradežki patriarh ohranil svojo neodvisnost in duhovno gospodstvo nad Benečijo: ostal je le metropolit benečanske deželne cerkve.

Drugi del razprave se peča „o nasprotju nemškega in italijanskega elementa v srednjeveški zgodovini Istre“. V kratkem, a temeljitem obrisu nam predoči raziskovatelj razvoj Istre do XIII. stoletja ter zgodovino patriarhove države s posebnim ozirom na kranjska ter isterska posestva. Istra je bila po izmretju Eppensteinov združena s Kranjsko, ki je postala sedaj iz navadne koroške marke mejna grofija. V deloma dokaj zamotani razvoj razmer vrže Lenelova razprava marsikak žarek ter nam zastavlja popolnoma nova vprašanja in nove naloge, ki čakajo rešitve. (Tako n. pr. o zopetni podelitvi Kranjske patriarhu l. 1093). Odstavek, ki govori o terminologiji Istre kot grofije oz. marke je deloma vsled pomankanja virov precej medel in nejasen. Izraza *marcha* in *comitatus* se rabita v poznejšem času promiscue, ne glede na teritorialni ali pravni obseg pravic. Ko so preje marke kot take izpolnovele gotov namen kot obmejni obrambni distrikt, se je tudi precizneje ločila tej marki kot zaledje prepuščena posebna grofija. To bi bila po mojem mnenju najenostavnejša, obenem pa tudi zelo verojetna razlaga. Ravno pri takih kritičnih vprašanjih vidimo, kako zelo pogrešamo v naših južnih pokrajinah znanstveno predelanih, zanesljivih zbornikov, med tem ko ima na severu in na Nemškem že vsaka provinca, škofija in vsako starejše mesto svoj *codex diplomaticus*. Tudi za naše razmere bi kaj takega ne bilo absolutno. nedosegljivo.

Globoko doli v XI. stoletje prevladuje (državnopravno vsaj) vpliv Nemčije. Z XII. stoletjem pa se pričinja najprej gospodarska osamosvojitev isterskih komun po vzorec italijanskih; s tem pa je bil patriarhu izpodkopen tudi politični vpliv, ki si ga je na ta način počasi od X. stoletja sem zagotovila in s popolno sekularizacijo patriarhata v XV. stoletju zaključila republika sv. Marka: iz nekdanjega rivala benečanske države je postal oglejski prestol slednjič sinekura benečanskega plemstva. Peripetija se je pričela s tem, da so patriarhi zgubili zaslombo pri nemškem cesarju: najprej se imenuje (1231) na Kranjskem Babenberžan Friderik dominus terrae, zatem zopet drugi domini terrae v Istri. V pogodbi iz l. 1261 prepusti patriarh Gregor Montelongo koroškemu vojvodi Ulriku II. vso *iurisdictio*

marchie Carniole, — in ravno izza tega leta datira popolna lista deželnih glavarjev in vicedomov kot najvišjih deželnoknežjih uradnikov na Kranjskem.

Razpravi so pridejane 3 paleografske tabele v svetlotisku iz Codex-a Vaticanus Urbinas 440.

Dr. Mal.

Dr. Luschin von Ebengreuth, Neuentdeckte römische Silberbarren.

Vortrag, Gehalten in der ordentlichen Versammlung der Numismatischen Gesellschaft am 8. November 1911. (Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien. VIII. Bd. (Nr. 35). November 1911, S. 345—349).

Dr. Walter Schmid, Römische Silberbarren mit Stempeln vom Deutschen Grunde in Laibach (Laibacher Zeitung 21. Dezember 1911).

Povod Luschinovemu predavanju so dale srebrne palice in ploščice¹, ki so jih našli na ljubljanskem Mirju. Devet srebrnih palic so izkopali februarja l. 1910 v zlatarjevi hiši št. IV. (glej o tem „Carniolo“ 1910, str. 117); te nimajo štamplje in so služile v zasebno rabo. Bolj dragoceni pa sta srebrni ploščici, ki so ju našli oktobra l. 1911. v podaljšani Gorupovi ulici v prostorih hiše XV. rimske Emone. Manjša tehta 319 g, torej približno rimski funt (= 327.45 g), je četreroogata in meri ob vogalih 8.5 cm × 8.1 cm, čez sredino pa je nekoliko ožja; debela je 5—7 mm. Sredi zgornje strani je slika cesarja Magnencija (350—353) z napisom D(ominus) n(oster) Magnentius p(ius) f(elix) Aug(ustus); nad njo pa je štamplja s črkami C A Q P S; pomen prve črke ni jasen, AQ = Aquileia, PS = (argentum) pusulatum (t. j. čisto srebro); črke pomenijo torej: ploščica je bila glede čistine preiskana v Ogleju in spoznana kot čisto srebro. Večja ploščica je bolj sirovo izdelana; oblika je ista (9.7 cm × 5.9 cm, debelost 1.4 cm), teža 640 g, torej približno 2 rimska funta. Tudi ta nosi cesarjevo glavo z napisom (Ma)gnentius f p Aug. Pod njo je štamplja FLA; to je skoro gotovo ime novčnega uradnika Flavija ali Flavijana, ki potrjuje čistino srebra. V županiji Háromszek na Erdeljskem so l. 1887. našli 8 zlatih palic, kovanih med l. 367 in 383 v Sirmiju, ki jih je uradno preiskal „Flavianus probator“, bržkone isti uradnik. Kemična preiskava druge ploščice je dognala, da je v njej 94.12 % čistega srebra, ostalo pa je baker, zlato, svinec in železo. Štamplje na ploščicah dokazujejo, da sta bili uradno potrjeni in to jima daje posebno vrednost. Uradnih srebrnih ploščic poznamo dozdaj razen opisanih ljubljanskih le še 4 iz Britiškega muzeja, 3 iz provincialnega muzeja v Hannoverju in 6 iz belgrajskega muzeja. Take ploščice so rabili le v sili; kovali so jih mimogrede, da bi imeli za časa vojne brž srebrn denar v velikih vrednotah za mezdo in podkupovanje pri roki. Cesar Magnencij ju je dal najbrž l. 351. kovati, ker je takrat šel iz Ogleja preko Emone v Murso (sedanji Osjek) in se kmalu po isti poti vrnil v Oglej.

M. Pajk.

Hartinger Josip, Hrvatsko-slovenska seljačka buna god. 1573. 8°, strani 180.

Tovrstna tvarina je pri nas arhivno malo obdelana; bolje je preskrbljeno v tem pogledu pri Hrvatih. Večja preteklost je našla večje zgodovinarje (Klaić, Šišić, Kukuljević i. dr.) in, kar je prvo, našla je velike mecene, ki omogočujejo

¹ Nemščina ima za podolgovate palice in za četrerooglate ploščice en izraz: Barren.

tako delo („Starine“ zv. VII, Arkiv III). Pri nas imamo lepe doneske od Dimitza, Parapata in Kaspreteta. Hartinger je uporabil natisnjeno gradivo in nam s čutom slika obupni položaj hrvatskega in slovenskega kmeta v prehodni dobi iz srednjega v novi vek. Potem popisuje na kratko prve kmetijske upore na Ogrskem, v južni Nemčiji in na Kranjskem. Največji kmetijski upor je bil l. 1573; v svoj vrtnice je potegnil vso sedanjo zapadno Hrvatsko, Dolenjsko, Gorenjsko, Južno Štajersko — odmevi so segli na Koroško, Goriško in v Istro.

Natančno oriše pisatelj pravno razmerje brezpravnega kmeta k politično upravičenim stanovom z gospodarskimi predpravici. Pri popisu razdeli dolžnosti kmeta na davščine, ki jih plačuje 1. Državi: a) davek za vojsko, b) tridesetina. 2. Davek, ki ga kmet plačuje deželi; sem spada t. zv. ognjiščina t. j. davek, odmerjen vsaki samosvoji rodbini. 3. Cerkveni davek: desetina in sicer 5 denarju ali pa v pridelkih. 4. Urbarnialne dolžnosti, h katerim se je zavezal kmet za ono zemljo, ki jo je dobil za bivanje in obdelovanje od gospodarja na podlagi pismene pogodbe (= urbarij); te so obsegale: zemljarino v denarju, devetino, darove ob velikih praznikih, tlako ali roboto. 5. Vojaška služba in razna bremena. Nezadovoljnost kmeta je rastla s ponavljajočimi se turškimi napadi vedno bolj in bolj. Posvetno in cerkveno plemstvo se je moralo braniti in kriti izdatke za vojsko in obrambo. Ta bremena so prevladali v različnih oblikah na kmeta, ki se je bojeval, po vojni pa še plačeval. Prične se organiziran odpor v „hrvatski buni“, ki ima svoj začetek blizu Zagreba v Susjedgradu in Dolnji Stubici. Tu je bival Franjo Tahi, sorodnik tedanjih najodličnejših plemenitašev na Hrvatskem (Zrinjski) in na Ogrskem (Bathory). Bil je nasilen gospodar, pritožbe kmetov na cesarskem dvoru so bile zaman — kmeti posežejo po samopomoči.

Pri Susjedgradu se prične boj. Pod vodstvom Ivana Gušića si kmetje osvoje ta grad (1565). Cesarska komisija je preiskala vzrok nezadovoljnosti in izpovedi kmetov so bile za Tahijsko uničujoče. Kljub temu dobi zgovorni Tahi kmalu na to od ogrske vlade odlikovanje in nadaljuje svoje nasilnosti. Od Engelberta Turjaškega (1556) je kupil tudi grad Stattenberg pri Slovenski Bistrici na Južnem Štajerskem, kjer je skupno s svojim sinom Gabrielom prav tako kruto gospodaril¹. Štajerski kmetje, dosedaj vajeni kolikortoliko pravične roke, so hudo občutili novega gospodarja. L. 1572. odpošljejo hrvatski kmetje deputacijo na Dunaj, obenem se pa zbirajo v zagrebški in varaždinski županiji v „Kmetiško zvezo“, ki so ji postavili na čelo Ilija Gregorič, izza turških vojsk dobro izvežbanega vojskovodjo. Iz početka ima upor samo namen bojevati se za odvzete pravice in je bil omejen samo proti gotovim plemičem. Kmalu pa se obrne ost kmetiških vojsk proti vsej gospodi brez izjeme in vstaja se raztegne na celo hrvatsko-slovensko ozemlje. Bojni klic „Kmetiške zveze“ je geslo: „Za staro pravdo!“, zunanji znak pa zimzelen. Gregorič je izdelal vojni načrt: en del vojske drži županije v zapadni Hrvatski, drugi gre pod njegovim vodstvom proti Brežicam. Ojačen se razdeli v dva dela. Od teh se napoti eden v Krško, Novomesto in Belo Krajino; pomnožen po četah Uskokov gre en del na Vrnsko in dalje na Kranjsko in k Adriji, da preskrbi prost pristop k morju in svobodno trgovino; drugi del pa se vrne iz Celja preko Rogateca na Hrvatsko. Vlada, plemstvo, samostani in kapitoli so v velikem strahu. Priporočena pisma z opazko: cito, cito, citissime krožijo med gradovi in vlado. Plemenitaška vojska se zbira, vlada pošilja denar, cerkev pritiska s svojim vplivom proti vstaškim

¹ Primerjaj Kaspretovo studijo „Tiranstvo graščaka Taha in njegovega sina Gabriela“ („Časopis za zgodovino in narodopisje“, Maribor 1909).

kmetom. Ti so slabo oboroženi in brez enotnega vodstva, Uskoki prestopijo celo na stran plemstva. Prvi porazi na dolenskem bojišču zbudijo drugod malodušnost. Na slovenskih tleh se je kmetška vojska omejila na Dolenjsko in Spodnje Štajersko. Dobro oboroženo plemstvo je strlo krvavi poizkus samopomoči slovenskega in hrvaškega kmeta, ki je moral prenašati zatem še hujši pritisk ter čakati v bedi in pokorščini l. 1848., ki mu je prineslo zaželjene olajšave. *Dr. P. Pestotnik.*

„Vijesti“ Hrvatskoga društva inžinira i arhitekta i Društva inženirjev v Ljubljani, l. XXXIII. št. 2, imajo sledečo vsebino:

Ing. Drag. Gustinčič (Ljubljana): Agrarske operacije v Avstriji (s posebnim ozirom na Kranjsko); ing. Aleksander Kaiser (Budimpešta): Krov od armiranog betona; ing. Miroslav Kasal (Ljubljana): Vplivnice statično nedoločenih konstrukcij nekonstantnega prereza. K. G.: Stropna konstrukcija patent Seidel. Društvene vijesti. Osebnе vijesti. Različno. Književnost. Pregled časopisâ. Iz uredništva. Urednik za hrv. del: ing. Mijo pl. Philippović (Zagreb), za slovenski: ing. Drag. Guštinčič (Ljubljana). *M.*

Katalog diapozitivov.

Dunajska tvrdka Langer & Komp., d. z. o. z. je izdala 288 strani broječ zaznamek svojih diapozitivov, obsegajočih skoraj vse polje človeškega znanja in stremljenja. Njena zaloga šteje nad 50.000 diapozitivov, kateri se večinoma tudi izposojajo. Omenjamo ta zaznamek zato, ker se marsikdo lahko zatoče k njemu, ako potrebuje novega gradiva za demonstracije po skioptikonu. Kupne cene in pristojbine za posodvo so res zmerne. Vsekako naj si interesente ogledajo ta zaznamek, predno naročajo diapozitive. *M.*

R. Lucerna, Lednik v Podenski dolini v Karavankah za časa ledene dobe. (Der eiszeitliche Bodentalgletscher in den Karawanken). 2 cinkotipiji. Verhandlungen der geologischen Reichsanstalt. Wien 1911, pag. 223 — 232.

V diluvialni ledeni dobi se je orjaški Dravski lednik razprostiral od svojih korenin v Visokih Turah nizdol v Dravski dolini proti Koroški kotlini in jo je zapolnil 30 km na široko in še pri Celovcu do 700 m na visoko tja do Velikoveca. Od Trbiža proti vzhodu so bile Karavanke ogromnemu ledenemu oklepu desna obal. Na severnih pobočjih Karavank so ležali mali krajevni ledniki in so segali z viščin doli proti mogočnemu glavnemu ledenemu veletoku.

Prof. R. Lucerna, ki je bil pred nekolikimi leti (1906) proučil pojav ledene dobe v Kamniško-Savinjskih Alpah, si je zastavil nalogo, podrobneje zasledovati ledniške pojave na severni strani Karavank. Iz njegovega poročila o uspehu prvega proučevanja se nam nudijo ti-le glavni podatki.

Najkrepkeje so se ustanovili ledniški pojavi ondi, kjer se Karavanke povspenjajo najvišje, to je v skupini Velikega Stola (2236 m).

Največji krajevni lednik te gorske skupine je ležal v Podenski dolini; bil je 6 km dolg, do 800 m širok in je segal doli tik do Slovenskega Plajberka. Ta lednik je izklesal Podensko dolino v sedanji obliki, z veličastnim polukrožnim sklepom, ki ima 500 — 600 m visoke strme stene, strmo stransko obstenje in široko ravno dno. Na skalnatem dnu je odložil značilne groblje, in ledniški potok je na njem nasul obilno proda. V lednikovem ozadju je stal visok gorski vrh sredi med Stolom (2236 m), Vrtačo (2180 m) in Belščico (1960 m), in ta vrh je bil višji od

sedanjega Stola. Porušilo ga je silno perevanje v osornem podnebnju, ki vlada v toliki višini. Na mestu ledenodobnega vrha je sedaj tik pod vrhom Belščice na južni strani obsežen lijast dolec, podoben veliki kraški vrtači. (Morda ima sosednja Vrtača odtod ime. Op poročevalca). V Podenski dolini se dobro vidi zgornji rob lednikove struge iz četrtega oddelka ledene dobe. Nad njim tičijo mali okrešlji. Tudi še višji rob tretjega oddelka te čudne dobe je mestoma razločen. Na koncu doline tik pred Plajberkom leži groblja iz četrtega (würmskega) oddelka, više gori pa so nameščene groblje, ki značijo postojanke iz časa umikanja lednikovega; najvišje od njih zakrivajo griže, ki naraščajo še sedaj. Pri Plajberku je veliki Dravski lednik zajezil prod Podenskega lednika.

Ko so se ledniki talili, si je zaježena voda poiskala odtok kolikortoliko pod zemeljskim površjem. Podenski potok je izpod zemlje pritekel v Ljubeljsko dolino. Votlini se je kasneje strop porušil, pri Čavkovem slapu pa je še videti ostanek votline. Tudi luknje v skalnih stenah izpričujejo nekdanji podzemeljski odtok, ena izmed njih deluje še sedaj.

Od Zelenice (2027 m) je segal le majhen lednik nizdol, bil je le 3 km dolg, vendar je zapustil značilno, ledniško izobrazeno dolino.

Pisatelj je s svojim večjim pogledom opazil marsiktero zanimivo podrobnost iz zgodovine ledniškega delovanja, ki je načrtano v trdo skalovje in nemo priča še sedaj, kako je klesarsko delo prirode z ledenim dletom v dolgih tisočletjih izobrazevalo veliko, divje alpsko prizorišče na severni strani oblastne Stolove skupine.

F. S.

Fr. Kossmat, *Geologie des Idrianer Quecksilberbergbaues*. Mit 2 Tafeln und 7 Zinkotypien. Jahrb. d. Geolog. Reichsanstalt in Wien 1911, S. 339—384.

Der Verfasser hatte schon im J. 1899 die geologischen Verhältnisse des Quecksilberbergbaues von Idria in einer eingehenden Studie (Jahrb. d. Geolog. Reichsanstalt 1899 S. 259—286 mit 2 Tafeln und darüber 7 Zinkotypien (Referat in den Mitteil. d. Musealvereines, Laibach 1900, S. 82—86) dargestellt und hiebei die Auffassung der Stratigraphie und Tektonik, wie sie durch M. V. Lipold in einer grundlegenden Studie über dieses Gebiet aus dem Jahre 1874 vorlag, vervollständigt und im Sinne der seitherigen Fortschritte der Geologie umgeprägt. Nichtsdestoweniger setzte der Verfasser gelegentlich seine Untersuchungen in Idria fort, um über die Beziehungen zwischen dem erzführenden Körper und dem ihn umgebenden Schichtenbau weitere Daten zu erhalten. Es ist ja begreiflich, daß in einem in regem Betriebe befindlichen Bergbau fortwährend neue Ergänzungen und Korrekturen des in den wesentlichen Zügen festgestellten geologischen Bildes zu erwarten sind.

Der besondere Anlaß zur Veröffentlichung der vorliegenden Abhandlung ward durch eine im Jahre 1910 erschienene Studie gegeben, welche unerwarteterweise gerade die Grundzüge des geologischen Baues von Idria in einer abweichenden Form darstellt.

In neuerer Zeit hatte nämlich einer der Grubenbeamten von Idria, Herr Oberverwalter J. Kropač selbständige Studien in der Grube durchgeführt und stellte Herrn Limanowski ein Profil durch die Nordwestgrube zur Verfügung. Herr Limanowski machte dieses zusammen mit Kossmat's geologischer Karte zum Ausgang seiner Folgerungen, welche er im „Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Krakau“, Juli 1910 veröffentlichte.

Nach der Darstellung von Kossmat (1899) kommt für die Auffassung der Tektonik von Idria vor allem eine Störungslinie in Betracht, welche vom Razpotje-Sattel nach Idria zieht und in das Ljubevšica-Tal sich fortsetzt. Südlich von dieser Hauptdislokation sind Nebenbrüche vorhanden. Ein Querbruch, welcher den Vogelberg (Tičnica) und den Čerinhügel entlang des Rinnwerkes (Rake) abschneidet, ist dadurch von Wichtigkeit, daß an ihm die Längsbrüche (mit NW-SO-Streichen) sich in Parallelbrüche zersplittern. Gerade in der Region, wo die Komplikation am größten ist, befindet sich die Quecksilberlagerstätte an der Hauptbruchlinie Razpotje-Ljubevšica. Die Störungen sind daselbst zu Überschiebungen mit komplizierten Stauchungserscheinungen gesteigert und ist demgemäß der Erzkörper durch eine Aufschübung älterer Schichtglieder bedeckt, die den Vogelberg und den Čerinhügel aufbauen.

Anders erhält sich das tektonische Bild nach der Auffassung Limanowski's. Diese basiert auf den Anschauungen jener Geologenschule, welche die Alpen als eine Anzahl von übereinandergeschobenen, liegenden Deckfalten oder „Überfaltungsdecken“ betrachtet. Die Ansicht Limanowski's geht im wesentlichen dahin, daß die Verhältnisse von Idria auf drei Digitationen des Karbonkernes der Ternowaner „Überfaltungsdecke“ zurückzuführen sind, und daß im speziellen die Tektonik des erzführenden Körpers nicht durch Überschiebungen (gemäß Kossmat) sondern durch die „Architektur einer liegenden Falte, welche sekundär deformiert wurde“ zu erklären sei.

Dem gegenüber hebt Kossmat hervor, daß eine solche Auffassung der Struktur der Gegend von Idria auf einer unvollständigen Kenntnis der Lagerungsverhältnisse beruhe, sowie auf einer falschen Interpretation des Profiles von Kropač. Es genüge nicht, ein einziges Profil ins Auge zu fassen, sondern es sei erforderlich, mehrere Profile und die dazu entsprechenden Horizontalschnitte in der Grube gleichmäßig zu berücksichtigen und nicht bloß die Gesteinsgrenzen, sondern auch die Schichtung zu beachten. Auch stimmt Kossmat in einigen Punkten den Auffassungen nicht zu, welche Kropač in seinem Profile zum Ausdruck brachte.

Zum Zwecke einer breiteren Fundierung seiner Auffassung dienen Kossmat die Ergebnisse mehrerer Befahrungen der Quecksilbergrube selbst. Die Mitteilung dieser beim Schein der Grubenlampe unter steter Berücksichtigung der Grubenkarte ebenso mühsam wie sorgfältig erhobenen Daten füllt den größten Teil des Umfanges der Abhandlung (S. 346–368) aus. Detailprofile und Planskizzen unterstützen die Darstellung.

Die Ergebnisse der zahlreichen Aufschlüsse in den einzelnen Abbauhorizonten vereinigt schließlich der Autor in einem besondern Abschnitt und legt sie auf zwei Tafeln in überaus interessanten an Einzelheiten reichen Horizontalschnitten und Profilen durch die Grube übersichtlich fest.

Die Auffassung Kossmat's erscheint hiedurch bestätigt und das Bild der komplizierten Überschiebung durch Details vervollständigt. Von der „Architektur einer liegenden Falte“ wie sie Limanowski vorschwebt, „kann nicht einen Moment die Rede sein.“

Der Abhandlung ist die Stellungnahme gegenüber der Deckfaltenauffassung ein Nebenzweck. Demgemäß wird des weitern die Fortsetzung der Idrianer Überschiebungen verfolgt, und alsdann der Charakter der Lagerstätte berührt. Darnach ist das Vorkommen der Zinnobererze als lagerartige Imprägnation vorwiegend an bituminös ausgebildete Wengenerschichten („Lagerschiefer“) gebunden, teils auch

als Kluftausfüllung und Imprägnation an die Dolomite geknüpft. Das freie Quecksilber findet sich meist in Gesellschaft von Pyrit nahe der Überschiebungsfläche in Tonschiefern des Karbons („Silberschiefer“). Die Produktion hob sich von 4980 Meterzentnern Quecksilber im Jahre 1900 (Gesamtwert 2,4 Millionen Kronen) bis auf 5848 Meterzentnern im Jahre 1909 (3,2 Mill. K), 100 kg Erze enthalten im Durchschnitte etwa $\frac{2}{3}$ kg Quecksilber. Die Natur gibt also ihre Schätze auch hier dem Menschen erst gegen einen Aufwand von reichlicher Mühe preis.

Die Hauptervorkommnisse der Nordwestgrube sind an das wasserundurchlässige Karbondach gebunden. Das spricht für die Entstehung durch aufsteigende Wässer, welche am Kontakt an den Karbonschiefern haltmachen mußten. In der Südostgrube sind die wichtigsten Erzzone an die größeren Störungen gebunden. Der Autor sieht daselbst an einer bestimmten Stelle den Schlüssel für die Deutung der Lagerungsverhältnisse, und ist daraufhin in der Lage die Aufmerksamkeit auf gewisse noch nicht vom Bergbau berührte Zonen zu lenken, da sie bauwürdige Säulen führen dürften. Hier wohnt den Ergebnissen der Studie des Autors auch ein praktischer Wert inne. Auch in die Tiefe dürfte der erzführende Dolomit weiter hinabsetzen, als nach dem Profil von Limanowski scheinen könnte.

Was die Wege der Erzbringung anbelangt, weist der Autor darauf hin, daß auch im Untergrunde der Idrianer Überschiebungen noch weitere bedeutende Störungen bis zu großen Tiefen durchzusetzen scheinen, welche die Wege für die ehemaligen erzführenden Thermalwässer geöffnet haben. Die Erklärung, welche Limanowski für die Herkunft der Erze im Anschluß an die Deckfaltauffassung vorbringt, findet in den tatsächlichen Verhältnissen der Lagerstätte ihre Widerlegung.

Der Verfasser macht schließlich darauf aufmerksam, daß die Zinnerlagerstätten der Erde vielfach mit Eruptivgesteinen in Zusammenhang stehen. Es dürfte auch bezüglich Idria der Porphyry der ladinischen Eruptionsepoche, welcher in unferner Nachbarschaft, bei Kirchheim in großer Verbreitung auftritt, mit der ersten Erzbringung verknüpft sein. Allerdings konnten die Erze erst zur Zeit der großen posteoziänen Gebirgsbewegungen durch Thermalwässer aus ihrer ursprünglichen tiefergelegenen Lagerstätte weiterverfrachtet und an ihr jetziges Vorkommen gebracht worden sein.

Die vorliegende Abhandlung von Professor Kossmat ist eine glänzende Lösung des verwickelten tektonischen Problems, sie bietet mehrseitige theoretische Ausblicke und schafft praktische Ratschläge. Sie bezeichnet einen Markstein in der Geschichte des Bergbaues von Idria.

F. S.

A. Paulin, k. k. Botanischer Garten in Laibach. Verzeichnis der im Tausche abgebbaren Sämereien und Pflanzen, 1910 und 1911.

Tovrstni zaznamki so predvsem velike praktične vrednosti za medsebojno izmenjavanje in stik strokovnih organizacij; za širše občinstvo pa zanimiv vsled tega, ker mu nudijo nekakšen vpogled v podrobno delo dotičnega zavoda. — Ko je prevzel prof. Paulin l. 1886. vodstvo botaničnega vrta, je štel isti 312 vrst, a danes se jih goji ondi 6412, med temi 4365 evropskih in 2047 inozemskih. Že l. 1889. se je pričelo z zamenjavo in ob tej priliki je izšel prvi zaznamek. Pozneje se je moralo izdajanje zaznamka več let opustiti vsled skrajno neugodnih denarnih razmer c. kr. botaničnega vrta. Toda mogočen napredek in živahen promet sta v

poslednjih letih nujno zahtevala zopetno izdajanje zaznamka. Danes zamenjava ljubljanski botanični vrt semena in rastline s 96 botaničnimi vrtovi ter se je v minulemu letu razposlalo 5500 ovojev raznih semen in 650 živih rastlin. Seznam semen in rastlin, ki se dajejo v zameno, navaja l. 1910. 2237, zaznamek semen za l. 1911. pa 1923 števil. — Da se pa more vzdržati ljubljanski botanični vrt na sedanjem višku, do katerega se je povzpел edino po prof. Paulinovi zaslugi, bi bilo želeti, da se napravi prepotreben rastlinjak, laboratoriji in pripravnne shrambe za jako obsežne herbarije.

Dr. Josip Šmajdek.

Dr. Karl Fritsch, *Neue Beiträge zur Flora der Balkanhalbinsel insbesondere Serbiens, Bosniens und der Herzegowina*. Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark. Jahrgang 1910, Bd. 47).

Der III. Teil der „Beiträge zur Flora der Balkanhalbinsel“ enthält die Bearbeitung der Crucifere, Resedaceen, Droseraceen, Crassulaceen, Saxifragaceen, Rosaceen und Leguminosen. Die kritischen Gattungen der Rosaceen wurden vom Verfasser an mehrere Bearbeiter verteilt; so bearbeitete A. Paulin die Gattung *Alchemilla* und bestimmte die Arten *Alchemilla hybrida* Mill. a. *glaucescens* (Wallr.) Paulin f. *serbica* mh., *Alchemilla hybrida* Mill. a. *glaucescens* (Wallr.) Paulin f. ad var. *coloratam* verg., *Alchemilla flabellata* Buser a. *genuina* Paulin, *Alchemilla vulgaris* L. a. *pastoralis* (Buser) Paulin forma, *Alchemilla vulgaris* L. S. *micans* (Buser) Paulin und *Alchemilla alpestris* Schmidt β . *montana* (Schmidt) Paulin (*Alchemilla connivens* Buser).

Dr. Josip Šmajdek.

Justin Rajko, *Bericht über einen nördlichen Fundort zweier südlichen Crepis-Arten*. Österr. botanische Zeitschrift. LXI. Nr. 7/8. S. 255 sq., Wien, 1911.

Oberlehrer R. Justin entdeckte auf den Bergen oberhalb Rakitovič in Istrien die in den Balkanländern heimische, *Crepis Blavii* Asch., welche *Crepis*-Art vom Pospichal in der „Flora des österr. Küstenlandes“, II, S. 784. als *Crepis pannonica* (Jacq.) C. Koch beschrieben wurde. Justin fand ebendasselbe auch einen Bastard, u. zw. *Crepis chondrilloides* Jacq. $\times$ *Cr. Blavii* Asch. = *Crepis Malvi* Stadlmann, welcher bisher nur im Tušničagebiet in Südwest-Bosnien bekannt war.

Dr. Josip Šmajdek.

J. Hafner, *Über die Flugzeit einiger Schmetterlingsarten*. Separat-Abdruck, „Entomologische Zeitschrift“. Frankfurt a. M., Jahrg. 25, Nr. 35.

Navedeni sestavek, ki obsega 10 strani, je zopet zanimiv donesek za spoznavanje kranjske faune. Priznani naš lepidopterolog popravlja oziroma dodaja k najnovejšim lepidopterologičnim delom od Spulerja in Berge-Rebela svoja opazovanja z ozirom na letalni čas 77 metuljnih vrst na Kranjskem in v goriški okolici. Iz njih je razvidno, kako varira življenje živalstva v posameznih pokrajinah in kako mogočno odločujoč faktor je pri tem kakovost podnebja. Pri slovestu navaja poleg svojega dela, ki je izšlo v Carnioli, tudi še: H. Stauder, Beiträge zur Kenntnis der Makrolepidopteren-Fauna der adriatischen Küstengebiete, Triest, Bollettino della Società adriatica di scienze naturali 1911, Vol. XXV. P. II. p. 100.

Dr. Gv. Sajovic.

F. Seidl, *Die in Krain 1909 beob. Beben*. Allg. Bericht u. Chronik der in Österreich beob. Erdbeben. Offiz. Publikation d. Direktion d. k. k. Zentralanstalt f. Meteorologie u. Geodynamik. Nr. VI. 1911, pag. 105 — 135.

Potresnemu gibanju se leto za letom posveča več pozornosti in tozadevno opazovanje se vedno izpopolnjuje. Splošno potresno letno poročilo 1909, centralnega zavoda za Avstrijo je bolj pregledno in enotno urejeno kot prejšnja in opremljeno s skupno pregledno tabelo za vse avstrijske dežele. Kranjski glavni poročevalec, prof. F. Seidl, je tudi to leto imel dovolj posla z ureditvijo. Nebroj poročil, množica opazovateljev in pa potreba, šele vzbuditi zanimanje za tozadevno opazovanje in pravilno poročanje — vse to zahteva večje roke in velike marljivosti. Z znanostjo, kakor doslej, je tudi to pot uredil Seidl svoje poročilo za Kranjsko, iz katerega povzamemo, da je bilo l. 1909. na Kranjskem opazovanih 62 potresnih pojavov v 39 dnevih. Izmed teh je imelo 10 potresov svoje izvorščice v sosednjih deželah (Hrvaško, Istria, Tirolsko in Italija), vendar tudi izmed ostalih 52 niso nastali najbrž vsi na Kranjskem. Od pravkar navedenih 52 potresov, je bilo 40 sporadičnih in le 12 jačjih, ki so jih čutili na dveh, ali več krajih. Toda med obsežnimi pojavi, jih ima svoj izvor na Kranjskem zanesljivo le 8, pri katerih so delovala 4 potresna ognjišča in sicer:

1. Kostanjeviška kadunja: Cerklje, Podlog	1. februarja; premer okrožja 10 km	
" " Bučka, Sv. Marjeta, 17.	" " "	15 "
" " " " 21. aprila;	" " "	15 "
" " " Mokronog, 17. februarja;	" " "	? "
2. Žužemberška prelomna črta Toplice: Toplice,		
Čermošnjice, i. dr., 7. aprila;	" " "	25 "
3. Južni rob Ljubljanskega barja: Preserje i. dr., 20. julija;	" " "	30 "
" " " " Preserje, 20. "	" " "	10? "
4. Krška dolina med Balto vasjo in Novim		
mestom, 30. dec. 5 ^h 5';	" " "	15 "
ravnotam 30. " 5 ^h 57';	" " "	8 "

Najobsežnejše potresno gibanje l. 1909. je bilo 20. julija, z izvirom na južnem robu Ljubljanskega barja; vendar slabotnega gibanja še povsod čutili niso in seveda ni bilo nikakšne škode. Med sporadičnimi sunki so bili nekateri močnejši, toda tudi niso povzročili nikakšne nesreče. V nočnem času je bilo 31, v dnevnem tudi 31 potresnih pojavov. Tudi to leto je bilo potresno gibanje v pozimski dobi neprimerno živahnejše (48 pojavov) kakor v poletni (14 pojavov). V primeri z prejšnjim letom je padlo število obsežnejših avtohtnih potresov od 16 na 8 (9?).

Isti glavni poročevalec je sestavil na sledečih straneh (137—142) tudi pregledno potresno kroniko za Goriško in Gradiško.

Dr. Gv. Sajovic.

Zapiski.

Imenoslovne črtice. *Drašča vas.* Drassizhdorff v Schumijevih registih št. 139 in 140 (I, 127) in pa Drasizdorf v listini z dne 6. julija 1177, št. 173 a (I, 150) nikakor ne morejo biti Drašiči pri Metliki, kakor trdi Schumi v registru osebnih in krajnih imen (I, str. 171), ampak le Drašča vas (Dratschdorf) v Šmihelski lokaliji Žužemberške občine. Omenjena

listina jasno govori, da je Meynard Istrski podaril Stiškemu samostanu celo svoje posestvo pri Mrzlem polju in dve vasi „in Marchia Ungarica (Selavonica) *luxta Gurch fluvium sitas*, quarum una Drasizdorf, altera vero Globochdorf...“ Torej ob Krki sta omenjeni dve vasi! Kako je mogoče potem sèmkaj v Suho krajino vmešavati Drašiče iz Bele krajine! Kje so Drašiči proč od Krke! — Na tako površni podobnosti imen trezen zgodovinski raziskovalec ne sme osnavljati svojih razlag. Nekoliko temeljitejše pojmovanje krajnih imen je pač živo potrebno.

„Drašiči“ je menda kakor Adlešiči, Pavičiči, Stanetinci, Vitomarci, Janeži, Kržeti itd. stanovniško ime — in kot tako množinski imenovalnik od „Drašič“, a to zopet patronymikon = Drahov ali Drašev sin — (*Drah, [An]draš)? — Poočetna imena (patronymika), ki sem jih tu omenil, so z deminutivnim sufiksom „itj“ t. j. „ič“ (v slovenščini „ič“) izvedeni iz očetovega imena n. pr. Urhov sin ali mali Urh je Uršič, kakor Vlahov sin ali mali Vlah Vlašič, Pavlov ali Pavov Pavlič ali Pavič in Pavlovičev ali Pavičev zopet Pavlovčič ali Pavičič, Dragomirov ali Dragov Dražič itd. Drašiči so z adružna naselbina Drašičeva t. j. zadruga, vladana od starešine Drašiča in vsak teh zadrugarjev je zase tudi Drašič, torej cela naselbina Drašiči.

Drašča vas pa ima svoje ime po glavarju ali županu naselbine; gospodar sela je ali Drašč (t. j. Drašič ali Dražič) ali Drast, njegovi sonaselniki in podložniki pa ni da bi morali biti ravno sami Drasti ali Drašči. Tukaj pa imamo s sufiksom „j“ napravljen posesivni pridevnik, kakor n. pr. v Pavlja ali Pavlova vas (Paulsdorf), torej Drašča vas = Draščeva, Draskova ali Drastova (Drostova?) vas. — Če bi imeli Drošča vas, bi jasno bilo to toliko kot Drostova ali Troštova vas, in njen popoln analogon bi bila Vavpča vas (Amtmannsdorf) pri Semiču in pri Dobrničah t. j. Valpotova (valptova) vas (Waltpotōdorf). Primeri Drošdorf (iz Drostdorf) na Saksonskem in Trosdorf na Bavarskem. — Toda mi nimamo v tem slučaju oblike Drošča, ampak Drašča vas, v listinah pa Drassizhdorf in iz te listinske oblike lahko sklepamo, da se posesivni pridevnik v imenu Drašča vas ne izvaja niti iz *Drast niti iz *Drask, ampak iz *Drasik ali iz Drašič (Dražič), da je torej vendar Drašča vas le *Drasikova ali Drašičeva (oziroma Dražičeva) vas. — Iz Drašič ali Dražič je Drašč+ij še vedno Drašč.

Drašča vas je torej pravilna in še dandanes navadna oblika, tako pravijo tej vasi Draščani sami, pa tudi Ambrušani, Zagračani, Žužemberčani in drugi tamošnji sosedje. — Kako pa vendar to, da piše n. pr. uradni Gemeindelexikon (138) in leksikon občin (174) zdaj Dražka vas, vsaj je še pred petinšestdesetimi leti Freyer (Verzeichnis pag. 20) pisal z bohoričico Drashzha vaf, sicer bi bil pa tudi on bolje pogodil, ako bi bil poleg „Drafhza (Drashiza)“ zapisal tudi „Drafhzhza vaf“, kajti „žč“ je tudi le „šč“ v glasoslovju — kakor je dražica (mala draga) po izpadu vokala „i“ draš'ca ali Sódražica (mala sódraga) Sódraš'ca. — Bržčas je dotični zapisovavec pri popisu ljudstva l. 1900. ali pa urednik leksikona

kot nekoliko-filolog ime izvajal iz „draga“, češ, kakor imamo razne gorske in hribovske pa tudi ravninske in dolinske vasi, med njimi pa tudi Dolsko (Dousku!!) *κατ' ἐξοχῆν* pri Sv. Heleni, tako bodi tudi vas v dragi Dražka vas (Thaldorf) *κατ' ἐξοχῆν*, izvir imena se pa tudi že na pisavi poznaj, da ne bo kdo mislil, da je to morda vas v dračju ali trnju (Dorndorf), ali pa vas, kjer je večna draka, pretep in pobož, kjer bi bili vaščani neugnani pretepači, ki so si vedno v laseh. — Pisava „dražki“ spominja res na take nekoliko-filologe, ki bi radi pisali „možki“ namesto „moški“, ki bi radi razločevali med „ložki“ (od log, Hain ali od lož, Wildlager) in „loški“ (od loka, Aue). — Pa tudi na zemljevidih čitamo namesto stare pravilne oblike „Drašča vas“ moderno popravo (ali potvaro?) „Draška vas“. Vprašanje je, ali je ta novotarija res nastala med preprostim narodom, ali je pa, kar bi se dalo tudi sumiti, izkombinirana od kakega nekoliko-filologa. Če je v tem slučaju oblika „Draška vas“ izumek kakega nekoliko-filologa, utegnili bi se bila izvršiti kombinacija tudi takole: Starejša oblika „Drašča vas“ (vas leži nekoliko od Zagradca dalje na desnem bregu Krke, torej na Dolenjskem) se je dotičnemu nekoliko-filologu zdela za dolenjsko narečje nemogoča in nepravilna, češ da je tako prikrojevanje sufiksa „-ski“ posebnost visoke gorenjščine, kjer n. pr. pravijo „gospošeč“, zvon“ (namesto gosposvetski), „grašč“ turn“ (namesto graški), „Tržišč“ kolodvor“ (namesto Tržiški) itd., pa je bržčas misleč, da je „Drašča“ taka gorenjščini pristojna potvara namesto „Draška“, začutil potrebo, jo kot tvorbo s sufiksom „-ski“ napravljeno popraviti na pravilno (?) in prvotno (?) obliko, češ, v dolenjščini je mogoče imeti le neomehčani „-ski“. — Če se je pa ta izpremembra izcimila v govorici preprostega naroda, tedaj si imamo misliti razvoj menda nekako takole: Krajna imena obstoječa iz dveh besed, iz pridevnika in samostalnika, napravljajo svoj krajnoimenski pridevnik različno, nektera porabijo pri tej tvorbi oba dela, nektera pa samo enega. Če ima n. pr. samostalnik še vedno le bolj splošni značaj navadnega apelativnega imena (gora, njiva, vas, vrh itd.) in je težišče krajnoimenske zveze v determinaciji s pridevnikom, tedaj pri izvajanju stanovniškega imena in krajnoimenskega pridevnika jemljemo prav pogosto samo prvi del krajnoimenske zveze v pošteev. Prebivalci Srednje vasi tedaj niso srednjevasci ali srednjevaščani, ampak sredenjci, in pridevnik se ne glasi srednjevaški, ampak sredenjski. Enako so tudi na Srednjem brdu sredenjci in njihova zemljišča so sredenjska. V Bukovem vrhu so Bukovci (ne Bukovršci), in kar je njih, je bukovsko (ne bukovrško), na Hlavčih njivah so Hlavčani (ne Hlavčenjivei ali Hlavčenjivarji), in kar je njih, je hlavško (ne hlavčenjivsko) itd.

Bolj redek je sicer drugi slučaj, da se namreč vpošteva pri nadaljnjem izvajanju samo drugi del krajnoimenske zveze, t. j. samostalnik, nahaja se pa vendar. Vzemimo n. pr. Loški potok in Bloško polico. Stanovniško ime Loškopotočan in Bloškopoličan bi bilo predolgo in pridevnik loškopotoški in bloškopoliški preokoren in neblagoglasen,

tedaj nam kaže vpoštevati samo eno polovico. Če bi hoteli vpoštevati prvo, bi prišli v kolizijo z Ložem in z Blokami oziroma z Ložani in Bločani — in pridevniki napravljeni s sufiksom „-ski“ nikakor niso prikladni, da bi se še enkrat podaljševali z istim sufiksom. Tedaj pa vpoštevamo drugo polovico krajnoimenske zveze ter imenujemo stanovnike Loškega potoka kar Potočane (potoške kmete) in one na Bloški polici Poličane (poliške kmete).

Le tedaj, če bi imela nastati nejasnost ali dvomnost, smo prisiljeni vpoštevati oba dela krajnoimenske zveze. — Prebivavci Črnega vrha niso ni Črnci ni Vršci ali Vršani, ampak Črnovršci (črnovrški kmetje), in oni v Beli peči niso ni Belci ni Pečani, ampak Belopečani — in tamošnja jezera niso ni bela, ni belska, ni peška, ampak Belopeška jezera. — Kakor vidimo, skrbi preprosti narod i za jasnost in razumljivost, pa tudi za primerno kratkost in lahkotno blagoglasnost v izvajanju krajnoimenskih pridevnikov in z njimi paralelno se razvijajočih stanovniških imen. Pred vsem pa opazujemo, da se pri krajnoimenskih zvezah s samostalnikom „vas“, pri katerih nahajamo v prvi t. j. determinativni polovici s sufiksom „-j“ iz lastnih osebnih imen izveden posesivni pridevnik, pri nadaljnjem izvajanju krajnoimenskih pridevnikov in dotičnih stanovniških imen praviloma vpoštevamo samo prva t. j. determinativna polovica. Na Ruprčem vrhu so torej ruprški hlapeci in v Depalji vasi so depaljski fantje, v Regrči vasi pa Regršani (regrški sosede). Enako so tudi vaščani v Drašči vasi Draščani ali Draški kmetje. — „Draški“ je torej v tem slučaju krajnoimenski pridevnik od „Drašča vas“, — „Draški“, t. j. Draščelski kmetje (die Dratschdorfer Bauern), ne pa „Draški = Dražbski (die Bauern von Draga, Thaler, Thalbauern). „Draški“ je torej kot krajnoimenski pridevnik (= draščevaski?) popolnoma pravilna, prostonarodna oblika — dasiravno moderna knjižna slovenščina bolj teži za novejšimi, dozdevno jasnejšimi oblikami „draščevaski, ruprčvrški“ itd., ne oziraje se dovolj na to, je li vse to moderniziranje vselej tudi v duhu narodnega jezika. Pravilni pridevniki Novomeški, Starovaški, Gornjegrajski, Belopeški itd. še niso merodajni za vse slučaje — in narod prav nič ne pozna pridevnika „draščevaski“, kakor n. pr. tudi Krvavci na Krvavi peči ne pravijo morda „krvavopeški“, ampak „krvavski“, dasiravno pa Mirnopečani rabijo le pridevnik „mirnopeški“, da jih ne bo kdo zamenjal z Mirenci ali Mirenčani v Mirenski fari. — Vsega ne gre prikrajati po istem kopitu in ponajveč je za vsako tako razločevanje najti tudi stvarnih, četudi ne na prvi pogled opazljivih razlogov.

Pa vrnimo se k obliki „Draški“. To je, kakor smo dognali, pravi krajnoimenski pridevnik iz krajnega imena „Drašča vas“, t. j. draščelski (Dratschdorfer-), kakor „Regrški“ iz „Regrča vas“ t. j. regrčelski (Regersdorfer-) ali „Primški“ iz „Primča vas“ t. j. primčelski (Primsdorfer-) ali „Trebški“ iz „Trebča vas“ t. j. trêbčelski (Triebdsorfer-) ali „Stavški“ iz „Stavča vas“ t. j. stavčelski (Deutschdorfer-) itd.

Krajnoimenski pridevniki napravljeni s sufiksom „ski“ iz determinativne polovice krajnega imena pa se nikakor ne smejo zamenjavati s posesivnimi pridevniki, ki so s sufiksom „ji“ izvedeni iz lastnih osebnih imen in so kot taki uporabljeni kot determinativum v krajnih imenih. Na ta način bi se pravotnost krajnih imen, oziroma pravotno razmerje med posesivnim, iz osebnega imena izvedenim in pa med krajnoimenskim pridevnikom docela zagladilo, če bi namesto Drašča vas, Ruprč (t. j. Ruprtov) vrh, Regrča (t. j. Regrtova ali Reginhartova) vas itd. začeli pisati Draška vas, Ruprški vrh, Regrška vas. Narod torej še dandanes popolnoma pravilno govori „Drašča vas“ poleg „Draški kmetje“ (Draščani), in oblika „Drašča vas“ je s starimi listinskimi oblikami „Drasizdorf“ (Drassizhdorff) temeljito podprta.

Globochdorf je Globoko v Ambruški občini, kar je že Schumi prav določil.

L. Pintar.

Kako se izpreminjajo včasih priimki. V Šempetru pri Novem mestu je bil pred 27 leti pod župniščem posestnik z nemškim priimkom Gottlieb. Temu so rekli sosodje Gotlíp. Iz tega so pa naredili dom Gotlípec. Kmalu pa je nastal iz Gotlípea „Podlípec“. Kateri jezikoslovec bi pač mogel dognati, da je nastalo lepo slovensko ime Podlípec iz nemškega Gottlieb? Narod kuje in prireja imena in priimke po svoje, zato je večkrat tako težko najti pravi izvor.

I. Šašelj.

Metulum in Kroatien? In Krain besteht seit Valvasors Zeiten die ehrwürdige Tradition, daß die Japodenhauptstadt Metulum, die Oktavian nach heldenmütiger Gegenwehr zerstörte, auf dem krainischen Karst zu suchen sei; Historiker und Dichter (Prešeren!) haben dies als sicher angenommen, obgleich dafür noch niemand einen Beweis erbracht hat. Im „Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva“ Nova serije IX (1906/7) veröffentlichte nun Dr. Brunšmid römische Inschriften des Kroatischen Nationalmuseums in Agram, darunter folgende Altarinschrift aus Čakovac bei Ogulin (Nr. 203 S. 91): „I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et Genio loci m(unicipii) Met(ulensium) Aur(elius) Maximus, (centurio) leg(ionis) (secundae) adiutricis votum posuit libens numin[i] majestatiq[ue] eiu[s] im[p(eratore)] d(omino) n(ostro) Dioc[et]i[ano].“ Der Centurio der (2) Legion Aurelius Maximus zur Zeit des Kaisers Diokletian weiht diesen Altar Jupiter und dem Genius des Municipiums Metulum. Daraus schließt Dr. Brunšmid, daß bei Čakovac, wo noch andere Römersteine gefunden wurden, einst die Japodenstadt Metulum lag, die später als römische Municipalstadt fortbestand. — Im verflossenen Herbst unternahm Hauptmann Georg Veith im Auftrage der Balkankommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien eine Studienreise nach Kroatien, um die illyrischen Feldzüge Oktavians zu erforschen. Im „Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der kais. Akademie“ vom 29. November 1911 erschien ein „Vorläufiger Bericht über die Ergebnisse einer Reise zur Untersuchung der kriegerischen Operationen des Octavian im nördlichen Dalmatien in den Jahren 35 und 34 v. Chr.“, worin Veith die Annahme Dr. Brunšmids bestätigt. Eine ausführliche Studie mit dem einschlägigen Kartenmaterial hat Hauptmann Veith bereits fertiggestellt; wir sehen dem Erscheinen derselben mit Spannung entgegen und wollen über sie eingehend berichten. Mit Rücksicht darauf, daß die zu gewärtigende Publikation die voll-

haltliche Begründung für die vorgebrachte Ansicht bringen soll, empfiehlt es sich, den Zeitpunkt ihres Erscheinens abzuwarten, bevor die Diskussion über die Frage eröffnet wird.

M. Pajk.

Patriotismus der alten Idrianer. Als im Verlaufe der Franzosenkriege gegen Ende des 18. Jahrhunderts die patriotische Bevölkerung Österreichs ihrem Monarchen mit freiwilligen Kriegsbeiträgen zu Hilfe kam, säumte auch die Bergarbeiterschaft in Idria nicht, ihren patriotischen Gefühlen, ihrer Liebe und Treue dem Monarchen gegenüber Ausdruck zu geben. Im Wege der Bruderladeältesten bat sie, aus ihren in der Bruderladekassa erliegenden Mitteln zu den ausserordentlichen Staatsausgaben eine Kriegsbesteuer von 4000 fl. leisten zu dürfen und dies umsomehr, als sie sich mit dankbarem Gefühl noch der Allerhöchsten Gnade erinnert, als im Jahre 1782 ein Ungewitter alle ihre Gartenfrüchte total vernichtete, derselben eine Staatsaushilfe von 2000 fl. bewilligt und auch im Vorjahre ihre Löhnungen sowie die Provisionen ihrer Witwen und Waisen erhöht wurden.

Da dem Bergoberamte in Idria auch von anderen Parteien ein freiwilliger Beitrag von 1077 fl. 40 $\frac{1}{4}$ kr. zu dem gleichen Zwecke einging, so wendete sich dasselbe diesbezüglich an den Hofrat bei der k. k. Hofkammer für Münz- und Bergwesen Edlen von Leithner mit der Bitte, den sehnlichen Wunsch der gesamten Bergarbeiterschaft und der übrigen Kontribuenten zu erfüllen, welche noch die innigste Wonne zu genießen wünschen, daß ihr Scherflein Seiner Majestät von ihm als Referenten von Idria in ihrem Namen überreicht werden möchte.

Diesem Wunsche kam Hofrat von Leithner bereitwilligst nach und überreichte Sr. Majestät am 7. April 1793 in einer Privataudienz die in Idria gesammelten Kriegsbeiträge in einer goldgestickten Atlas-Tasche auf welcher auf der einen Seite ein gesticktes Herz angebracht war, in welchem die Worte standen „Von der Bergstadt Idria“, auf der zweiten Seite aber ein Lorberkranz mit der Inschrift: „Geweiht dem vielgeliebtesten Landesvater zur Kriegsbesteuer“ angebracht war.

Dieses bestgemeinte Geschenk nahm der Monarch nicht nur mit sichtbarer Freude und Vergnügen entgegen, sondern beauftragte den Hofrat von Leithner mit den Worten: „Sagen Sie den guten Leuten meinen Dank für ihre gute Gesinnung.“

Diese Allerhöchste Aeusserung und Zufriedenheit wurde der bieder denkenden Bergarbeiterschaft am 18. April 1793 zur vergnüglichen Kenntniss gebracht.

Zu dem Sr. Majestät überreichten Beiträge steuerte auch die Lehrerschaft und die Schuljugend in Idria bei. Den gesammelten Betrag übergab Schuldirektor Johann Kautschitsch am 21. März 1793 dem Bergoberamte Idria mittelst folgendem Berichte:

„Bei dem glücklichen Zeitpunkte, da sich der österreichische Patriotismus durch freiwillige Kriegsbeiträge bei allen Klassen der Unterthanen auf eine beispiellose Art äussert, habe auch ich die innigste Wonne den von dem Schulpersonale und von der Schuljugend geleisteten freiwilligen Kriegsbeitrag in 65 fl. 56 kr. einzubegleiten.

Ob ich gleich der Schuljugend den Vortrag machte, daß der Staat von der Jugend als einer kein Vermögen besitzenden Menschenklasse dieses nicht heische, sondern daß sie sich nur dieses nachahmungswürdige Beispiel der österreichischen Unterthanen als eine Grundlehre gut zu Gemüthe fassen sollen, um einst als erwachsene Bürger dieser Pflicht genau nachzuleben: so drangen sie doch bittlich

in mich, dieses kleine Opfer ihrer kindlichen Liebe dem allergnädigsten Landesfürsten darzubringen.

So wie unverbrüchliche Treue und unbegrenzte Liebe gegen den Allergnädigsten Monarchen eine sich auszeichnende Charakteristik aller Bewohner Idriens ist, so ist auch der Keim dieser vaterländischen Tugenden schon in den zarten Herzen der Jugend gewurzelt; und ich werde es meine größte Sorgfalt sein lassen, diesen Keim mit festen Grundsätzen zu unterstützen, zur vollkommenen Reife zu bringen.⁴

Schliesslich sei noch erwähnt, daß außer diesem, Sr. Majestät direkt übermittelten Betrage von 5077 fl. 40¹/₄ kr. ein weiterer in Idria gesammelter Betrag von 5174 fl. 28¹/₂ kr. an die Schuldenfondkassa in Laibach zu dem gleichen Zwecke abgeführt wurde.

Bergdirektion Idria.

Medicinska šola v Ljubljani leta 1814. (Donesek k zgodovini te šole). Po odhodu Francozov iz Kranjskega, je bil postal baron Ant. Codelli von Fahnenfeld, ki je bil od l. 1812. do l. 1813. ljubljanski župan, intendant na Gorenjskem, za ljubljanskega župana pa je bil izvoljen dr. Janez Rosmann.

Po odhodu Francozov se je bilo izpremenilo marsikaj. Morebiti je bila tudi dobro obiskovana kirurška in medicinska šola v Ljubljani v nevarnosti, da zaradi neprimernih prostorov preneha. Nameščena je bila v tedanji meščanski bolnici v špitalski ulici. Šola je bila samo provizorna. Vsak „provizorium“ pa je od danes do jutri ... Župan dr. Rosmann je bržčas vprašal intendanta Codellija, kaj bo z medicinsko šolo. Akta o takem vprašanju ni v arhivu. Imamo samo odgovor intendantov z dne 24. junija l. 1814.

Baron Codelli piše županu — ki ga po še veljavnih francoskih zakonih zmerom titulira maire — to-le uradno pismo¹:

„Mein Herr Maire!

In Betreff der Organisirung des provisorisch bestehenden medicinisch-chirurgischen Studiums haben Seine des bevollmächtigten Herrn Organisation-Hofkommissärs Grafen von Saurau Excellenz mittels Note vom 8. d. M. einstweilen und bis darüber die höchste Entschliessung erfolgen wird, folgende Anordnung erteilet:

a) Das Lokale für den medicinischen Unterricht ist in einem öffentlichen Spitalsgebäude wohl am besten angebracht und wird gleich nach vorsich gehender Räumung des darin untergebrachten Militärs zur zweckmässigen Herstellung der nötigen Hörsäle und einer anatomischen Sekzirkammer zu schreiten seyn. Diese Kosten werden billig vom aerario bestritten werden, weil diese bereits bestandene Kammer um eines öffentlichen Staatszweckes willen eingehen gemachet worden ist (sic!). Die Einrichtung und Vervollkommung der anatomisch-pathologischen Sammlung nach der bekannten höchsten Vorschrift vom 18. Oktober 1811² wird den Lehrern zur Pflicht gemacht, daher auch auf ein Lokale zur Aufstellung dieses Kabinetes fürgedacht werden muss.

¹ Fasc. 13, akt. 109.

² Torej na ukaz cesarja Napoleona!

b) Es besteht bereits bey dem allgemeinen Spital die Einrichtung, dass alle Kranken, deren Zufälle in Absicht auf Belehrung merkwürdig sind, wenn sie arm sind, unentgeltlich aufgenommen werden, auch wird ein praktischer Unterricht am Krankenbette für innere und äussere Krankheiten bereits gegeben. Weil es aber möglich ist, dass bey der künftigen Organisirung des Spitals entschieden würde, dass das eigene Vermögen des Spitals diese Kurkosten nicht tragen könne und dass, weil sie das beste der ganzen Provinz beabsichten, die Stadtgemeinde Laybach allein zur Tragung dieser Kosten nicht verhalten werden könne, so gehet diesfalls der bedingte Antrag dahin, dass alsdann der Studienfond diese Kosten, wie sie nach genau erwogener Erforderung ausfallen, um so mehr auf sich zu nehmen haben wird, als er sie bereits im Jahre 1809. getragen hat.

Die Mairie wird daher zufolge hoher Gubernial-Verordnung von 17. dieses, Nr. 7932. angewiesen, wegen zweckmässiger Herstellung der nötigen Hörsäle, der Sekzirkammer und der Aufstellung des anatomisch-pathologischen Kabinetts mit Beyziehung der Bauinspektion und im Einverständnisse des Studium-Direktorats die Local-Untersuchung vorzunehmen, das Locale zu bestimmen, den Plan und Kostenüberschlag ehestens zu verfassen und anher vorzulegen.

Ferner hat die Mairie in dem Falle, wenn das Spitalvermögen die im § 6 erwähnten Kurkosten für die Armen zu bestreiten nicht vermögend seyn würde, seiner Zeit den weitem Bericht mit Anzeige des auf ein Jahr ausfallenden Kostenbetrages anher zu erstatten.

Ich geharre mit Achtung

der Intendant von Oberkrain

Codelli $\frac{m.}{p.}$

A. Aškerc.

Društveni vestnik.

Anton Globočnik pl. Sorodolski †.

Dne 2. marca t. l. je umrl na Dunaju častni ud „Muzejskega društva za Kranjsko“, vladni svétnik Anton Globočnik pl. Sorodolski. Pokojni se je rodil dne 20. maja l. 1825. v Železnikih in je študiral gimnazijo v Ljubljani. V onih letih še ni bilo slovenske narodne zavesti; prvi Kranjci, ki so se čutili Slovence in Slovane, so bili nekateri dijaki, ki so prišli s karlovške gimnazije na ljubljanski licej in so pozneje vstopili v bogoslovno semenišče. Med njimi je bil najodločnejši Luka Jeran, s katerim je stanoval Globočnik eno leto (1841/2) skupaj. Na ta način sem se tudi jaz navzel tega novega duha, pripoveduje sam¹; odslej se je čutil Slovenca in se je začel pisati s „č“. L. 1844. se je vpisal v pravoslovno fakulteto dunajskega vseučilišča, kjer se

¹ Izvestja Muz. dr. 1898. str. 1.

je pridružil dvema rojakoma slovenskega mišljenja, Petru Koslerju in Mateju Cigaletu. Bil je vso dobo svojih vseučiliških študij eden izmed voditeljev slovenskega dijaštva na Dunaju. L. 1848. se je navdušen pridružil ustavnemu gibanju na Dunaju; vstopil je v akademiško legijo in je nosil puško po cesarskem mestu; 17. marca se je udeležil pogreba marčnih žrtev. Mogočno nemško-narodno gibanje l. 1848. je razvnelo tlečo iskro slovenske narodne ideje; Globočnik je stal v prvih vrstah mladih narodnih bojnikov. S Petrom Koslerjem sta določila, naj veljajo kranjske deželne barve kot slovenska trobojnica. „Novice“² so prinesle 12. aprila poziv dunajskih pravnikov Mart. Semrajca in Ant. Globočnika, v katerem opominjata Slovence, naj prosijo cesarja Ferdinanda, da vse slovenske pokrajine „pod enim vladarstvom sklene“. 20. aprila l. 1848. so ustanovili društvo „Slovenija“; predsednik je bil dr. Miklošič, tajnik pa Globočnik. In ko je zboroval shod vseh avstrijskih Slovanov v Pragi, nahajamo tam poleg Stanka Vraza kot zastopnika Slovencev Globočnika. Globočnikovo ime je tesno spojeno z zgodovino slovenskega preporoda l. 1848. Živo popisuje te dogodke v razpravi „K petdesetletnici slovenske narodne zavesti. V spomin na l. 1848“³. Ta spis spada med najboljše slovenske memoare. Že poprej je bil podal Apihu mnogo važnih podatkov za knjigo „Slovenci in l. 1848“.

Še istega leta je zapustil Dunaj in je vstopil kot praktikant pri mestni in deželni sodnji (k. k. Stadt und Landrecht) v Ljubljani. Od l. 1849 do 1850. je bil konceptni praktikant pri okrajnem kolegialnem sodišču v Kranju, 1850. do 1851. avskultant pri deželnem sodišču v Ljubljani, 1851. do 1854. nadomestni asesor pri okrajnem kolegialnem sodišču v Vipavi, 1854. do 1855. adjunkt pri županijskem sodišču v Osijeku, 1855. do 1857. sodni predstojnik okrajnega urada v Stubici na Hrvatskem, 1857. do 1861. c. kr. okrajni predstojnik v Čakovcu. S to službo je prevzel veliko odgovornost. Čakovec je glavno mesto Medjimurja, ki ima hrvaško prebivalstvo, a pripada danes Ogrski. Ko je izšel l. 1860. oktobrski diplom, ki je obljubil federalistično uredbo države in tako oživil ogrsko ter hrvaško samoupravo, se je vnel ljut boj za to pokrajino, ki jo je bil Jelačić odločil od Ogrske. Globočnik je deloval na to, da se Medjimurje prikloni Hrvaški, kakor je zahtevala hrvaška javnost; a Madžari so z energičnim in hitrim postopanjem prehiteli Hrvate. V Zala Egerszegu so izbrali pri nadžupanijskem shodu ogrske uradnike za Medjimurje; madžarska stranka je naraščala in naposled je ogrska vlada zaukazala, naj se v Čakovcu vrši predobravnavna za volitve v ogrski deželni zbor. To je izkušal Globočnik preprečiti, a zaman. Varaždinski nadžupan in namestništvo v Zagrebu sta mu poslala dve stotniji vojakov, da zabrani shod. A oni sestanek se je vendar vršil; Globočnik je bil brez moči proti madžarski stranki. Položaj je bil skrajno kritičen; a Globočnik je bil takten in ni hotel poklicati vojaštva, da bi

² Štev. 15, str. 60.

³ Izvestja Muz. dr. 1898, str. 1—15.

ne tekla kri. V istem času je tudi hrvaški ban odnehal in vsled višjega povelja je moral Globočnik meseca marca odstopiti; Medjimurje so nato priklopili Ogrski. Te pomembne dogodke popisuje v „Zgodovinskem spominku iz Medjimurja“⁴.

Od l. 1861. do 1863. je bil Globočnik dodeljen deželni vladi v Ljubljani. Odslej je bil delaven član dveh društev: „Historischer Verein für Krain“ in „Juristische Gesellschaft in Laibach“. V „Verhandl. u. Mitteil. der jurist. Ges.“ je l. 1862. priobčil študijo iz kranjske pravne zgodovine „Das landesfürstliche Wald-Reservatrecht in Krain in seiner historischen Entwicklung“.

L. 1863. je postal c. kr. okrajni predstojnik, po ločitvi uprave od pravosodstva, 1867. okrajni glavar v Postojni, kjer je služboval do l. 1885. Tu je plodonosno deloval in dokazal izredne administrativne zmožnosti. Radi zaslug v vojnem l. 1866. je bil odlikovan z viteškim križem Franc-Jozefovega reda; po njegovem prizadevanju je bilo ustanovljeno lepo število šol v postojnskem okrajnem glavarstvu; a največ zaslug si je pridobil za postojnsko jamo⁵. Skrbel je za reklamo, prirejal jamske veselice, otvoril tujskemu prometu Cesar Franc-Jozefovo ter Elizabetno jamo, uvedel v jami prevažanje po tiru in električno razsvetljavo; park pred vhodom v jamo ter cesta z drevoredom v mesto sta njegovo delo. In navzlic vsem stroškom, ki so jih povzročile te preosnove, je vendar rasel jamski rezervni zaklad. L. 1884. je Globočnik preprečil, da niso dali jame zasebnikom v najem. Postojnski meščanje so ga ohranili v najboljšem spominu in ga izvolili za častnega občana⁶. V tej dobi je tudi znanstveno deloval. L. 1867. je priobčil v „Mitteilungen des histor. Ver. f. d. Herz. Krain“ temeljito monografijo svojega rojstnega trga, „Geschichtlich-statistischer Überblick des Bergortes Eisern“ (str. 1—31); dodal je 209 številčk regist od l. 1348. dalje; poleg zgodovine razpravlja tudi o narodnih običajih in statistiki Železnikov. L. 1867. je izdal knjigo „Der Wirkungskreis der Gemeinde und ihrer Vertreter nach dem neuen Gemeindegesetze“; poslovenil jo je Fr. Levstik. L. 1877. je izdal v Ljubljani knjigo „Allgemeines Repertorium der Gesetze und Verordnungen aus allen Fächern“, ki je izšla l. 1882. drugič v pomnoženi izdaji. Knjiga je bila zelo praktično urejena; dokaz temu, da je doživela l. 1893. tretjo izdajo pod naslovom „Index der älteren und neuen österreichischen Gesetze und Verordnungen“ (553 str.). Ta repertorij obsega vse avstrijske zakone in naredbe, državne kakor deželne; v prvem delu so urejeni po tvarini, v drugem alfabetično. — L. 1878. je napisal za kranjske župane „Leitfaden für Gemeindevorsteher“, ki je znan po Levstikovem vzornem prevodu „Nauk slovenskim županom“ (l. 1880). — V črtici „Einige Worte über Haupt- oder Groß-

⁴ Izvestja Muz. dr. 1898, str. 145—152.

⁵ Prim. Laibacher Ztg. od 8. III. 1912.

⁶ Bil je tudi častni občan Železnikov in Vipave.

gemeinden“ (Laibacher Zeitung 27.—30. V. 1879) se izreka proti ustanovitvi velikih občin. Ko so v državnem zboru pripravljali akcijo za omejitev razkosavanja kmečkih posestev, je v tem zmislu napisal v „Laibacher Zeitung“ l. 1884. razpravo „Zur Frage der bäuerlichen Heimstätten“⁷.

L. 1885. je bil Globočnik premeščen kot vladni svétnik v Ljubljano, kjer je služboval do l. 1890. Ta doba je važna v zgodovini „Muzejskega društva za Kranjsko“. Od l. 1872. je naše društvo le vegetiralo; l. 1885. se je spojilo s „Historischer Verein für Krain“ in tri leta pozneje se je začelo po Deschmannovi iniciativi zopet živahno delovanje. 3. julija l. 1888. je bil ob velikem zanimanju ljubljanskega občinstva izvoljen nov odbor; K. Deschmann je bil predsednik, njegov namestnik Globočnik. A že spomladi l. 1889. je umrl Deschmann⁸ in 25. junija l. 1889. je občni zbor „Muzejskega društva“ izvolil za predsednika Globočnika. V oni dobi so se vrstili redni mesečni sestanki z znanstvenimi predavanji in z debatami. Dne 28. aprila l. 1888. je Globočnik predaval o temi „Die historische Entwicklung des Verwaltungs- und Gerichtswesens in Krain“.⁹ Predavanje, ki je zbudilo mnogo zanimanja, je izšlo najprej v „Laibacher Zeitung“ istega leta¹⁰ in razširjeno l. 1893. pod naslovom „Übersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain“ (132 str.). Avstrijska pravna zgodovina je bila v onih letih mlada veda in si je takrat šele priborila na pravnih fakultetah ono mesto, ki ji gre. V imenovani knjigi je Globočnik porabil bogato arhivno gradivo, le škoda, da teh večinoma neobjavljenih virov ni v posebni prilogi ponatisnil ali v registrah ekscerpiral; s tem bi bila znanstvena vrednost knjige mnogo pridobila. Natanko je obdelal upravno zgodovino od 15. stoletja dalje; težavnega poglavja o začetkih kranjske mejne grofije in o postanku deželnega gospodstva ni podrobno raziskaval. — Kot konservator c. kr. centralne komisije na Dunaju je po njenem naročilu narisal arheologični zemljevid Kranjske, ki je priložen letniku 1889, „Mitteilungen des Musealvereines“.

Za „Slovenski Pravniki“ je napisal „Instancije v občinskih zadevah kranjskih“ (1888), „Pravne stopnje in njih roki v upravnem postopanju“ (1890) ter „Vкупnost v javnem in zasebnem pravu“ (1890).

L. 1890. je stopil Globočnik v pokoj; o tej priliki mu je cesar podelil v priznanje zvestega in vzglednega službovanja plemstvo; po Selški Sori, ki teče skozi njegov rojstni kraj, si je izbral predikat „Sorodolski“. V letih 1891. do 1896. je kot poslanec zastopal gorenjska in notranjska mesta ter trge v državnem zboru; vstopil

⁷ Razprava je izšla tudi v ponatisku.

⁸ Nekrolog mu je pisal Globočnik (Mitteil. des Musealver. 1889, str. 375—381).

⁹ Glej Mitteil. d. Musealver. 1889, str. XIX—XX.

¹⁰ Tudi v ponatisku (52 str.).

je v Hohenwartov klub, ki so mu tedaj pripadali vsi slovenski državni poslanci. Ker se je raditega preselil na Dunaj, je na občnem zboru „Muzejskega društva“ dne 10. junija 1891. odložil predsedstvo; nato ga je občni zbor radi velikih zaslug za društvo enoglasno izvolil za častnega člana. Na to odlikovanje je bil Globočnik vedno zelo ponosen.

Na Dunaju je izpopolnil, kakor je bilo zgoraj omenjeno, svoje ustavoznanstvo Kranjske; priobčil je spomine na l. 1848. in sestavil l. 1899. zaznamek vseh kranjskih plemenitašev ter leto ali vsaj približno dobo, kdaj da so prejeli plemstvo („Der Adel in Krain“¹¹); delo je sestavljeno na podlagi arhivnih virov. Najbolj pa ga je veselila numizmatika. Sad dolgoletnih numizmatičnih študij je knjiga, ki jo je izdal l. 1897. na Dunaju: „Geschichtliche Übersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens“ (53 + XLIII str.). Tu podaja pregled avstro-ogrskega denarstva in novčarstva od srednjega veka do vpeljave kron. Obširne opombe v drugem delu knjige pojasnjujejo razvoj novčarstva v posameznih deželah; tako obravnava na str. XX do XXIII. Kranjsko; knjigi je priložil 7 tablic s slikami novcev. To delo je zelo praktičen pripomoček za nabiratelje avstrijskih novcev. Tako je mož do visoke starosti znanstveno deloval; l. 1894. je bil odlikovan z veliko zlato kolajno (za umetnost in vedo), okrašeno s cesarjevo podobo in njegovim geslom.

Pred 14. leti sem obiskal pokojnega Globočnika v njegovem tuskulu v Johannesgasse na Dunaju. Sprejel me je zelo prijazno in mi razkazoval svojo dragoceno zbirko novcev, bogato knjižnico, ki je bila po tvarini sestavno urejena, razne listine in zapiske ter nežne spomine izza mladih let. Ta mali muzej je kazal vso njegovo globoko ljubezen do rodne zemlje in njene zgodovine, vso iskreno vdanost do pokojnih prednikov in svojcev. In začutil sem ono otožno-sladko poezijo, ki objema sivolasega moža, kadar se vtopi v pestro preteklost svojega življenja! Tu je živel lepo število let ob strani sina, g. sekcijskega načelnika dr. Vladimira Globočnika. Iz tega stanovanja so prepeljali njegove smrtne ostanke v Postojno, kjer je 22 let deloval, ki mu je postala drugi rojstni kraj; pokopan je ob strani svoje žene in svojih dveh otrok Rudolfa in Emilije, ki sta umrla v mladih letih.

V naši domači zgodovini bo Anton Globočnik pl. Sorodolski ohranil vedno častno mesto kot odličen rodoljub-preporoditelj, izvrsten in zlasti pri preprostem narodu priljubljen uradnik in kot vse časti vreden znanstvenik.

Milan Pajk.

Občni zbor „Muzejskega društva“ za Kranjsko se je vršil dne 14. febr. 1912, ob polu petih popoldne v prostorih deželnega muzeja.

Predsednik Fr. Levec otvori občni zbor ter naznani, da ima letos občni zbor izvoliti nov odbor, poudarja, da društvo napreduje in deluje uspešno, napreduje pa le polagoma; danes šteje 307 udov. Zahvaljuje se vsem činiteljem,

¹¹ Mitteil. d. Musealver. 1899.

ki so pripomogli k razvitku društva, zlasti deželnemu odboru, ki je tudi letos društvu naklonil izredno podporo, in učni upravi za njeno redno letno podporo in končno vsem, ki so delali za društvo.

Društveni tajnik dr. Josip Cerk poroča o delovanju društvenega odbora v preteklem letu. Smotri in cilji društva so ostali isti. Preteklo leto je imel odbor 6 sej, dne 24. nov. 1911 pa se je vršil izredni občni zbor, ki je sklepal o izpremembi društvenih pravil.

Letos je izkušal odbor spraviti v tek posebno za prirodopisce važno stvar, to je Pavlinovo „Flora Carniolica“. Že v prvi seji se je pričela stvar pretresavati in odbor je naročil dr. Sajovicu, da vse potrebno uredi s svetnikom Pavlinom. Dr. Sajovic se je skoro vse leto neumorno trudil, tako da je končno vsa stvar ugodno rešena in izdajanje te važne knjige zagotovljeno. Svetnik Pavlin je takoj napravil natančen načrt svojega dela in sedaj se je bilo mogoče obrniti na različne faktorje s prošnjo za podporo, ker iz svoje moči „Muzejsko društvo“ tega gotovo ne zmore. Po posredovanju g. ravnatelja prof. Mantuanija je bila prošnja na naučno ministrstvo hitro in ugodno rešena. Ministrstvo je dovolilo za izdajanje 1600 K podpore. Vsled posredovanja istega ravnatelja Mantuanija je dovolil tudi dež. odbor 1500 K podpore, zakaj stroški so preračunjeni na 5000 K. Knjiga se bo tiskala v 1000 izvodih, jezik bo latinski in nemški iz splošnih znanstvenih ozirov, važno za nas pa bo dejstvo, da bo delo imelo vso slovensko terminologijo. Delo bo obsegalo 24—30 tiskovnih pol, izhajalo bo 3 leta po 4krat na leto v sešitkih po 2 poli. Za ude bo stala „Flora“ letno 4 K, za neude pa 8 K.

Druga važna stvar, ki se je odbor pečal z njo, je bila izprememba društvenih pravil. Vsled položnic, ki jih je potreboval društveni blagajnik, je bilo treba oficialno uzakoniti tudi slovensko ime. Poslovanje društva in naraščanje društvenega delovanja je kazalo potrebo po izpremembi pravil. Sestavil se je poseben odsek, obstoječ iz kanonika dr. Grudna, dr. Mantuanija in dr. Sajovica; ta je pravila pregledal in izpremembe nasvetoval, o teh izpremembah je potem sklepala posebna odborova seja in 24. nov. 1911 tudi izredni občni zbor. Odborov referent je tu poudarjal posebno tri važne točke.

1. Društvo dobi slovensko in nemško ime, „Muzejsko društvo za Kranjsko“ (Musealverein für Krain).

2. Občni zbor voli 10 odbornikov, ti si sami razdele opravila (občni zbor torej ne voli več predsednika posebej.)

3. Ustanovita se dva nova odbornika (arhivar in knjižničar.)

Da je občni zbor sklepčen, mora biti navzočih vsaj 24 udov. Poleg teh glavnih stvari smo obravnavali tudi več manj važnih društvenih poslov.

Glede zamenjave društva z drugimi društvi naj omenim, da društvo zamenjuje s 63 avstrijskimi znanstvenimi društvi, dobivajoč 89 publikacij, ter z 53 inozemskimi društvi, dobivajoč 67 publikacij, skupaj zamenjuje društvo s 116 društvi in dobiva 156 publikacij.

Leta 1911. smo stopili nanovo v zamenjavo z naslednjimi društvi in publikacijami: Naš Smér (Brno), K. k. Zoologisch- botanische Gesellschaft (Dunaj), Cesarska akademija znanosti (zgodovinska skupina) (Dunaj), Veda (Gorica), Numizmatično-arheološka sekcija kološvarskega muzeja (Kološvar), Adria (Trst), Časopis slovaškega muz. društva (Turčiansky sv. Martin), in iz inozemstva: Muzej srbske zemlje (Belgrad), Norsk Folkmuseum (Kristiania).

Letos je zopet oddalo društvo svoje publikacije dež. muzeju; dne 17./1. 1912 je muzej prejel od društva 169 avstrijskih publikacij v 555 snopičih in

	136 inozemskih	"	v 298	"
skupaj	305 letnikov		in 853	snopičev.

Na željo udov je društvo odprlo društveno čitalnico; do 1. avgusta 1912 so odborniki imeli določene ure; a uspeh je bil negativen: v 64 urah je bilo 11 čitateljev. Odbor je čitalnico opustil, in odslej bo udom, ki to žele, pokazalo časopise iz prijaznosti ravnateljstvo dež. muzeja. Eno nalogo je odbor izvršil, zanetil je zanimanje za znanstveno delovanje, kar kaže vedno naraščanje števila društvenih sotrudnikov, a društvo je v zelo slabem denarnem položaju. Odbor pozivlja vse ude naj pridno agitirajo in nabirajo novih udov, da se društvo tudi gmotno povzdigne.

Blagajnik prof. Milan Pajk poroča o gmotnem stanju. Letošnji primanjkljaj znaša 2668 K 93 h. Dolg je torej letos večji kot je bil lansko leto. Vzrok je ta, da društvo preveč izdaja. „Carniola“ bi morala obsegati lansko leto samo 300 strani, a ta obseg so uredniki prekoračili in zato je dolg večji. Razmotriva na to točko za točko blagajniškega poročila in poda proračun za prihodnje leto. „Carniola“ sme prihodnje leto obsegati le 250 strani, ako naj bodo dohodki in stroški enaki. Potem bo mogoče potom izrednih podpor zmanjšati tudi dolg. Končno opozarja, da slika denarno stanje takšno, kakršno je, ničesar ni zamolčal, ničesar prikril.

Računski zaključek za l. 1911.

Dohodki leta 1911.

1. Prenos iz leta 1910	K 246 ⁸²
2. Obresti poštne hranilnice za leto 1910	2 ⁹¹
3. Članarina	1795 ⁵⁰
4. Podpora ministrstva za bogočastje in uk	800 [—]
5. Redna podpora deželnega odbora	800 [—]
6. Izredna podpora „	800 [—]
7. Za prodane posamezne letnike in sešitke	43 ⁸⁵
	<u>K 4489⁰⁸</u>

Izdatki leta 1911.

1. Dolgovi iz leta 1910:	
a) Preostanek uredniških nagrad	K 100 [—]
b) Preostanek pisateljskih „	201 [—]
c) Tisk, broširanje in posebni odtiski „Carniole“	2409 ⁰⁵
d) Poštni zavoji in nekatera knjigoveška dela	17 ³⁰
	<u>K 2727³⁵ ¹</u>
2. Uredniške nagrade	K 300 [—]
3. Pisateljske „	830 [—]
4. Tisk, broširanje „Carniole“ in posebni odtiski	2909 ³⁸
	<u>Odnos . . K 6766⁷³</u>

¹ Po odbitem prenosu iz leta 1910. K 246⁸² ostane lanjski primanjkljaj: K 2480⁵³.

Prenos . . . K 6766:73

5. Klišeji	72:30
6. Poštni zavoji in nekatera knjigoveška dela	11:10
7. Tiskovine	7:95
8. Članarina „Anthropolog. Gesellschaft“ 1911	10:—
9. Povračilo za risanje čast. dipl. za prof. P.	25:—
10. Okvir in passepartout. čast. dipl. za prof. P.	17:70
11. Muzejski sluga	58:—
12. Postreščku za pobiranje članaríae	31:16
13. Potrebščine za pisarno in društveni arhiv	2:40
14. Kolki na raznih vlogah	12:80
15. Ekspedicija in drugi (največ poštni) stroški	142:01
	K 7157:15

Primanjkljaj 2668 K 93 vin.

Ljubljana, dne 31. decembra 1911.

Milan Pajk m. p., tč. blagajnik.

Pregledala in našla v redu:

Ivan Vrhovnik m. p.

Fran Podkrajšek m. p.

Predsednik prečita na to pismo g. Podkrajška. Vsled bolezni zadržan ne more priti na občni zbor ravno tako tudi ne župnik Vrhovnik, a oba sta pregledala društvene račune in knjige, vse primerjala in našla vse v najlepšem redu. Prosi občni zbor, da podeli blagajniku absolutorij. Se sprejme z odobravanjem.

Dr. Sajovic poroča v imenu urednikov: „Res je, da so uredniki prekorčili letos dovoljeni jim obseg, a pri tem so bili merodajni različni faktorji. Namen društva je dvigniti znanstveno delovanje, to se je začelo sedaj zbuhati in nezmisl bi bila, ako bi hoteli težko započeto gibanje zopet ubiti ali potiskati nazaj. Udom je treba nekaj nuditi; ako hočemo dobiti novih dolgih razprav, nismo mogli krčiti; bogati referati in zapiski zavzemajo obilo prostora. Dolg datira iz prejšnjih let, ko dež. odbor ni dajal podpore, ko se je izdajalo dvoje publikacij. Uredniki so si v svesti, da so delovali v interesu dežele in domovinoznanstva in so skrbeli, da je društvo dobilo od dež. odbora zopet izredno podporo. Zavedajo se pa tudi sami slabega denarnega položaja, zmanjšali bodo pri tisku borgis na petit, štedili, kolikor se bo dalo, in bodo letos izdali le okoli 250 strani.

Na to pride volitev novega odbora. G. prof. Modic nasvetuje naslednjo listo: deželni šolski nadzornik Fr. Levec, kanonik dr. Gruden, ravnatelj knezoškofijske pisarne Steska, ravnatelj prof. dr. Mantuani, prof. dr. Žmave, poštni kontrolor Hafner, prof. Pajk, dr. Mal, dr. Sajovic, dr. Šmajdek. Predlaga, da se imenovani volijo „per acclamationem“, kar se sprejme. Za pregledovalca računov predlaga dr. Sajovic dosedanja preglednika, gospoda Podkrajška in župnika Vrhovnika.

K slučajnostim se oglasi dr. Jakob Žmavec. Spominja se, da je nekje čital besede, da narod, ki svojih slavnih mož ne časti, teh vreden ni. Društvo naše nima mnogo mož, ki bi se za društvo zanimali, a čenega ima, ki je že dolgoleten član in sotrudnik, kateremu je prospeh društva jako na srcu in ta mož je profesor Ferdinand Seidl v Gorici. Odveč bi bilo tu navajati njegove zasluge za društvo in znanstvo sploh, celo tuje znanstvene korporacije, kot Dunajska akademija znanosti in Jugoslovanska akademija v Zagrebu, ste ga imenovali za dopisujočega člana. Pravično je in znak hvaležnosti, ako ga počasti tudi naše društvo; saj prof. Seidl ni samo znanstvenik, ampak tudi zaveden Slovenec in

zato predlaga, da ga občni zbor imenuje po § 6 društvenih pravil za dopisujočega člana. Občni zbor vzame pristrčne besede dr. Žmavca z zadovoljstvom na znanje in predlog enoglasno sprejme.

Na predlog ravnatelja Steske občni zbor izreče dosedanjemu društvu tajniku prof. dr. Cerku, ki je zadnja tri leta s posebno vneto točno in spretno opravljal tajniške posle, med občnim odobravanjem svojo zahvalo.

Nato zaključí predsednik občni zbor.

Znanstveno prirodopisno predavanje priredi „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani. Predaval bode dr. Boris Zarnik, docent na vseučilišču v Würzburgu, o temi „Činitelji določitve spola“ na podlagi lastnih in prof. Boverijevih citoloških raziskavanj. Predavanje bodo pojasnevale raznovrstne slike in preparati. Predavanje se vrši med 9.—13. aprilom; natančni čas in prostor se še pravočasno naznani po časopisih. Poleg društvenih članov so vabljeni tudi člani tovrstnih strokovnih organizacij in srednješolskih učiteljskih zborov.

Novi člani Muzejskega društva od 1. januarja 1912 Dostal P. Stanko, župnik v Semiču. — Gorupova pl. Slavinjska Lia na Reki. — Gspan vitez Alfonz, c. kr. višji geometer v Ljubljani. — Kavčič Janez, posestnik v Žiréh. — Dr. Kovač Karel, uradnik v c. kr. državnem arhivu v Dubrovniku. — Kržišnik Jožef, gimnazijski profesor v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano. — Lebar Jakob, župnik v Črmošnjicah. — Maselj Ivan, profesor na c. kr. II. drž. gimnaziji v Ljubljani. — Nardin Julij, c. kr. realčni profesor v Idriji. — Prebil Andrej, suplent na c. kr. I. drž. gimn. v Ljubljani. — Prijatelj Ivan, kaplan pri D. M. na Polju. — Rebóľ Francišek, gimnazijski profesor v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano. — Steržaj Fr. Ks., župni upravitelj v Koprivniku v Bohinju. — Dr. Šmajdek Josip, suplent na c. kr. moškem učiteljskem v Ljubljani. — Trstenjak Anton, kontrolor „Mestne hranilnice“ v Ljubljani. — Vajda Fran, profesor na c. kr. mornariški akademiji na Reki. — Vodstvo deške ljudske šole v Ribnici. — Slovensko katoliško akademsko društvo „Dan“ v Pragi.

Listnica uredništva. Uredništvo sporoča vsem cenj. sotrudnikom, da mu ni mogoče takoj priobčiti vsega poslanega gradiva, ker bi to zahtevalo razširjave našega časopisa. Tega pa za sedaj ne dopuščajo finančne razmere, ki zahtevajo celó omejitev. Vse pa pride na vrsto, in sicer po aktualnosti, članki sorodne vsebine pa v kronološkim redu, v katerem so došli.

Za obliko in vsebino so odgovorni pisatelji sami. Ponatis je dovoljen le s privoljenjem pisatelja in uredništva.

Listnica upravnštva. Spríčo finančnega stanja, nastalega vsled velikih žrtev za časopis, uljudno opozarjamo vse ude, ki so zaostali s svojo udnino za l. 1912 — ali celó še za prejšnje leto — da blagovolijo svoje obveznosti čimprej izpolniti. — Ako se bode udnina redno plačevala in ako bodo p. n. udje pridobivali novih društvnikov, potem se bo mogoče ogniti marsikake zadrege in društvo bo moglo razviti lepo započeto delo domoznanstvenih preiskav.